

T1679

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Devrim ERSEZER

TÜRKİYE'DE 1980 SONRASI DÖNEMDE
KAMU HARCAMALARININ GELİR DAĞILIMI ÜZERİNE ETKİLERİ

T1679/1-1

Danışman
Yard Doç.Dr Süleyman ULUTÜRK

İktisat Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2004

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
MERKEZ KÜTÜPHANESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

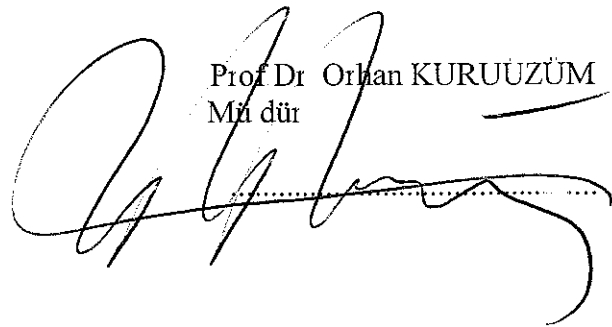
Bu çalışma, jürimiz tarafından İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doc. Dr. Nergis Menteşellioğlu
Üye (Danışmanı) : Yrd. Doc. Dr. Süleyman Uluoğlu
Üye : M. Önder Okunmuş
Üye :
Üye :

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım

... / ... / 200...

Prof. Dr. Orhan KURUUZUM
Müdür

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ.....	III
ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	VI
ÖNSÖZ.....	VII
GİRİŞ.....	1
1. GELİR DAĞILIMI.....	4
1.1. Gelir Dağılımının Tanımı ve Önemi.....	4
1.1.1. Gelir Dağılımı Türleri.....	5
1.1.1.1. Fonksiyonel Gelir Dağılımı.....	5
1.1.1.2. Kişisel Gelir Dağılımı ve Ölçülmesi.....	6
1.1.1.2.1. Pareto Katsayısı.....	7
1.1.1.2.2. Lorenz Eğrisi.....	7
1.1.1.2.3. Gini Katsayısı.....	9
1.1.1.2.4. Atkinson İndeksi.....	9
1.1.1.3. Sektörel Gelir Dağılımı.....	10
1.1.1.4. Bölgesel Gelir Dağılımı.....	10
1.2. Gelir Dağılımını Belirleyen Faktörler.....	11
1.2.1. Servetin Dağılımı.....	11
1.2.2. Nüfusun Yapısı ve Emegın Sektörel Dağılımı.....	12
1.2.3. Faktör Fiyatları.....	14
1.3. Gelir Dağılımını Açıklamaya Yönelik Yaklaşımlar.....	14
1.3.1. Liberal Yaklaşım.....	14
1.3.1.1. Fizyokratlar.....	16
1.3.1.2. Klasik Okul.....	17
1.3.1.3. Neoklasik Okul.....	20
1.3.1.4. Monetarist Okul.....	22
1.3.1.5. Anayasal İktisat.....	22
1.3.2. Müdahaleci Yaklaşım.....	23
1.3.2.1. Keynesyen Okul.....	24
1.3.2.2. Neokeynesyen Okul.....	25
1.3.3. Eleştirel Yaklaşım.....	27
1.3.3.1. Marksist İktisat.....	28
1.4. Gelir Dağılımı Politikasının Araçları.....	30

1.4.1. Ücret Politikası	32
1.4.2. Fiyat Politikası	33
1.4.3. Servet Politikası	34
1.4.4. Maliye Politikası	35
1.4.4.1. Vergi Politikası	35
1.4.4.2. Harcama Politikası	36
1.4.4.2.1. Eğitim Harcamaları	37
1.4.4.2.2. Sağlık ve Barınma Harcamaları	38
1.4.4.2.3. Sosyal Güvenlik Harcamaları	40
1.4.4.2.4. Tarımsal Harcamalar	41
1.4.4.2.5. Faiz Ödemeleri	41
2. KAMU HARCAMALARI	43
2.1. Kamu Harcamalarının Tanımı ve Sınıflandırılması	43
2.1.1. Ekonomik Ayırım	45
2.1.1.1. Gerçek Harcamalar	45
2.1.1.1.1. Cari Harcamalar	45
2.1.1.1.2. Yatırım Harcamaları	46
2.1.1.2. Transfer Harcamaları	46
2.1.2. İşlevsel Ayırım	47
2.1.3. İdari Ayırım	47
2.2. Türkiye'de Kamu Harcamalarının Gelişimi	47
2.2.1. GSMH	47
2.2.2. Konsolide Bütçe Harcamaları	49
2.2.3. Ekonomik Ayrıma Göre Kamu Harcamaları	50
2.2.4. Transfer Harcaması Bileşenleri	54
2.2.5. Konsolide Bütçe Sağlık Harcamaları	63
2.2.6. Konsolide Bütçe Eğitim Harcamaları	64
3. TÜRKİYE'DE 1980 SONRASI DÖNEMDE KAMU HARCAMALARININ GELİR DAĞILIMI ÜZERİNE ETKİLERİ	66
3.1. Gelir Dağılımı Araştırmalarının Değerlendirilmesi	66
3.2. Kamu Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri	69
3.2.1. Transfer Harcaması Bileşenlerinin Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri	73
3.2.2. Eğitim ve Sağlık Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri	80
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	83
KAYNAKÇA	87

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 2.1. Gayri Safi Milli Hasıla (1980-2003).....	45
Tablo 2.2. Konsolide Bütçe Gerçekleşmeleri (1980-2003).....	47
Tablo 2.3. Ekonomik Ayrıma Göre KB Harcama Bileşenleri, 1987 Fiyatlarıyla (1980-2003).....	49
Tablo 2.4. Ekonomik Ayrıma Göre KB Harcama Bileşenlerinin GSMH'ya ve Toplam KB Harcamalarına Yüzde Oranları (1980-2003).....	50
Tablo 2.5. KB Transfer Harcaması Bileşenleri, 1987 Fiyatlarıyla, Milyar TL. (1980-2003).....	52
Tablo 2.6. KB Transfer Harcaması Bileşenlerinin Yıllık Yüzde Değişimleri, 1987 Fiyatlarıyla. (1980-2003).....	54
Tablo 2.7. KB Transfer Harcaması Bileşenlerinin Toplam Transfer Harcamalarına Yüzde Oranları (1980-2003).....	55
Tablo 2.8. KB Transfer Harcaması Bileşenlerinin KB'ye Yüzde Oranları (1980-2003).....	57
Tablo 2.9. KB Transfer Harcaması Bileşenlerinin GSMH'ya Yüzde Oranları (1980-2003).....	58
Tablo 2.10. Konsolide Bütçe Sağlık Harcamaları (1980-2003).....	60
Tablo 2.11. Konsolide Bütçe Eğitim Harcamaları (1980-2003).....	62
Tablo 3.1. Makro Büyüklükler ve Anket Verileri Karşılaştırılması.....	64
Tablo 3.2. Makro Büyüklükler ve Anket Verileri Karşılaştırılması.....	64
Tablo 3.3. Türkiye'de 1987, 1994 ve 2002 Gelir Dağılımı Araştırmaları Sonuçları.....	65
Tablo 3.4. 1987-2002 Döneminde Hanehalkı Kullanılabilir Gelirinin Türlerine Göre Dağılımı (%).....	66
Tablo 3.5. Ekonomik Ayrıma Göre KB Harcama Bileşenlerinin KB'ye Yüzde Oranlarının Endeks Değerleri (1980=100).....	69
Tablo 3.6. Transfer Harcaması Bileşenlerinin Transfer Harcamasına Yüzde Oranlarının Endeks Değerleri (1980=100).....	70
Tablo 3.7. İç Borçlanmanın Birincil Piyasada Alıcılara Göre Yüzde Dağılımı (%).....	72
Tablo 3.8. Yıllar İtibariyle Hesap Adetleri ve Mevduatların Yüzde Payları (1997-2002).....	73
Tablo 3.9. 31.12.2000 İtibariyle Tasarruf Mevduatları ve Adetleri.....	74
Tablo 3.10. 31.12.2001 İtibariyle Tasarruf Mevduatları ve Adetleri.....	74
Tablo 3.11. 31.12.2002 İtibariyle Tasarruf Mevduatları ve Adetleri.....	75

Tablo 3.12. Türkiye'de Reel İç Borçlanma Faiz Oranları (%).....	76
Tablo 3.13. Çeşitli Harcama Kalemlerinin KB'ye Yüzde Oranlarının Endeks Değerleri (1980=100).....	78

ÖZET

Çalışmada, Türkiye'de 1980 sonrasında kamu harcamalarının gelir dağılımı üzerine etkileri incelenmiştir. Çalışmanın amacı, böyle bir etkinin hangi araçlarla ve ne ölçüde gerçekleştiğini görmektir. Kamu harcamalarının gelir dağılımı üzerine etkilerinin ele alınmasıyla birlikte, gelir dağılımı ile kamu harcamaları kavramı; kamu harcamalarının yapısı, dağılımı ve gelişimi de bu çalışmanın kapsamı içinde yer almıştır.

Bu çerçevede, Türkiye'de 1980 sonrası kamu harcamaları verileri analiz edilmiş ve bu verilerle elde edilen endeks değerleri ile de kamu harcamalarının gelir dağılımı üzerindeki etkileri görülmüştür. Ekonomik ayrıma göre kamu harcamaları ile eğitim ve sağlık harcamalarının gelişiminin incelenmesiyle, incelenen dönemde kamu harcamalarının gelir dağılımını kötüleştirdiği sonucuna varılmıştır.

ABSTRACT

In this study, the effects of public expenditures on the distribution of income in Turkey after 1980 have been examined. The objective of this study is to understand what kind of tools effect this process. For this purpose, the definition of income distribution and public expenditure are made; the structure, progress and distribution of public expenditures in Turkey are also analyzed.

After this analysis, the index values of various public expenditure components are obtained. Those components are current, investment, education, health expenditures and transfers. With this index values, the effects of public expenditures on the distribution of income have been explained easily. It's seen that in Turkey public expenditures influenced the income distribution negatively.

ÖNSÖZ

Tez çalışmamın başlığını seçme aşamasından çalışma sonlanıncaya kadar her aşamasında bana katkılarıyla yol gösteren, yaptıklarımı titizlikle ve düzenli olarak inceleyip eleştiren, öneriler sunan, danışmanım Sayın Yard.Doç.Dr Süleyman ULUTÜRK'e; ilgileri ve önerileri için Sayın Doç.Dr. Nergis MÜTEVELLİOĞLU ve Sayın Yard.Doç.Dr. Önder OKUMUŞ'a; tezimin en zor dönemlerinde desteklerini esirgemeyen arkadaşlarım Beyhan YILMAZ, Burcu ÇELİK, Ceren OĞUZ, Rana DEMİRER'e; son olarak da manevi desteklerini her zaman hissettiğim başta babam Samettin ERSEZER olmak üzere aileme ve Yasemin ŞAFAK'a

Sonsuz teşekkürlerimle ...

GİRİŞ

Dünyada, 1970'lerden itibaren kar oranlarının düşme eğilimi nedeniyle bir durgunluk ve kriz ortaya çıkmıştır. Gelişmiş kapitalist ülkelerin bu krizi aşma çabaları, düşen kar oranlarının ortaya çıkardığı atıl sermayenin, kar oranlarının daha yüksek olduğu ülkelere yönlendirilmesiyle başlayan yeni bir sürece girilmesine neden olmuştur. Bu süreç, az gelişmiş ülkelerde, 1980'lerde uluslararası borç krizinin patlak vermesine yol açmış ve bu krizin ardından, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası'nca, sermaye birikiminin yeniden düzenlenmesi için bir dizi istikrar ve yapısal uyum programı uygulanmaya başlanmıştır. Bu programlar, varolan krizin aşılabilmesi için; ticaretin ve mali sermayenin serbestleştirilmesi, kamu harcamalarının azaltılması ve yeniden dağıtılması ile iktisadi artığın toplumsal sınıflar arasındaki bölüşümünü de içeren bir çok politikayı kapsamaktadır (Altıok, 2002, s 77-78).

Türkiye ekonomisinin, devlet desteği ve korumacılığa dayalı biçimde kalkınmasını içeren ithal ikameci birikim modeli, 1970'lerde diğer ülkelerle paralel olarak krize girmiş ve Türkiye'de 1970'lerin sonlarına doğru, yine birçok ülkede olduğu gibi dış borç krizi yaşanmıştır. Dolayısıyla, krizden çıkılabilmesi için, IMF ve Dünya Bankası'nın önerdiği politikaların uygulanabilmesinin önü açılmış; ancak, sendikaların ve toplumsal muhalefetin güçlü durumda olması ve bunlara direnç göstermesi nedeniyle bu politikalar uygulanamamıştır (Sönmez, 2001, s 174).

Siyasi krizin de etkisiyle, ekonomik kriz 1980 yılına gelindiğinde etkisini çok daha fazla göstermeye başlamıştır. Bütün bu gelişmeler üzerine, dönemin hükümeti tarafından '24 Ocak 1980 Kararları' olarak bilinen istikrar programı açıklanmıştır. Bu istikrar programının uygulamaya geçmesi ise, ancak 12 Eylül askeri darbesiyle mümkün olabilmıştır (Boratav, 2003, s 148; Altıok, 2002, s 88; Sönmez, 2001, s 174; Ercan, 2002, s 52)

Bu kararlar, kısa dönemli istikrar önlemlerinin ötesinde; uzun dönemde, ithal ikameci birikim modelinden vazgeçilerek, planlı ve sistemli bir biçimde yeni bir birikim modeline geçilmesini ifade etmektedir (Altıok, 2002, s 90; Sönmez, 2001, s 174). Bu modelin bölüşüm ilişkileri bakımından belirleyici özelliği ise, emek ve sermaye arasındaki çelişkiyi, emek aleyhine düzenlemeye çalışmasıdır (Boratav, 2003; s 149-150; Yeldan, 2001, s 54-55; Sönmez, 2001, s 175; Altıok, 2002, s 92).

Ekonomi politikalarında köklü bir dönüşümü ifade eden 24 Ocak Kararları'nın üç temel öngörüsü şu şekilde sıralanabilir (Kepenek, 1987, s.47-51):

Birincisi, ekonomik kararlarda fiyatlar göstergedir. Tüm ekonomik etkinliklerde, arz ve talebe göre oluşacak fiyatlara göre davranılmalıdır. İşgücü ve sermayenin fiyatı olan ücret ve faiz oranının, arz ve talebe göre belirlenmesi; göreceli olarak daha kıt olan sermayenin fiyatını yükseltecek¹, daha bol olan işgücünün fiyatını azaltacaktır². Yani, bu yeni birikim modelinin itici gücünü, ücretlerin düşük tutulması oluşturmaktadır.

İkincisi, ekonominin büyümesi ihracata dayalı olmalıdır. İhracatta diğer ülkelerin ürünleriyle rekabet edebilmek için ise, işgücü maliyeti mümkün olduğunca düşürülmelidir.

Üçüncüsü ise, kamu harcamaları sınırlı tutulmalı, kamu kesiminin daha fazla genişlememesi ve küçülmesi sağlanmalı, ekonomi tamamen özel kesime dayalı gelişmelidir. Özel kesime dayalı gelişme çerçevesinde, vergi politikası da dışa açılmayı teşvik edecek şekilde ayarlanmalıdır.

24 Ocak 1980 kararları ile başlayan ve daha sonra birçok farklı politikanın eklemlenmesiyle³ durmadan kendini yenileyen bu süreç⁴, politika tercihlerinde köklü bir dönüşümü ifade etmektedir. Ancak, bütün bu uygulamaların yeni olduğunu ve bu politikaların sadece ülke içi şartlar dikkate alınarak hayata geçirildiğini söylemek pek de mümkün değildir: "Baştan sona kadar 'alternatifi yoktur' sloganıyla ve çok yoğun bir ideolojik kampanyayla halk

¹ Faiz oranlarının yükselmesi, hem faiz kazancı elde etmek amacıyla tasarrufları artırarak kaynak yaratılmasını sağlayacak hem de yabancı sermaye girişini artıracaktır (Kepenek, 1987, s 49)

² Ücret ve maaşların, alım gücü açısından düşük tutulmasının başlıca üç amacı vardır: Kar oranlarını artırarak iç ve dış sermayenin yatırımlara yönelmesini sağlamak, yerli üretimin maliyetini düşürerek bu ürünlerin dış pazarlarda satılmasını kolaylaştırmak ve iç talebi kısarak ihracatı artırmak (Kepenek, 1987, s 48-49).

³ Bunlara örnek olarak, 1989 yılındaki finansal serbestlik; Uluslararası Tahkim, Mai ve Miga gibi uluslararası anlaşmalar; daha çok ulusal piyasaların düzenlenmesine yönelik olarak 2001 yılından sonra çıkarılan şeker, tütün, enerji piyasası kanunları; özelleştirmelerin önünü açan diğer birçok yasa ile son zamanlarda gündemde olan yerel yönetimler ve kamu yönetimi yasa tasarısı gösterilebilir.

⁴ Ercan, bu süreci tanımlayan iki temel eğilimin olduğunu vurgulamaktadır: "İlk eğilim, belirli bir zaman diliminde daha fazla artı-değer yaratmaya yönelik uygulamalar olurken, ikinci eğilim, daha önce yaratılan ya da yaratılacak olan artı-değerin paylaşımının yani bölüşüm ilişkilerinin yoğunlaşarak artmasına yönelik uygulamalardır " (Ercan, 2002, s.52)

kitlelerine ve kamuoyuna sunulan bu neo-liberal model, ne Türkiye ne de dünya bakımından orijinal bir önlemler paketidir. Bu kararlar, 1970'li yıllarda IMF'nin dış tıkanma koşulları altında bunalan pek çok az gelişmiş ülkeye empoze ettiği standart istikrar politikası paketi ile daha ziyade Dünya Bankası tarafından geliştirilen tipik bir yapısal uyum programının tüm bilinen unsurlarını içermektedir." (Boratav, 2003, s.148-149).

Türkiye'de 1980 sonrası dönemde kamu harcamalarının gelir dağılımı üzerine etkileri isimli bu çalışmada amaç, böyle bir etkinin ne ölçüde ve hangi araçlarla gerçekleştiğini görebilmektir. Yukarıda açıklanan 1980 dönüşümünün özelliklerinden dolayı, bu çalışmanın alternatif başlıkları, **küreselleşme sürecinde kamu harcamalarının gelir dağılımı üzerine etkileri** veya **IMF ve Dünya Bankası politikaları bağlamında kamu harcamalarının gelir dağılımı üzerine etkileri** de rahatlıkla olabilecektir.

Kamu harcamalarının gelir dağılımı üzerine etkilerinin ele alınmasıyla birlikte, gelir dağılımı ile kamu harcamaları kavramı; Türkiye'de kamu harcamalarının yapısı, dağılımı ve gelişimi de bu çalışmanın kapsamı içinde yer alacaktır. Bu çerçevede, Türkiye'de 1980 sonrası kamu harcamaları ve gelir dağılımı verileri de analiz edilecektir. 1980'lerden itibaren dünyanın büyük bölümünde uygulamaya geçen neo-liberal politikaların değinilen özelliklerinden dolayı, incelenen dönemde, Türkiye'de kamu harcamalarının gelir dağılımını kötüleştirici etkisinin olacağı beklenmektedir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, gelir dağılımı kavramsal ve teorik düzeyde incelenecektir. İkinci bölümde, kamu harcamalarının tanımı, sınıflandırılması ve Türkiye'de kamu harcamalarının 1980 sonrası gelişimi üzerinde durulacaktır. Üçüncü bölümde ise, önce Türkiye'de 1980 sonrası dönemde yapılan gelir dağılımı araştırmaları değerlendirilecek, daha sonra da incelenen dönemde kamu harcamalarının gelir dağılımı üzerine etkileri analiz edilecektir.

1. GELİR DAĞILIMI

Bu bölümde, gelir dağılımı kavramsal ve teorik düzeyde incelenecektir. Gelir dağılımının tanımı, gelir dağılımı türleri, gelir dağılımını belirleyen faktörler, gelir dağılımını açıklamaya yönelik yaklaşımlar ve gelir dağılımı politikasının araçları birinci bölümde ele alınacak temel konulardır.

1.1. Gelir Dağılımının Tanımı ve Önemi

Gelir, üretim ve hizmet süreçleri sonucu elde edilen parasal ya da nesnel getiriye; milli gelir ise, bir toplumda, belli bir dönemde yaratılan mal ve hizmetlerin toplamını ifade etmektedir. Milli gelirin kişiler ya da sosyal gruplar arasında paylaşılma biçimini belirleyen toplumsal ilişkilere bölüşüm ilişkileri adı verilir, bölüşüm ilişkilerinin sonucunda kişi veya gruplara düşen gelire ise gelir dağılımı denilmektedir (Sönmez, 2001, s 193).

Gelir dağılımı, gelir eşitsizlikleri ile sosyal ve ekonomik kurumlar arasında nasıl bir ilişki olduğunu; zengin ve yoksul arasındaki gelir farklılığının zaman içindeki değişimini; gelir eşitsizliğindeki değişikliklerin servet, sermaye birikimi ve büyüme üzerindeki etkilerini ve kaynak dağılımını ortaya koymaktadır. Kısaca, gelir dağılımı gelir farklılaşmalarının açıklanmasına yönelik bir kavramdır (DPT, 2001, s.3).

Gelir dağılımı, sadece ekonomik süreçler sayesinde açıklanabilecek bir olgu değil, uygulanan toplumsal ve ekonomik politikaların zaman içindeki bir sonucudur "Bu anlamda, yalnız üretim araçlarının mülkiyeti değil, kamu hizmetlerinin düzeyi, toplumsal-geleneksel ilişkiler; işgücünün örgütlenme düzeyi ve yatay ve dikey hareketliliği, siyasal katılma biçimleri ve tüm bunların evrimi gelir dağılımını belirler " (DPT, 2001, s.3)

Bireylerin ve hane halklarının tasarruf ve tüketim eğilimleri, talep ettikleri mal ve hizmetlerin bileşimleri ve yaptıkları harcamaların niteliği gelirlerin büyüklüğüne göre değişmektedir. Dolayısıyla, gelir dağılımı, bir ülkedeki tüketim ve tasarruf hacmi ile tüketim bileşimini etkilediğinden, makro politikalar saptanırken gözönünde tutulması gereken önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, bir ülkenin büyümesinde, gelirden kaynaklanan tasarruf ve bu tasarrufların kanalize edildiği yatırımların çok büyük rol oynaması nedeniyle ülkenin gelir dağılımına bakarak büyüme hakkında fikir yürütebilmek de mümkündür (Copkur, 1996, s 6).

1.1.1. Gelir Dağılımı Türleri

Bir ülkedeki gelir dağılımı hakkında yorum yapabilmek veya ülkeleri gelir dağılımı açısından karşılaştırabilmek için, gelir dağılımını farklı biçimlerde incelemek mümkündür. Gelir dağılımı türleri denildiğinde akla ilk gelenin fonksiyonel ve kişisel gelir dağılımları olduğu söylenebilir. Bu iki gelir dağılımı türü temel oluşturmakla birlikte özellikle kişisel gelir dağılımından hareket edilerek farklı gelir dağılımı türlerine ulaşmak mümkündür. Bunlardan en çok kullanılanları, bölgesel gelir dağılımı ve sektörel gelir dağılımıdır. Gelir dağılımı türlerinin tanımlanması ve önemlerinin vurgulanması aşamasında, en çok kullanılan bu dört dağılım türü üzerinde durulacaktır. Diğer bazı gelir dağılımı türleri ise şunlardır: Cinsiyetlere göre gelir dağılımı, mesleklere göre gelir dağılımı, eğitim durumuna göre gelir dağılımı, çalışma süresine göre gelir dağılımı gibi.

1.1.1.1. Fonksiyonel Gelir Dağılımı

Fonksiyonel gelir dağılımı, üretim sürecinde ortaya çıkan gelirin, üretim faktörleri ve sosyo-ekonomik gruplar arasındaki dağılımını ifade etmektedir. Bu dağılım ile ülke içinde yaratılan milli gelirin, üretim faktörleri olan işgücü, sermaye, toprak ve girişimci arasında nasıl bölüştüğü gösterilmektedir. Diğer bir ifadeyle, üretimin ne kadarının emek sahiplerine ücret, sermayedarlara faiz, toprak sahiplerine rant olarak dağıtıldığı ve ne kadarının girişimcilere kar olarak kaldığı incelenmektedir (DPT, 2001, s 4).

Fonksiyonel gelir dağılımı, literatürde 'birincil gelir dağılımı'⁵ olarak da adlandırılmaktadır. Bu dağılım daha çok, gelirin emek ve emek dışı faktörler arasında nasıl dağıldığını görebilmek için kullanılmaktadır. Fonksiyonel gelir dağılımı ile çeşitli sosyal tabakaların millî gelirden aldıkları paylar ancak genel hatları ile görülebilir; çünkü, sosyal tabakalaşma, fonksiyonel dağılımın dörtlü sınıflandırılmasının kapsamına giremeyecek kadar karmaşıktır. Aynı zamanda, bu paylar ile sınıfları kesin bir çizgiyle belirleme olanağı da yoktur; bunun en

⁵ Buradan da anlaşılacağı gibi birincil gelir dağılımı, fonksiyonel gelir dağılımı ile ilk önce ortaya çıkan brüt geliri ifade etmektedir. İkincil gelir dağılımı ise, gelirin doğuşu ile kullanılışı arasında; gelirin, çeşitli gruplar ve tabakalar arasında yeniden paylaşımı ile ilgili hususları kapsamaktadır ve buna gelirin yeniden dağılımı da denilmektedir. Bu yeniden dağılım, piyasa süreçleriyle veya devletin aracılığıyla; görelî fiyatlarda ve/veya mali ve parasal sistemde meydana gelen değişmelerle gerçekleşir (Boratav, 1991, s 26). İkincil gelir dağılımında, özellikle devlet ve sosyal güvenlik kurumları önemli bir rol oynamaktadır.

önemli sebebi bir kişinin birden çok faktör gelirin sahip olabilme olasılığıdır (Copkur, 1996, s.10).

1.1.1.2. Kişisel Gelir Dağılımı ve Ölçülmesi

Kişisel gelir dağılımı, toplam gelirin toplumu meydana getiren bireyler, aileler ve gruplar arasındaki dağılımını ifade etmektedir. Kişisel gelir dağılımından beklenen ilk hedef hane halkları arasındaki gelir eşitsizliklerinin belirlenmesidir. Bu eşitsizlikler, fertlerin ya da hanelerin gelirlerinin büyüklüğüne göre belirlenir. Kişisel gelir dağılımı araştırmaları, bir ülkede belirli bir sürede yaratılan tüm gelirin haneler veya bireyler arasında nasıl bölüştüğünü ortaya koyması, hanelerin sosyal ve ekonomik yapılarında zaman içinde meydana gelen değişikliklerin belirlenmesi açısından çok önemlidir (DPT, 2001, s.4).

Kişisel gelir dağılımında bireylerin belirli bir süre boyunca elde ettikleri gelir miktarları gözönünde tutulduğundan, bu dağılım, bireyler arası gelir eşitsizlikleri araştırmalarında önemli bir yer tutmaktadır (DPT, 2001, s.4). Kişisel gelir dağılımında önemli olan elde edilen gelirin kaynağı ve bileşimi değil, miktarıdır. En yüksek ve en düşük gelir grupları arasındaki farklar ve bu eşitsiz dağılıma yol açan mekanizmalar incelenir. Bu dağılımda ülke nüfusu genelde beş eşit gruba ayrılır. Nüfusun %20'sini temsil eden her bir gruba düşen ulusal gelir hesaplanarak hane halkının yüzde dağılımı ile gelirin yüzde dağılımı karşılaştırılır. Hane halkının toplumun hangi kesimlerini temsil ettiği belli olmadığından toplumdaki çeşitli sınıflardan bağımsız bir dağılım öngörülür.

Kişisel gelir dağılımı, çeşitli ülkelerdeki gelir eşitsizlik derecelerinin karşılaştırılmasına olanak tanıyarak, farklı ülkelerde uygulanan farklı ekonomik sistemlerin gelir eşitsizliğini ne şekilde etkilediğinin de görülmesini sağlar (TÜSİAD, 2000, s.16). Kişisel gelir dağılımının ölçülmesi için kullanılan temel yöntemler ise Pareto katsayısı, Lorenz eğrisi, Gini katsayısı ve Atkinson indeksidir.

1.1.1.2.1. Pareto Katsayısı

Gelir dağılımındaki eşitsizliği görebilmek ve bu dağılımın ölçülebilmesi için ilk çalışmaları Pareto yapmıştır. Pareto, zamana ve mekana bağlı olmaksızın, bütün çağlarda ve ekonomilerde gelir dağılımını ifade eden eğrilerde üst gelir gruplarını gösteren parçalarının eğimlerinin birbirinin aynı olduğunu ifade eden bir model önermiştir. Pareto katsayısı ölçüsü, belirli bir gelir düzeyi ile bu geliri veya daha fazlasını elde edenlerin sayısı arasında belirli bir ilişki olduğu varsayımına dayanmaktadır (DPT, 2001, s.8). Eğer gelir (x) yatay eksene, geliri bir minimum veya daha fazla olan kişilerin sayısı diğer eksene (y) koyulacak olursa gelir dağılımı;

$$Y = \frac{A}{(x-a)^\delta}$$

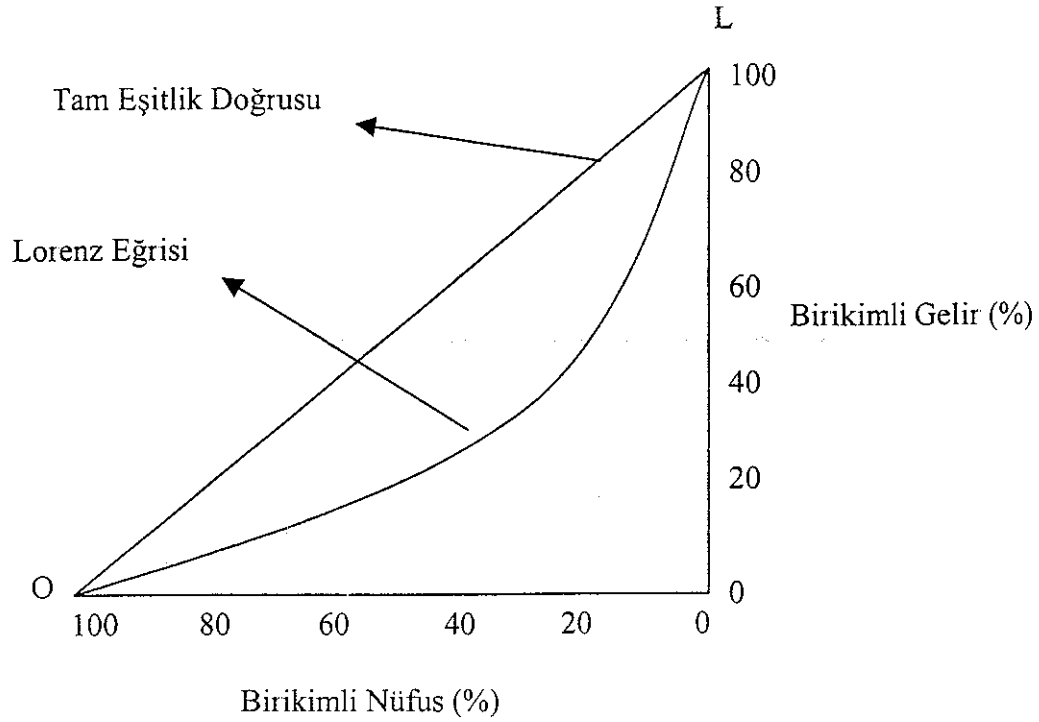
denklemini ile gösterilen bir parabol verir (e) değişmez bir parametredir, (a) ise eğrinin başladığı en düşük gelir seviyesini gösterir. (A) ve (δ) pozitif parametredir. (δ)'nin değeri gelir dağılımının eşitsizlik derecesini göstermektedir (Copkur, 1996, s.12).

Pareto'ya göre, her ülkede milli gelirin aileler arasındaki dağılımı piramide benzer. Piramidin en tepesinde o toplumun en yüksek gelir seviyesine ulaşmış birkaç ailesi, piramidin tabanına doğru inildikçe, yani daha düşük gelir seviyelerine inildikçe genişleyen gruplar ve en düşük gelir grubunda yani piramidin tabanında en yüksek sayıda kişi bulunur. Gelir dağılımının göreceli olarak daha eşitsiz olduğu toplumlarda piramidin tepesi çok sivri, tabanı ise çok yayvan olmaktadır. Pareto genel olarak çeşitli ülkeler ve çeşitli dönemlerde gelir dağılımının eşitsizlik açısından aynı sonuçları verdiğini görmüş ve bunu doğal bir kanun saymıştır. Doğal olarak nitelenen gelir dağılımı kanununa göre, yetenekler eşit olmadığına göre gelir dağılımı da eşit olmayacaktır (Copkur, 1996, s.13).

1.1.1.2.2. Lorenz Eğrisi

Gelir dağılımının ölçülmesini sağlayan diğer bir yöntem ise Max Lorenz tarafından geliştirilen Lorenz eğrisidir. Lorenz eğrisi, gelir dağılımı çalışmalarında yaygın olarak kullanılan ve bazı gelir dağılımı eşitsizliği ölçülerinin hesaplanmasında temel alınan grafik ile gösterim şeklidir (TUSİAD, 2000, s.176) Bu yöntemle göre, önce, çeşitli gelir dilimlerinde ne kadar kişinin yaşadığı ve bunların elde ettiği gelir tespit edilir. Daha sonra, kişiler en az

gelirliden en çok geliriye doğru sıralanan yüzdelere ayrılır ve her yüzdenin karşısına bu grubun milli gelirden aldığı pay yüzde olarak gösterilir. Diyagramın yatay ekseninde nüfusun kümülatif oranları, dikey ekseninde de bu nüfusun elde ettiği gelirin kümülatif oranları gösterilir (DPT, 2001, s.7)

Grafik 1.1. Lorenz Eğrisi

Birey veya hane halklarının nüfus içindeki yüzde paylarının gelirden aldıkları yüzde paylara eşit olduğu noktalardan oluşan ve 45°'lik açı yapan doğru, tam eşitlik doğrusu (OL Doğrusu) olarak isimlendirilir. Eğer, gelirler bireyler arasında eşit olarak dağılmışsa Lorenz eğrisi (OL Eğrisi) tam eşitlik doğrusu ile çakışarak 45°'lik bir doğru biçimini alacaktır. Lorenz eğrisi tam eşitlik doğrusuna yaklaştıkça eşitsizlik azalmakta, uzaklaştıkça eşitsizlik artmaktadır (Copkur, 1996, s 15).

1.1.1.2.3. Gini Katsayısı

Gelir dağılımı eşitsizliği ölçülerinden en yaygın olarak kullanılanı, Corrado Gini tarafından geliştirilen Gini katsayısıdır. Gini katsayısı, eşitsizlik düzeyini tek bir sayı ile ifade ederek çeşitli gelir dağılımlarının daha rahat karşılaştırılmasını sağlar. Gini katsayısı, Lorenz eğrisi gösteriminde tam eşitlik doğrusu ve Lorenz eğrisi arasında kalan alanın, tam eşitlik doğrusu altında kalan üçgenin alanına oranı olarak tanımlanabilir. Gini katsayısının istatistiksel ifadesi, bütün gelir ikilileri arasındaki farkların $(Y_i - Y_j)$ işaretlerine bakılmaksızın alınmış aritmetik ortalamasına bağlı olarak şu şekilde tanımlanır (TUSİAD, 2000, s.178):

$$G = \frac{1}{2n^2 \mu} \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n |Y_i - Y_j|$$

Gini katsayısı, tanımından anlaşılacağı gibi, "0" ile "1" arasında değişen bir katsayı olma özelliğine sahiptir. Bir toplumda gelir adaletli olarak paylaşılmışsa -herkes eşit gelir elde ediyorsa- Gini katsayısı "0" değerini almakta, toplumdaki gelirler yalnız bir kişi tarafından alınmışsa katsayı "1" olmaktadır. Yani, gelir dağılımı eşitlikten uzaklaştıkça Gini katsayısı 1'e yaklaşmaktadır (DPT, 2001, s.7).

1.1.1.2.4. Atkinson İndeksi

Değişik gelir dağılımları çeşitli eşitsizlik ölçülerine göre sıralandığında ortaya düzgün olmayan bir sıralama çıkabilir. Bunun nedeni eşitsizliklere verilecek ağırlıkların farklı olmasıdır. Bu ağırlıklar değer yargularından bağımsız olmadıkları için Atkinson, bir sosyal refah fonksiyonu varsayarak çeşitli eşitsizlik ölçülerini bu sosyal refah fonksiyonuna göre yeniden sıralamaya çalışmıştır (DPT, 2001, s.8). Atkinson indeksi aşağıdaki şekilde hesaplanır:

$$I = 1 - \left[\frac{1}{n} \sum_i \left(\frac{Y_i}{\mu} \right)^{1-\varepsilon} \right]^{\frac{1}{1-\varepsilon}}$$

Atkinson indeksi, toplumun eşitsizliğe karşı duyarlılığının derecesine (ε) bağlı olarak farklı sonuçlar verir. Bu nedenle bir topluma ait Atkinson İndeksi yorumlanmadan önce (ε)'nin seçimi önem kazanır. Toplumun eşitsizliğe verdiği değer "0" ile sonsuz arasında bir değer

almaktadır; bu değerin "0" olması toplumun gelir dağılımı konusunda kayıtsız olduğunu, yani gelir dağılımına önem vermediğini; ağırlığın sonsuz olması ise, toplumun sadece en düşük gelir grubuna sahip olan kişilerle ilgilendiğini göstermektedir. Eşitsizliğe karşı duyarlılık derecesi veri iken, iki gelir dağılımında Atkinson indeksi büyük olanın gelirleri daha eşitlikten uzak dağılır (TUSİAD, 2000, s.181).

Atkinson indeksi, gelirlerin eşit dağılması halinde belirli bir zamandaki sosyal refah seviyesine ulaşabilmek için o zamanki toplam gelirin ne kadarlık bir kısmının yeterli olduğunu ifade etmektedir (DPT, 2001, s.8). "Atkinson indeksinin yorumunu bir örnekle açıklamak istersek, indeksin 0.34 değerini alması, toplam geliri 100 birim olarak düşünürsek şu anlama gelir: Eğer toplumda gelirler eşit dağılmış olsaydı bu 100 birimlik gelirin 66 birimiyle mevcut toplumsal refaha ulaşılabilirdi. Dolayısıyla gelirlerin eşit dağılmaması nedeninden kaynaklanan refah kaybı 34 birim olur." (TUSİAD, 2000, s.181).

1.1.1.3. Sektörel Gelir Dağılımı

Sektörel gelir dağılımı, çeşitli üretim sektörlerinin milli gelire hangi oranda katkıda bulduklarının görülebilmelerini sağlamaktadır. Sanayi, tarım ve hizmet sektörlerinin milli gelirden aldıkları paylar, bunların uzun dönem trendleri, devletin hangi sektörler lehine hangi sektörler aleyhine gelir dağılımını etkilediği sektörel gelir dağılımı yardımıyla incelenebilir (Copkur, 1996, s.16).

Bir ülkede, milli gelirin sektörler arasındaki dağılımının bilinmesinin çok büyük önemi vardır; çünkü, bu, ülkelerin kalkınma düzeyleri hakkında bilgi sahibi olunmasını sağlamaktadır. İktisadi açıdan kalkınmış ülkelerde hizmetler ve sanayi sektörleri milli gelirden daha çok pay almakta, tarım sektörünün payı ise daha az olmaktadır. Aynı şekilde, daha az gelişmiş ülkelerin ekonomilerinde tarım sektörünün payı daha fazla olmaktadır (Copkur, 1996, s.16).

1.1.1.4. Bölgesel Gelir Dağılımı

Milli gelirin bölgesel dağılımı, bir ülkenin farklı bölgelerinde yaşayan insanların milli gelirden ne oranda pay aldıklarını göstermektedir. Ülkelerin farklı bölgelerindeki gelirlerin çok fazla farklılaşması, bölgesel gelir dağılımını önemli bir hale getirmektedir; dolayısıyla, bu

almaktadır; bu değerin "0" olması toplumun gelir dağılımı konusunda kayıtsız olduğunu, yani gelir dağılımına önem vermediğini; ağırlığın sonsuz olması ise, toplumun sadece en dūşük gelir grubuna sahip olan kişilerle ilgilendiğini göstermektedir. Eřitsizlięe karşı duyarlılık derecesi veri iken, iki gelir dağılımında Atkinson indeksi bŸyŸk olanın gelirleri daha eşitlikten uzak dağılır (TÜSİAD, 2000, s.181).

Atkinson indeksi, gelirlerin eřit dağılması halinde belirli bir zamandaki sosyal refah seviyesine ulaşabilmek için o zamanki toplam gelirin ne kadarlık bir kısmının yeterli olduğunu ifade etmektedir (DPT, 2001, s.8). "Atkinson indeksinin yorumunu bir örnekle açıklamak istersek, indeksin 0.34 değerini alması, toplam geliri 100 birim olarak dūřınürsek řu anlama gelir: Eęer toplumda gelirler eřit dağılmış olsaydı bu 100 birimlik gelirin 66 birimiyle mevcut toplumsal refaha ulaşılabilirdi. Dolayısıyla gelirlerin eřit dağılmaması nedeninden kaynaklanan refah kaybı 34 birim olur." (TÜSİAD, 2000, s.181).

1.1.1.3 Sektörel Gelir Dağılımı

Sektörel gelir dağılımı, çeşitli üretim sektörlerinin milli gelire hangi oranda katkıda bulduklarının görŸlebilmesini sağlamaktadır. Sanayi, tarım ve hizmet sektörlerinin milli gelirden aldıkları paylar, bunların uzun dönem trendleri, devletin hangi sektörler lehine hangi sektörler aleyhine gelir dağılımını etkilediği sektörel gelir dağılımı yardımıyla incelenebilir (Copkur, 1996, s.16).

Bir Ÿlkede, milli gelirin sektörler arasındaki dağılımının bilinmesinin çok bŸyŸk önemi vardır; çünkü, bu, Ÿlkelerin kalkınma düzeyleri hakkında bilgi sahibi olunmasını sağlamaktadır. İktisadi açıdan kalkınmış Ÿlkelerde hizmetler ve sanayi sektörleri milli gelirden daha çok pay almakta, tarım sektörünün payı ise daha az olmaktadır. Aynı şekilde, daha az gelişmiş Ÿlkelerin ekonomilerinde tarım sektörünün payı daha fazla olmaktadır (Copkur, 1996, s.16).

1.1.1.4 Bölgesel Gelir Dağılımı

Milli gelirin bölgesel dağılımı, bir Ÿlkenin farklı bölgelerinde yaşayan insanların milli gelirden ne oranda pay aldıklarını göstermektedir. Ÿlkelerin farklı bölgelerindeki gelirlerin çok fazla farklılaşması, bölgesel gelir dağılımını önemli bir hale getirmektedir; dolayısıyla, bu

dağılım sayesinde, ülkelerin gelişmiş ve azgelişmiş bölgeleri arasındaki farklar bulunabilmektedir.

Bölgesel gelir dağılımını da sektörel gelir dağılımında olduğu gibi ülkelerin gelişme düzeyleri hakkında bilgi vermektedir. Genellikle, gelişmiş ekonomilerde bölgeler arasındaki gelir dağılımını dengesizlikleri az, az gelişmiş ekonomilerde ise fazladır. Bölgesel gelir dağılımını ile bölgeler arası refah farklılıkları bulunup, bu sayede, bu bölgeler için gerekli olan teşvik ve önlemlerin alınmasına da yardımcı olunabilir (Copkur, 1996, s.16).

1.2. Gelir Dağılımını Belirleyen Faktörler

Gelir dağılımını etkileyen bir çok faktör olmasına rağmen gelir dağılımının temel belirleyicileri; servetin dağılımı, faktör fiyatları, nüfusun yapısı ve emeğin sektörel dağılımıdır.

1.2.1. Servetin Dağılımı

Gelir dağılımını belirleyen temel faktörlerden biri ve hatta en önemlisi servetin dağılımıdır. Her iktisadi birim için servet oluşumu⁶, elde edilen faktör gelirlerinin aynı devrede harcanmayan kısmına bağlıdır. Servet daima bir fedakarlık sonucunda ortaya çıkmaktadır; çünkü, iktisadi birimler, elde ettikleri faktör gelirlerinin tamamını harcamayarak tüketimlerinin bir kısmından vazgeçme fedakarlığında bulunmaktadır. Bu fedakarlık sonucunda harcanmayan kısım tasarrufları oluşturmaktadır, tasarruflar da yeni servet oluşumlarına yol açmaktadır (Aksu, 1993, s.63).

Tasarrufları belirleyen faktör ise gelir düzeyidir. Düşük ve yüksek gelirli grupların marjinal tüketim eğilimleri farklı olduğu için, bu iki grubun tasarruf edebilme olanakları da çok farklı olacaktır. Düşük gelirli grupların ortalama ve marjinal tüketim eğilimlerinin yüksek olması, tasarrufların ve de servet birikiminin oluşmasını engellemektedir. Örneğin işçinin servet

⁶ Servetin doğuşu, önce belirli ellerdeki servetin diğer gruplara transferiyle ortaya çıkmaktadır. İkinci olarak, devlet eliyle kişilere aktarılmasıyla; üçüncü olarak işletmede doğan ve işletmede kalan servet yoluyla; dördüncü olarak da gelirin tüketilmeyip tasarruf edilmesiyle olmaktadır. İlk iki yol servetin yeniden dağılımı ile ilgili önlemleri gerekli kılmaktadır, ekonomide toplam servetin büyümesi yalnızca dördüncü yol ile gerçekleşebilmektedir (Aksu, 1993, s.65).

sahibi olabilmesi için önce ücret gelirinden bir kısmını tasarruf edebilmesi; bunun için de gelirinin bütünüdür harcanmaması gibi bir fedakarlığa katlanması gerekmektedir. Ancak, işçilerin sınırlı bir gelire sahip olmaları tasarrufları cazip kılmamakta, işçileri doymamış ihtiyaçlarının tatminine yönelmektedir. Bu nedenle servet dağılımı, düşük gelirli grupların aleyhine bozulmaktadır (DPT, 2001, s.68). Yani, bir ülkede belirli gruplar çok yüksek gelir sağlarken geniş kitleler düşük gelirle ancak geçimlerini sürdürme durumunda kalıyorsa, o ülkede yeni oluşan servetin tümüne yakın bir kısmı yüksek gelirliilerin elinde toplanacak ve dolayısıyla da servetler gelirlere oranla daha eşitsiz dağılacaktır (Sundrum, 1990, s.293).

Gelir ve servet dağılımı arasında karşılıklı bir neden-sonuç ilişkisinin olduğu görülmektedir. Eşit olmayan servet dağılımının en büyük nedeni bir önceki dönemde eşitsiz bir gelir dağılımının varlığıdır ve de bu eşitsiz servet dağılımı bir sonraki dönemde daha da eşitsiz bir gelir dağılımına neden olmaktadır. Böylece düşük gelir, düşük servet ve yeniden düşük gelir kısır döngüsü yaşanmakta ve sonuç olarak da gelir dağılımı sürekli olarak bozulmaktadır. Servetlerin eşitsiz dağılımı, ayrıca, sürekli büyümeyi olumsuz etkileyerek ve de servet sahibi elitlerin politik süreçleri kontrol edebilme güçlerini artırarak gelir dağılımını dolaylı bir biçimde de olsa etkilemektedir (Kanbur, 1996, s 16, s.21).

1.2.2 Nüfusun Yapısı ve Emeğin Sektörel Dağılımı

Emek ve nüfus yapısı, birçok farklı açıdan gelir dağılımını belirleyen önemli bir faktördür. Örneğin, düşük gelirliilerin artan gelirden daha fazla pay alamamalarının nedenlerinden birisi nüfus artış hızının yüksek seviyelerde olmasıdır. Ayrıca çocuk ve gençlik çağındaki nüfusun yüksek olması da istihdam konusunda gelecekte önemli sorunların görülmesine neden olabilmektedir. Nüfus artış hızının normal seviyede tutulması hem genç nüfusa gelecekte istihdam olanakları sağlamak hem de çalışan nüfusa daha fazla gelir artışı sağlamak açısından önem taşımaktadır (DPT, 2001, s. 57-58).

Bir ekonomide kalifiye elemanlarla vasıfsız işçiler arasında fark vardır ve bu da emeğin kalitesini ifade etmektedir. Bazı iş kollarında eğitilmiş ve kalifiye elemanlara ihtiyaç duyulurken bir başka iş kolunda vasıfsız işçilere talep olabilecektir. Yani, hem emeğin niteliği hem de arz ve talebin belirlediği şartlar ücret seviyesini belirlemektedir. Emeğin dağılımındaki bu tür eşitsizlikler emek gelirleri arasındaki gelir dağılımını etkiler; bunun en büyük nedeni de eğitim imkanlarının eşit dağılmamasından ileri gelmektedir (Özbilen, 1998, s.381-382)

Gelir dağılımını belirleyen diğer bir faktör de ulusal gelirin sektörel dağılımının farklı olması; yani, emek üretkenliğinin sektörler arasında çok farklı olmasıdır. Dolayısıyla farklı sektörlerin ulusal gelirdeki payları, emek gücünün bu sektörlerdeki paylarından farklı olmaktadır. Emek üretkenliğinin en düşük olduğu sektör tarım sektörüdür, yoksul az gelişmiş ülkelerde ve gelişmiş ülkelerde hizmet sektöründe emek üretkenliği sanayi sektöründen yüksektir, orta gelir düzeyindeki az gelişmiş ülkelerde ise sanayi sektörünün emek üretkenliği daha yüksektir. Emek üretkenliğinin sektörler arasında farklı olması nedeniyle, emek sektörleri arasında hareket eder ve emeğin yeniden dağıtımını gerçekleştirmiş olur (Sundrum, 1990, s.227-228). Dolayısıyla bir ülkenin gelişmişlik düzeyi, yani sektörel yapısı gelir dağılımını etkilemektedir. Toplam nüfus, kırsal ve kent nüfuslarının toplamı olarak düşünüldüğünde, kırsal nüfusunun kişi başına ortalama gelirinin, genellikle kent nüfusunun kişi başına ortalama gelirinden daha düşük olduğu ve yüzdelik paylarla ifade edildiğinde de kırsal nüfusunun gelir dağılımının kent nüfusunun gelir dağılımından daha adil olduğu gözlemlenmektedir (Kuznetz, 1955, s.7-8).

Simon Kuznetz'e göre, ekonomik gelişme sürecinde kişi başına gelir ile eşitsizlik arasında 'ters U eğrisi' diye bilinen bir ilişki söz konusudur. Verimliliğin ve gelirin düşük olduğu tarım kesimi başlangıçta istihdamın ve milli gelirin büyük bölümünü oluşturduğundan eşitsizlik düşük bir düzeyden başlamaktadır. Ekonomik gelişmeyle birlikte daha yüksek verimliliğe ve gelire sahip olan sanayi kesiminin ağırlığı arttıkça gelir dağılımındaki eşitsizlik önce artmakta; kişi başına belirli bir gelir düzeyinden sonra ise eşitsizlik azalmaya başlamaktadır (Kuznetz, 1955, s.8-16). Ancak, son zamanlarda yapılan birçok ekonometrik çalışmada⁷,

⁷ Örneğin, Barro'nun 100 ülkeyi kapsayan verilerle yaptığı araştırmada; eşitsizliğin yoksul ülkelerde büyümeyi yavaşlatırken, zengin ülkelerde büyümeyi desteklediği sonucuna ulaşılmaktadır. Ancak, bunun yanında bir çok farklı faktörün de olduğu ve değişimlerin sadece eşitsizlikten kaynaklanmadığı da önemle vurgulanmaktadır (Barro, 2000, s.29). Alesina ve Rodrik'e göre, demokrasiyle yönetilen ülkelerde, refah ne kadar eşit dağıtılıyorsa büyüme oranları da o kadar yüksek olacaktır. Yani, yüksek eşitsizlik büyüme için olumsuz bir şeydir (Alesina and Rodrik, 1991, s.29). Persson ve Tabellini de gelir eşitsizliğinin büyümeyi olumsuz etkileyeceğini ve eşitsiz gelir dağılımı ile yüksek büyümenin kesinlikle bir arada olamayacağını vurgulamışlardır (Persson and Tabellini, 1994, s.617). Bu çalışmalardan farklı olarak, Jha'nın ulaştığı sonuca göre ise, adil olmayan gelir dağılımı gelecekteki ekonomik büyümeyi desteklemektedir. Ancak bunun yanında, maliye politikaları, nüfus artışı, başlangıç sermaye stoku, bürokratik verimlilik gibi birçok faktör de büyüme üzerinde etkilidir (Jha, 1999, s.5-10). Ayrıca, finansal gelişme açısından bir değerlendirme için bkz Greenwood and Jovanovic, 1990.

Kuznetz'in vurguladığı, kişi başına gelir düzeyi ile eşitsizlik arasındaki ilişki sorgulanmaya başlanmıştır (Agenor, 2002, s.20).

1.2.3. Faktör Fiyatları

Servet ve emeğin dağılımı baz olarak kabul edilirse, faktör fiyatlarındaki (ücret, faiz, rant ve kar) değişimler tüketici birimleri arasındaki gelir dağılımını, fiyatı değişen faktörün lehine veya aleyhine değiştirir (Özbilen, 1998, s.382-383). Faktör fiyatlarının reel değişimleri düşünüldüğünde enflasyon çok önemli bir unsur olarak görülmektedir. Sağlıksız ve istikrarsız bir ekonominin göstergesi olan enflasyon sermaye gelirleriyle emek gelirleri arasında emek aleyhine dengesizliği sağlayan en önemli araçtır (DPT,2001, s.62).

1.3. Gelir Dağılımını Açıklamaya Yönelik Yaklaşımlar

Çalışmada, gelir dağılımını açıklamaya yönelik teoriler, tarihsel anlamda sıra gözetilmeden, "ekonomik soruna" çözüm önerileri dikkate alınarak ve bu önerilere göre gruplandırılarak incelenecektir. Çözüm önerileri temelde devletin ekonomik işlevine ilişkin düşüncelerde farklılaşmaktadır. Bu farklılık, kullanılması öngörülen araçları da belirlemektedir. Kamu gelir ve harcamaları, para arzı, özel ve kamusal mülkiyet bu çerçevede belirginleşen ayırım konularını oluşturmaktadır. Farklı teorik açıklamaları üç gruba ayırmak mümkündür. Bunlar, Liberal Yaklaşım, Müdahaleci Yaklaşım ve Eleştirel Yaklaşımdır. Ancak, bu bölümün daha iyi anlaşılabilmesi için incelenen teorilerin ortaya çıkış sıralarının da bilinmesi yararlı olacaktır. Bu sıra şu şekildedir: Fیزیokratlar, Klasik Okul, Marksist İktisat, Neoklasik Okul, Keynesyen Okul, Neokeynesyen Okul, Monetarist Okul ve Anayasal İktisat

1.3.1 Liberal Yaklaşım

Liberal düşüncenin kaynaklarını, Batı'da 14 ve 15 yüzyıllarda başlayan Rönesans'ın sonucu olarak doğan Reform Hareketi; 18. yüzyıldaki Aydınlanma Felsefesi ve 18. yüzyıldaki Amerikan ve Fransız devrimleri oluşturmaktadır. Bu düşünce hareketlerinin hepsi, ilerlemeye, insanı insan olarak değerine, özgürlüğe ve özellikle de başta dinin getirdiği önyargılar olmak üzere tüm önyargılara karşıdır. Liberalizmin biri iktisadi, diğeri siyasal

olmak üzere iki yüzü vardır: İktisadi liberalizm, ticaret ve girişim özgürlüğünü; siyasal liberalizm ise, çoğulculuğu ifade etmektedir (Tanilli, 1981, s.26-30).

Liberal iktisadi düşünce, 18. yüzyılın sonunda Fransa ve İngiltere'de, ticari kapitalizmin iktisadi düşüncesi olan merkantilizme tepki olarak, önce tarımsal kapitalizmin sonra da sanayi kapitalizminin çıkarlarını savunarak ortaya çıkmıştır. Bu düşüncenin temelini birey, yani kişisel çıkar oluşturmaktadır. Kendi çıkarlarını savunan bireylerin oluşturduğu bir toplumda, bireyler farklı eylem biçimlerini seçmekte özgür ve bağımsız, varsayımsal olarak da doğru bilgilere sahip ve akılcıdır. Dolayısıyla, bireylerin amaçlarına ulaşmak için doğru kararları verebilecekleri kabul edilmektedir. Bireysel çıkarlar aynı zamanda toplumsal çıkarlara da hizmet etmektedir. Yani, birey kendi çıkarının peşinde koşarken, toplumsal anlamda refahın artmasını da sağlamaktadır. Bunu gerçekleştiren ise, "görünmez el"dir.

İktisadi liberalizmin temelini doğal düzen felsefesi ve faydacı felsefe oluşturmaktadır. Doğal düzene göre özel mülkiyet, bireysel girişim ve serbest rekabete dayanan ve doğal uyum içinde işleyen toplum, kendiliğinden en yüksek refaha ulaşılmasını sağlayabilir. Bu durumda, toplumun doğal işleyişine müdahale edilmemelidir. Çünkü, toplumun kendiliğinden işleyen doğal yasalarıyla optimal koşulları yaratması mümkündür. Oysa, müdahaleyle doğal düzenin işleyişi bozulacak ve kendiliğinden optimal şartların gerçekleşmesi engellenecektir (Ulutürk, 1998, s 3).

Faydacı felsefeye göre bütün bireylerin evrensel olarak hayattan beklediği, maksimum mutluluğu sağlayıp, mutsuzluktan kaçınmaktır. Hayatın amaçlanan davranış ilkesi akılcı davranıştır. Bu, kişinin kararlarında zevki maksimum zahmeti minimum yapmasını gerektirir. Toplumun kurumları ve hukuk yapısı öyle düzenlenmelidir ki birinin kendisine en yararlı olan davranış, diğerlerine de en yararlı olabilsin. Zevk-zahmet hesabını temel ilke kabul eden toplumsal bilimler, en büyük sayı için en büyük mutluluk ilkesini hedef almalıdır (Kazgan, 1999, s 52-53).

İktisadi liberalizmde, devletin ekonomideki yeri oldukça açıktır. Devlet ekonomiden tamamen uzak durmalı ve kendiliğinden (gayet iyi) işleyen bu düzene müdahale etmemelidir. Çünkü müdahaleler dengeden uzaklaşılmasına neden olacaktır. Devlet, sadece rakip çıkar gruplarının varlığını kabul eder ve rekabetin adil olması için gerekli önlemleri alır. Bu biçimiyle devlet, bireyler arasındaki uyuşmazlıkları çözecek yansız bir kurum, yani bir hakemdir (Tanilli, 1981, s.2-3). Bu bakış açısıyla devletin üç temel görevi vardır: Ulusal

savunma, adalet-yönetim ve de karlı olmadığı için kimsenin girmediği ancak toplumsal ihtiyaçlar açısından gerekli olan işlerin yapılmasıdır (Ulutürk, 1998, s.4).

Teorilerini liberal iktisadi öğreti çerçevesinde kuran iktisatçılar, temel olarak, beş okul altında toplanabilir: Fیزیokratlar, Klasik Okul, Neoklasik Okul, Monetarist Okul ve Anayasal İktisat.

1.3.1.1 Fیزیokratlar

Fیزیokratlar, Merkantilistler gibi servetin kaynağını aramış, ancak onlardan farklı olarak servetin mübadeleden değil, üretimden doğduğunu ileri sürmüşlerdir. Gelir akım şeması ortaya konularak gelirin oluşumu ve kullanılması arasındaki ilişki belirtilmiş ve böylece bölüşüm konusundaki ilk çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Aksu, 1993, s.10). Teorilerini doğal düzen felsefesi üzerine kurdukları için ekonomiye devlet müdahalesini tamamen reddetmişlerdir.

Toplumun, toprak sahipleri, tarımda toprağı işleyip üretim yapan kiracılar ve kısırlar (zanaatkarlar ve mali sermaye grupları) olmak üzere üç sınıftan oluştuğı düşünülmüştür. Fیزیokratlara göre gerçek üretken sınıf toprağı işleyenlerdir. Yani tarımsal üretim tek üretken faaliyettir, çünkü tarımsal üretimde bulunanlar yarattıkları artık ile hem kendi geçimlerini hem de diğer sınıfların ihtiyaçlarını karşılarlar. Quesnay, bu artığın doğuşunu ve sınıflar arasındaki dolaşımını bütünsel bir yaklaşımla izah etmiştir (Clark, 1951, s.58).

Fیزیokratların, azalan getiri kanununun farkına vardıkları da görülmektedir. Turgot, sabit toprak miktarına gittikçe artan miktarda kapital yatırılırsa, belirli bir noktadan sonra kapital yatırımındaki artışların, toplam ürünü azalan bir had ile artıracakını belirtmiştir (Kazgan, 1999, s.59). Ücretler, çalışanların yaşamlarını sürdürebilmesine dayandırılmış; sermaye fonlarının arz fiyatının gerekliliğı ve topraklarda doğal özgürlük ile faizler haklı gösterilmeye çalışılmıştır (Clark, 1951, s.59).

Fیزیokratlar, temel olarak, verimsiz ve üretken harcamalar; el becerisi ve ticaret; tüketim, sermayeyi yerine koyma ve sermaye artışı arasındaki dağılımla ilgilenmişlerdir (Clark, 1951, s.58). Fیزیokratların, görüşleriyle Klasiklere öncülük ettikleri söylenebilir.

1.3.1.2. Klasik Okul

Klasik okul, sanayi kapitalizminin doğduğu bir süreçte ortaya çıkmış ve kapitalist sınıfın gelirlerinin hak edilmiş gelir olduğu benimsenerek, bir ölçüde bu sınıfın savunuculuğu yapılmıştır. Klasiklerin gelir dağılım teorileri büyük ölçüde Ricardo'nun azalan getiri kanununa dayanmaktadır; çünkü Klasik iktisatçıların tümünün, kısmi itirazlarda bulunsalar da genel olarak bu teoriye karşı çıkmadıkları söylenebilir. Bu okulun gelir dağılımı konusundaki diğer çalışmalarını ise, ücret ve nüfus teorileri oluşturmaktadır. Klasik gelir dağılımı analizi, genel olarak şöyle özetlenebilir: Rant, marjinal ürün üzerinden alınan bir fazladır; ücretler, çalışanların yaşam standartları ile tanımlanır ve de karlar azalma eğilimindedir.

Klasik iktisatta gelir; ücret, rant ve kar olmak üzere üç paya ayrılmıştır. Bu paylar da fiyatın bütününe oluşturan parçalar olarak kabul edilmiştir. Fiyat, yeniden üretimin sağlanabileceği düzeyde olduğundan itibaren, bunların doğal düzeyi doğal fiyatları yönetmektedir. Gelirin, adilce üç sınıf arasında paylaşılabilmesi için, ücretlerin emeğin karşılığı olarak belirlenmesi gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu, aynı zamanda, istikrar için de gerek koşuldur (Clark, 1951, s.59).

Klasiklere göre, ücret, yaşamı devam ettirebilecek düzeye yakın, fakat sürecin devamını sağlayabilecek miktarda belirlenmelidir. Ücretler arasında ortaya çıkabilecek bazı farklılıklar ise, değişik işlerdeki reel çekiciliklerin eşitlenmesi eğilimini doğuracaktır. Smith'e göre, ücretlere ayrılan payın büyümesiyle daha fazla nüfus desteklenebilir. Böylece ortalama ücretler yaşama düzeyinin daha üstüne yükselir ve işçilerin çoğalmaları artar. Ancak nüfus büyümesi sınırsızca sürdürülemez; çünkü artan nüfus, ücret fonunun yükünü artırır. Böylece, uzun dönem eğilimi olarak ortalama ücret oranları, yaşama düzeyine yaklaşır (Ekelund and Hebert, 1997, s.112). Bu, emek sahiplerinin geçinebilmesi ve nesillerini herhangi bir artma veya azalma olmaksızın sürdürebilmeleri için gerekli olan, emeğin doğal fiyatıdır. Dolayısıyla, emeğin doğal fiyatı ile gıda ve temel gereksinmelerin fiyatı arasında doğrusal bir ilişki vardır (Ricardo, 1997, s.62, 85).

Klasiklerin, gelir dağılımı konusunda üzerinde önemle durdukları bir başka nokta da kar ve ücret arasındaki ilişkidir. Ricardo, kar ve ücret arasında bir çelişki olduğunu ve karların yüksek ya da düşük olmasının, tamamıyla, ücretin yüksek ya da düşük olmasına bağlı olduğunu vurgulamaktadır. Diğer bir deyişle, karda bir düşme olmadan, emeğin fiyatında bir artış olması mümkün değildir (Ricardo, 1997, s.39-40).

Ricardo'nun gelir dağılımı teorisi iki temel prensibe dayanmaktadır; bunlar, marjinal prensibi ve artık prensibidir. Marjinal prensibi, rant payını açıklamaya hizmet eder; artık prensibi ise, toplumun, ücretler ve karlar arasındaki dağılımını tanımlar (Kaldor, 1956, s 84).

Ricardo'da, toprak sahiplerinin rantı ve sermaye karı birbirlerinden farklılaşır; çünkü, rantla ilgili gelişmeleri düzenleyen yasalar, karlarla ilgili gelişmeleri düzenleyen yasalardan çok farklıdır ve bu yasalar pek ender aynı doğrultuda işler (Ricardo, 1997, s 62). Ayrıca, Ricardo'ya göre, rant maliyet unsuru değildir. Dolayısıyla, bir malın üretiminde rant maliyeti etkilemez. "Metalenin çoğunluğunun bileşiminde hammadde bulunmaktadır, ama, bu hammaddelerin değerini, mısır için de geçerli olduğu gibi toprakta kullanılan ve rant ödenmesinin gerekli olmadığı en son sermaye parçasının değeri belirleyeceği için, rant, metaların fiyatının bir parçası olamaz" (Ricardo, 1997, s 70). Görüldüğü gibi, rant ile fiyat arasında doğrudan bir ilişki yoktur. Rant artıyorsa bu fiyatın da artacağı anlamına gelmez; çünkü malın değerini belirleyen unsur, rant ödemesinin gerekli olmadığı, en son sermaye parçasıdır.

Malthus'un nüfus kanunuyla, ücret teorisi desteklenmiş ve böylece bu teoriye sağlam bir dayanak oluşturulmuştur. Nüfus kanununa göre, yığınların yaşam standartlarını yükseltmek, düşük ücretlerin sübvansede edilmesi ile mümkün olabilir. Bu ise zengin sınıfların tüm gelirlerinin emilmesiyle sonuçlanır (Clark, 1951, s.59-60). Malthus, doğal düzeni benimsemesine rağmen beklenildiği gibi refah ile karşılaşmayacağını ileri sürmüştür; çünkü, insanlar geometrik olarak çoğalırken, doğal sınırlamalar yüzünden üretim, ancak aritmetik olarak artmakta ve bunun sonucunda da üretim giderek nüfus artışının gerisinde kalmaktadır. Bu ikisi arasındaki ilişkiyi düzeltebilecek tek yol ise dünya nüfus artışının durdurulmasıdır (Ryndina ve Chernikov, 1974, s 106).

Azalan getiri kanunu, nüfusun kaçınılmaz biçimde artacağı varsayımına dayanmaktadır. Bir ülkenin nüfusu arttığında, daha fazla yiyecek üretebilmek için eskisine kıyasla niteliksiz (verimsiz) toprakların kullanılması gerekeceği için, daha verimli tüm toprakların rantı yükselecektir. Çünkü rant, kullanılan işgücü artırıldıkça getirinin orantılı şekilde azalmasından doğar (Ricardo, 1997, s.64-65). Toprak en üretken olduğu anda rant getirmez; ne zaman ki nüfus artışı nedeniyle daha düşük kalitedeki ya da daha az avantajlı konumdaki topraklar ekime sokulur, o zaman daha verimli toprak parçalarından sağlanan ilk üretim miktarının bir kısmı rant olarak bir yana ayrılır. Ödenecek rantın miktarı, bu iki toprak parçası arasındaki kalite farkına bağlı olacaktır (Ricardo, 1997, s.63, 67-68)

Nüfus artışıyla birlikte rant artarken kar da azalmaktadır. "Karların doğal eğilimi düşme doğrultusundadır; çünkü toplum ve servet büyüdükçe, gereksinim duyulan daha fazla miktarda gıda, giderek daha fazla miktarda emek kullanılarak sağlanır" (Ricardo, 1997, s.108). Biriktirme dürtüsü kardaki her azalmayla birlikte zayıflamaktadır. Daha sonraki dönem için birikimin durduğu noktada ise daha fazla işçi desteklenemez ve de bu akım sonlanır (Clark, 1951, s 60).

Senior, Malthus ve Ricardo'yu reddetmemekle birlikte, sabit sermaye artışının üretkenlik artışıyla birlikte karları artırabileceğini düşünmektedir; yani, teknik değişimin, azalan getirinin etkilerini giderebileceği konusunda daha iyimser bir görüşü savunmaktadır. Senior'a göre, çalışma saatinin azalması, kar marjını yok edecektir. Örneğin, çalışma günündeki bir saatlik azalma, değişken maliyetleri azaltacak, ancak sabit maliyetleri azaltmayacaktır; yani, çalışma süresinin azalması işletmeyi ve teçhizatı kullanılamaz bir hale getirecek ve çıktı başına sabit maliyet yükünü artıracaktır. İş sözleşmelerindeki, sermayeyi bu şekilde kullanılamaz hale getiren kısıtlamalar, sermayenin marjinal verimliliğini ve kaynak dağılımının verimliliğini azaltmaktadır (Ekelund and Hebert, 1997, s.202).

Mill, refah dağılımını üretim kanunlarından farklı olarak toplumsal nitelikte görmüş ve Ricardocu şema üzerine sosyal ve kurumsal malzemeleri eklemiştir. Mülkiyet kurallarını ele alarak, miras, toprağın elde bulundurulma süresi ve adet olan uygulamaların; rant, ücretler ve mülkiyetin dağılımını etkilediğini vurgulamıştır (Clark, 1951, s 61). Ayrıca, bireysel özgürlük kavramının üzerinde önemle durmuş ve bireysel özgürlüğün gelir ve yetenek eşitliğinden ziyade fırsat eşitliğini gerektirdiğini belirtmiştir. Dolayısıyla, kamunun temel amaçlarından biri; sosyal ve ekonomik politikalar tesis ederek fırsat eşitliğini sağlamak olmalıdır. Böylece bireylerin yarışa eşit olarak başlamaları sağlanacaktır (Ekelund and Hebert, 1997, s 204).

Bastiat ve Carey ise, Klasik ekonomistlerin genelinde varolan kötümserliğe karşı çıkmışlardır. Gelir dağılımı konusunda ikisi de benzer şeyleri benimsemiş ve ekonomideki bütün bir artışın emeğin payını artıracaklarını düşünmüşlerdir. Onlara göre, özgürlük gelişmeyi, gelişme verimliliği, verimlilik de daha fazla mal sağlanabilmesini getirecektir (Clark, 1951, s.62).

1.3.1.3 Neoklasik Okul

Neoklasik okul, Marx'tan sonra ortaya çıkmıştır. Bu açıdan, Marksist iktisadın etkisi, bu yaklaşım üzerinde uyarıcı bir özellik taşımaktadır. Emek maliyeti yerine fayda değerinin alınması, artı-değer doktrini dayanaklarının yok edilmesini ve böylece hem Marksist sömürü teorisinin hem de herhangi bir diğer sömürü teorisinin anlamsızlaştırılmasını amaçlamaktadır (Clark, 1951, s.65). Neoklasikler de Klasikler gibi sanayi kapitalistlerinin çıkarlarını savunuyorlarsa da yeni doğan bir sınıfın savunuculuğu yerini, hakim sınıfın savunuculuğuna bırakmıştır.

Gelir dağılımı sorunu, neoklasik yaklaşımla birlikte önceliğini yitirmiş ve ikinci plana itilmiştir (Pasinetti, 2000, s.48). Kaynakların bireyler arasındaki dağılımı veri olarak alınmakta ve ekonomi politiğin aksine bu olgunun toplumsal refah üzerindeki etkisinden söz edilmemektedir (Akyüz, 1980, s.96).

Neoklasikler, Ricardo'nun marjinal prensibinden hareket ederek bunu topraktan diğer üretim faktörlerine doğru genişletmişlerdir (Pasinetti, 2000, s.10). Bu yaklaşıma göre, mükemmel serbest rekabet koşullarında, her bir faktör diğer üretim faktörleriyle sınırsız ikame olanakları bulur ve aynı zamanda her bir faktör marjinal ürünün karşılığını alır. Dolayısıyla, ekonomide herhangi bir artık ortaya çıkmaz (Pasinetti, 2000, s.15). Tam rekabet piyasası koşullarında, emeğin piyasada belirlenen ücreti, marjinal verime eşittir. Azalan getiriye bağlı olarak, aynı toprakta kullanılan emek arttıkça, marjinal verim ve ücret azalacaktır. Toprak rantı da buradan doğmaktadır (Kazgan, 1999, s.114).

Neoklasik okulda, kişisel gelir dağılımı fiyatlarla tanımlanmaktadır. Bireyler, sahip olduğu üretim faktörünün hizmetini piyasada belirlenecek fiyatla satabilirler. Her bir faktör hizmeti için talep, çıktının değerine bu faktörün katkısından türetilebilir. Faktörlerin getirisi, onların marjinal fiziksel ürünlerinin bir karşılığı olarak görülmektedir. Bütün bu faktör girdileri, fonksiyonel gelir dağılımını ifade etmektedir. Emekten farklı olarak mülk gelirlerinin birçok çeşidi vardır: Faiz, rant ve kar. Rant, farklı toprakların ek birimine ödenen kıtlık ödemesi olarak adlandırılabilir. Faiz, üretim faktörü gibi sermayenin net fiziksel ürününden türetilebilir, böylece kar oranı gibi aynı reel güçlerle tanımlanabilir. Neoklasik teoride, kısa dönem karlarının kaynaklarını ise; monopolcü güç, yenilik ve risk alma oluşturmaktadır (Moore, 1989, s.23).

Clark, marjinal verim teorisini bir makro bölüşüm teorisi olarak uygulayarak, marjinal gelire göre bölüşümü benimsemiştir. Bu da, üretim faktörlerinin üretim sürecine teknik katkılarıyla uyuşan bir bölüşümdür. Hiçbir artık yaratmayan bu bölüşüm ilişkisi sayesinde haklı ve adil bir gelir dağılımı gerçekleştirilmektedir (Pasinetti, 2000, s.15). Wicksteed, toplam ürünün firma ve sanayi düzeyinde tükendiğini matematiksel bir dilde ifade etmiştir. Wicksteed'in hareket noktası, sabit verim varsayımının evrensel geçerliliğe sahip bir varsayım olarak kabul edilmesidir. Üretim fonksiyonu doğrusal (birinci dereceden) homojen olduğu zaman, faktörlerin marjinal katkılarına eşit bir fiyat elde etmeleri halinde, toplam faktör gelirlerinin toplam hasılaya eşitlenmesi, bu tip fonksiyonların bir özelliği olan Euler Teoremi⁸ dolayısıyla gerçekleşmektedir. Fonksiyonun birinci dereceden homojen olması, ölçeğe göre verimin sabit olması demektir. Dolayısıyla, üretimde sabit getiri söz konusu ise, tam rekabet şartlarında her girdiye marjinal verime göre ödeme yapıldığında toplam ürün tükenir (Akyüz, 1980, s 141-146). Böhm Bawerk, dolaylı (kapitalli) üretimin dolaysız (doğrudan emek ve toprakla yapılan) üretime üstünlük gösterdiğini vurgulamaktadır. Bunun nedeni de dolaylı üretimin hammadde, emek ve doğal kaynaklar içermesi ve daha üretken olmasıdır. Dolayısıyla, bu üretim sonucu ortaya çıkan faiz geliri hak edilmiş bir gelirdir (Ekelund and Hebert, 1997, s 310).

Wicksell, sermayenin marjinal ürününün hiçbir zaman kar oranına eşit olamayacağını farkına varmıştır. Sermayenin marjinal ürünü her zaman kar oranından küçüktür. Çünkü sermayedeki değişim fiyatlardaki değişmeyi yönetmektedir. Sermayenin marjinal ürünü ve kar oranı arasındaki bu fark, daha sonraları Wicksell etkisi olarak adlandırılmıştır (Pasinetti, 2000, s 10, 29). Thünen ise, marjinal işçi dışında diğer bütün işçilerin, ürüne marjinal işçiden fazla katkı yaptığı; ancak herkesin marjinal işçinin verimine eşit ücret aldığı gözleminde hareketle, tam rekabet piyasasında emeğin sömürülmesinin kaçınılmaz olduğunu belirtmiştir. Bu iki iktisatçı, bunlara rağmen, marjinal üretkenlik prensibinin bölüşüm açısından tatmin edici olduğunu düşünmüşlerdir (Clark, 1951, s 65).

⁸ Bu teoreme göre, eğer bir fonksiyon doğrusal homojen ise, fonksiyonun değeri; fonksiyondaki bağımsız değişkenlerin, fonksiyonun bu değişkenlere göre kısmi türevleriyle çarpımlarının toplamına eşittir (Akyüz, 1980, s 141). Bu teoremin ispatı için, bkz. Jehle and Reny, 2001, s 471-473

1.3.1.4. Monetarist Okul

Monetarist okul, Keynesyen teoriye karşı gelişen tepkilerden⁹ beslenerek, maliye politikalarının yerine para politikalarının üzerinde önemle durmuştur. Monetaristler, kamunun kaçınılmaz olarak bireysel özgürlükleri aşındırdığını ve ekonomiye büyük zararları olduğunu savunarak, kamu sektörünün mümkün olduğunca küçülmesi gerekliliğini vurgulamışlardır. Dolayısıyla, kamu, ekonomiden uzak durmalıdır (McConnell and Brue, 1996, s.320) Bu yaklaşımın kurucusu olan Friedman'ın teorisi, tercihler belirsizlik altında yapıldığında ortaya çıkar. Bu teori, farklı mesleklere sahip bireylerin farklı tercihlere sahip olmaları biçiminde formüle edilebilir. Bireyler, risk karşısındaki tutumlarına göre farklılaşır; kimileri risk tercih ederken, kimileri riskten kaçınmaktadır. Modelde, makro anlamda gelir dağılımı, topluluğun büyük ölçüde risk sever veya büyük ölçüde riskten kaçınır olmasına dayanmaktadır (Sahota, 1978, s.10).

Friedman'a göre beşeri sermaye, gelir eşitsizliklerinin bir kısmını açıklamaktadır. Gelir eşitsizliğinin bir bölümü, farklı bireylerin belirsizlik tercihlerinin farklılıklarından, önemli bir bölümü ise, doğuştan gelen özelliklerden, beceriden ve mülkiyetten kaynaklanmaktadır. Ancak, bazı teşvik ve müdahaleler (vergi, sübvansiyonlar, kamu transferleri, kamu harcamaları gibi), getirdikleri maliyetler ve getirilerle bireylerin kendi tercihlerini etkilemektedir. Bireylerin özel tercihleri ağırlıklı olarak, yaygın olan mülkiyet sistemi ve gelir vergilerinden etkilenmektedir (Sahota, 1978, s. 10).

1.3.1.5 Anayasal İktisat

Anayasal iktisat, kamu ekonomisinde temel amacın kamu çıkarını veya toplumsal çıkarı maksimize etmek olduğu düşüncesini reddetmektedir. Bu nedenle, ekonomik anayasa ile siyasal iktidarların; harcamada bulunma, vergileme, para basma, borçlanma ve benzeri alanlardaki yetkilerinin sınırlandırılması savunulmaktadır (Aktan, 1997, s. 19, 51)

Buchanan'a göre, insanların zaman içinde farklı noktalarda doğduklarını ileri süren reform önerileri farklı şekilde ele alınmalıdır. Yüzyılın ilk yarısında doğan bir insan, topluluğun sahip

⁹ Bu tepkilerin arkasında, Keynesyen okulun öngöremediği stagflasyonun 1970'li yılların başlarından itibaren ortaya çıkmasının ve kamu harcamalarının -özellikle de savunma harcamalarının- aynı yıllarda artmasının yattığı söylenebilir.

olduğu net pozitif haklara sahip olabilir ve de olmalıdır; ancak, benzer ekonomik statüde olan ve refah devleti ortadan kalktıktan sonra doğan bir insan ise bu haklara sahip olmayabilir, bu insanın daha önceki dönemdeki gibi karşılaştırmalı haklara sahip olmasına ihtiyacı vardır (Buchanan, 1985, s 183).

Gelir dağılımı konusunda, anayasal iktisadın temel amacı, ne gibi anayasal kurallarla gelir dağılımının hakça olması sağlanır sorusuna cevap aramaktır. Anayasal iktisat, gelir dağılımında adaleti, belli anayasal kurallara göre inceler ve alternatif kuralları bu yönde değerlendirir. Dolayısıyla, adalet ilkelerine uygun bir gelir dağılımını sağlayacak kural ve kurumların tespiti, anayasal düzeyde büyük öneme sahiptir (Savaş, 1997, s.168-169).

1.3.2. Müdahaleci Yaklaşım

Müdahaleci yaklaşım 1929 yılında etkisini tüm dünyada olduğu gibi İngiltere'de de gösteren "Büyük Depresyon"¹⁰ koşulları altında, Keynes tarafından geliştirilmiştir. Liberal yaklaşımın temelinde olan doğal düzen ve kendiliğinden denge düşüncelerine ciddi itirazlarda bulunarak, liberal iktisadi düşüncenin teorik temellerini altüst etmiştir. Keynes ekonomik teorisini, depresyondan çıkışın çözümünü bulabilmek amacıyla hareketle kurmuş ve bu soruna yönelik politikalar belirlemeye çalışmıştır. Depresyonun aşılabilmesi için devlet müdahalesini gerekli görmüş, ekonomik analize zaman kavramını ilave ederek değişkenlerin değişme oranları üzerinde durulmasını sağlamış, böylece de dinamik büyüme ve birikim teorilerinin kurulmasına öncülük etmiştir (Ulutürk, 1998, s.10-11)

Keynes'in temel amacı sistemin devamlılığını ve sürekliliğini sağlayabilmektir. "Ne Keynes ne de kendisini izleyen Keynes Okulu, kapitalizme karşıydı; aksine, tam istihdamı sağlamak bakımından yetersiz kalan sistemin, bu aksaklığını gidererek yaşamasını sağlamak amacındaydı. Sosyalist eleştiriden, bu açıdan farklıydı " (Kazgan, 1999, s.203). Dolayısıyla, Keynes, kapitalizmin yaşayabilmesi için devletin ekonomiye müdahalesini öngören yeni bir liberalizmin kurucusu olmuştur

¹⁰ Büyük Depresyon 1929 yılında ortaya çıkan borsa kriziyle patlak vermiştir. Ancak, borsa krizi depresyonun nedeni değil aşırı birikim ve talep yetersizliğinin bir sonucudur. 1929 borsa krizinden önce başlayan ekonomik gerileme 1933 yılına kadar sürmüştür. Bu yıllar arasında işsizlik çok yüksek değerlere ulaşmış ve yatırımlar çökmüştür. Örneğin, Amerika'da 1929'da %3,2 olan işsizlik oranı 1933'te %24,9'a çıkmıştır (Dornbusch ve Fischer, 1998, s.440-442)

Müdahaleci yaklaşımın düşünceleri iki temel öngörüye dayanmaktadır: Birincisi, ekonominin kendiliğinden tam istihdam düzeyinde dengede olacağı görüşü yanlıştır, böyle bir denge gerçekleşmiş ise bu durum ancak tesadüfidir. İkincisi ise, ekonomi tam istihdam düzeyi dışında da dengeye ulaşabilir; bunun gerçekleşebilmesi ise kamu sektörün, talep yönlü politikalar uygulayarak ekonomiye müdahale etmesine bağlıdır. Keynes'in iktisat teorisine yeni getirdiği düşüncelerle, iktisadın tekrar politik iktisada dönüştüğü görülmektedir (Kazgan, 1999, s.205).

Liberal yaklaşımda, devletin yansız olması, ekonomiye her hangi bir biçimde müdahale etmemesi gerektiği düşünülürken; müdahaleci yaklaşımda devletin ekonomiye müdahale etmesi kabul edilebilmektedir. Özellikle, efektif talep yetersizliğini giderebilecek tüketim ve yatırım harcamaları üzerinde durulmaktadır. Böylesi bir müdahale, ne gereksizdir ne de piyasa başarısızlığına neden olmaktadır; aksine, ekonomiyi yeniden canlandırarak üretim ve istihdam düzeyini yükseltmektedir (Ulutürk, 1998, s.16-17).

Keynes'in iktisat teorisine getirdiği yeni düşüncelerle, iktisadın tekrar politik iktisada dönüştüğü görülmektedir. "... Keynes, ... , devletin iktisadi sisteme işsizlik koşullarında müdahale gereğini göstererek, politik kararları iktisat teorisine getirdi; hatta, iktisat, tekrar "politik iktisat" a dönüştü, üretim ve işsizlik (bölüşüm) öncelikli sorunlar oldu." (Kazgan, 1999, s.205).

Müdahaleci yaklaşım çerçevesinde teorilerini kuran iktisatçılar, temel olarak, Keynesyen Okul ve Neokeynesyen Okul altında incelenebilir.

1.3.2.1. Keynesyen Okul

Kapitalist toplumun iki iktisadi sorunundan birinin tam istihdam, diğerinin gelir dağılımı olduğunu söylemesine rağmen, Keynes, gelir dağılımı sorunuyla çok fazla ilgilenmemiş ve ayrı bir teori kurmamıştır (Kaldor, 1956, s.94). Ancak, çalışmalarından bazı önermeler türetilmektedir. Keynes, faiz ile karı ayırmakta ve bunları farklı olgulara bağlamaktadır. Malların satışından elde edilen hasıla ile malların üretim maliyeti arasındaki fark, pozitif veya negatif kar olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla, kar, normal bir faktör geliri değildir; bu nedenle de ne üretim maliyetinin ne de toplam gelirin bir unsurudur (Akyüz, 1980, s.225). Ayrıca, devlet iç borçlanmasından hareketle, faiz oranlarındaki bir azalmanın gelir eşitsizliğini azaltacağını ileri sürmektedir (Moore, 1989, s.28).

Toplam üretim, tüketilebilen ve tüketilemeyen mallar olarak ayrılmakta; bunlardan ilki tüketim malları kesiminde üretilen çıktıdan, ikincisi ise dayanıklı ve dayanıksız üretim araçlarından oluşmaktadır (Akyüz, 1980, s.225) Toplam gelirin bu iki kesim arasındaki dağılımı ise, sistemdeki çeşitli grupların alacağı kararlar (işçilerin tüketim kararları, girişimcilerin yatırım kararları, toplumun likitide tercihi kararları) ile yakından ilişkilidir (Copkur, 1996, s 34).

Boulding, Keynes'in görüşlerinden etkilenerek, kurmaya çalıştığı makro ekonomik gelir dağılımı modelinde, milli gelirin ücretler ile ücret dışı gelirler arasındaki dağılımının yalnızca toplu sözleşmelere, ücret pazarlıklarına ve girişimcilerin kabiliyetlerine bağlı olamayacağını belirtmektedir. Milli gelir toplumun elindeki aktiflere yapılan katkılardan oluştuğuna göre, gelir dağılımı analizi de bu katkıların ekonomideki sınıflar arasında nasıl paylaşılacağını açıklamaya çalışmaktadır (Copkur, 1996, s.34-35).

Kalecki, Keynes'ten farklı olarak, işçilerin bütün ücret gelirlerini tüketime harcadıklarını, dolayısıyla işçilerin birikim yapma olanaklarının olmadığını vurgulamaktadır. Birikim yapan sadece kapitalistlerdir (Akyüz, 1980, s 232-233) Kalecki ayrıca, aksak rekabet şartları altında firma davranışlarını incelemiş, bir endüstrideki monopol derecesinin gelir dağılımını etkilediğini ve monopol derecesi arttıkça emeğin aldığı payın azaldığını savunmuştur (Kalecki, 1951, s 208).

1.3.2.2. Neokeynesyen Okul

Neo-Keynesyen gelir dağılımı teorileri bir ölçüde Neo-Klasik yaklaşıma tepki, bir ölçüde de Keynes ve Kalecki yaklaşımlarının bir uzantısı olarak ortaya çıkmıştır. Ancak, sorun, bu yaklaşımlarda olduğu gibi kısa dönem dengesi çerçevesinde değil, dinamik bir büyüme süreci içinde ele alınmıştır (Akyüz, 1980, s 551)

Kaldor¹¹, Keynesyen tahlil araçlarını -özellikle de çarpan teorisini- kullanmak suretiyle bir gelir dağılımı modeli ortaya konulabileceğini ve böyle bir modelin Keynesyen teori ile bağdaşabileceğini göstermeye çalışmıştır. Tam istihdam düzeyinde veri bir gelirden hareketle,

¹¹ Kaldor'un modelinde altı çizilen genel düşünce; toplam çıktı veri ise, yatırım ve tasarruflar arasındaki dengenin, ücret ve karlar arasındaki dağılımın değişmesiyle sürdürülebileceğidir (Hill, 2001, s 483)

gelirin, ücretler ve karlar olmak üzere iki kategoriye ayrıldığını ve bunlar arasındaki önemli farklılığın marjinal tasarruf veya marjinal tüketim eğilimlerinden kaynaklandığını vurgulamıştır. Ücret geliri elde edenlerin marjinal tasarruf eğilimleri kapitalistlerin marjinal tasarruf eğiliminden küçüktür¹². Böylece, veri tasarruf eğilimleri altında, gelirdeki karların payı yatırım çıktı oranına (I/Y) bağlı olacaktır. Bu oranın gelir dağılımını ne ölçüde etkileyeceği ise, "gelir dağılımı duyarlılık katsayısı"¹³ tarafından belirlenmektedir. Eğer marjinal tasarruf eğilimleri arasındaki fark küçükse, yatırım-çıktı oranındaki küçük değişmeler, gelir dağılımında daha büyük değişmelere yol açacaktır (Kaldor, 1956, s.95-96).

Pasinetti modeli, Kaldor modelinin bir uzantısı olmakla birlikte; varsayımları ve amacı bakımından daha açıktır. Model, ekonominin tam istihdam koşulları altında büyüdüğünü varsayarak bu büyüme süreci içinde ortaya çıkan bölüşüm ilişkisini incelemektedir. Pasinetti'ye göre, işçiler de tasarruf ettikleri için karların bir kısmının işçilere gittiği bir gelir akışı gerçekleşir. Diğer şeyler Kaldor modeliyle aynıdır, kar gelirlerinin toplam değeri bu varsayımdan etkilenmez. Diğer bir deyişle, toplam karlar bir bütün olarak devlet ve şirket harcama kararlarına dayanmaktadır (Galbraith, 1998).

J. Robinson ise, kurmaya çalıştığı makro ekonomik gelir dağılımı modelinde, toplumdaki çeşitli grupların yatırım ve tüketim kararlarının ücretleri etkileyerek, uzun dönemde milli hasılanın emek ile diğer faktörler arasında nasıl bölüşüleceğini belirleyeceğini ileri sürmüştür. Robinson'a göre, her bir fiziksel sermaye unsuruna ilk olarak bir değer atamadan; sermaye malları, sermaye stoğunun ortak bir ölçüsü olarak toplanamaz. Diğer taraftan, toplam değer olarak sermaye stoğunun davranışı, başlangıç faiz oranının bilinmesini gerektirir; sermaye malının değeri ise, gelecekteki net gelir seviyesi ile ilişkilendirilmiş, bu maldan kazanılana dayanmaktadır. Faiz oranlarında bir indirim, sermaye mallarını, kendi getiri oranları faiz oranlarına eşit oluncaya kadar artıracaktır. Robinson, bu durumda, neoklasik faiz oranının sermayenin marjinal üretkenliğine dayanarak teoriyi tanımlayamayacağını ileri sürmektedir. Böylece, Robinson, ölçeğe göre sabit getiri altında, marjinal üretkenliğin faktör gelirleriyle

¹² Model, ancak, karların marjinal tasarruf eğiliminin ücretlerin marjinal tasarruf eğilimini aşması durumunda geçerlidir (Kaldor, 1956, s.95)

¹³ s_p , karların marjinal tasarruf eğilimini; s_w de ücretlerin marjinal tasarruf eğilimini belirtmek üzere, bu katsayı " $1/(s_p - s_w)$ " şeklinde hesaplanmaktadır (Kaldor, 1956, s.95)

mantığa uygun biçimde ilişkilendirilmesine; yani, faktör geliri dağılımının neoklasik yaklaşımına öldürücü itirazlarda bulunmuştur (Galbraith, 1998).

1.3.3. Eleştirel Yaklaşım

Eleştirel yaklaşımın temelini oluşturan "sosyalist düşünce", müdahaleci yaklaşımda (Keynesyen Teori) olduğu gibi, liberal düşünceye kısmi bir eleştiri biçiminde değil, bu düşünceyi temelden sarsan ve onun ideolojisini tümden reddeden bir tepki olarak ortaya çıkmıştır.

Sosyalist düşünce iki temel kaynaktan beslenmiştir. Birincisi, 19. yüzyıl kapitalizminin doğurduğu somut gerçekliklerdir: İşçi sınıfının ortaya çıkması ve bu sınıfın kapitalistlere giderek daha fazla bağlı hale gelmesi, eşitsizliklerin ve işsizliğin artması, iktisadi krizlerin ortaya çıkması ve yoksulluğun artması gibi İkincisi ise, liberalizmin kaynağı olan doğal düzen ve faydacı felsefedir: Sosyalist düşünceye göre, toplum düzeni veri kabul edilmemekte ve bireysel çıkarların toplumsal çıkarları da sağlayacağı görüşü reddedilmektedir. Üretim araçlarında özel mülkiyet yerine toplumsal mülkiyet benimsenerek, insanın insanı sömürmesinin önlenmesi amaçlanmaktadır. Bu çerçevede, üretim kar için değil de toplumsal ihtiyaçların karşılanması için yapılmalıdır (Kazgan, 1999, s.271-273).

Sosyalist düşüncenin temelinde, sömürü kavramı yer almaktadır. Başlıca sömürü teoristi, 19. yüzyılın ilk çeyreğinde yazdıklarıyla Smith'in tarih kuramıyla çarpışan Sismondi'dir. Sismondi, klasik öğretinin yöntemini ve bundan çıkardığı sonucu reddetmiştir. Ona göre toplum, burjuva ve proleter olarak iki sınıfa ayrılır ve bu iki sınıfın çıkarları çelişiktir. Dolayısıyla liberal felsefenin doğal uyum anlayışı yanlıştır (Kazgan, 1999, s.273). Böylece, kapitalizmin kendinden dengeye geleceği görüşü reddedilmekte ve krizleri inceleyen ilk teori kurulmaktadır.

İlk gelişmiş sömürü teorisini geliştiren Rodbertus, teorisini, emeğin tüm refahın kaynağı olduğu görüşü üzerine inşa etmiştir. Artan milli gelirden, ücretlerin tunç kanunuyla sınırlandırılmasından dolayı emek payının azaldığını ve sistemin kendi yapısının aşırı üretimi ve krizleri ortaya çıkardığını vurgulamaktadır (Clark, 1951, s.63).

Kapitalizmin teorik bakımdan tutarlı, sistemli ve ayrıntılı ilk eleştirisini ise Marx yapmıştır. Marx, diğer sosyalist düşünürlerden farklı olarak, hayalcilikten uzaklaşmış,

kapitalizmin alternatifi olabilecek toplumu şekillendirmiş ve ihtilal fikrini savunmuştur. Bu nedenle Marx, kendi oluşturduğu düşünceleri, "bilimsel sosyalizm" olarak ifade etmiştir

Bilimsel sosyalizm ya da Marksizm, felsefesini (diyalektik materyalizm ve tarihsel materyalizm) oluştururken iki temel kaynaktan beslenmiştir: Birincisi Hegel'den alınan diyalektik felsefe; ikincisi ise, Feurbach'tan alınan felsefi materyalizmdir. Marx da diyalektik yöntemi kullanmıştır; ancak Hegel ile arasında çok önemli bir fark Hegel'in idealist, Marx'ın ise materyalist olmasıdır. Marx, dinin egemenliğinin veri alındığı, tarihsel koşulların ve toplumsal ilişkilerin görmezden gelindiği bir diyalektikten hareketle; bireylerin toplumsal ve ekonomik koşullarının üretimlerinin maddi koşullarına bağlı olduğunu savunan diyalektik materyalizme ulaşmıştır. Yani, her şeyi belirleyen üretim yapısı ve biçimidir (Marx ve Engels, 1992, s.37). Tarihsel materyalizm ise, diyalektik materyalizmin ilkelerinin, toplumsal hayata ve tarihe uygulanması ile ortaya çıkmıştır (Larrain, 1998, s.55).

Marksizme göre devlet, liberal yaklaşımın ileri sürdüğü gibi rakip çıkar gruplarının arasında tarafsız bir unsur, yani bir hakem değildir. Tersine, açık bir taraftır. Devlet, egemen sınıfların, kendi ayrıcalıklı durumlarını sürdürebilmeleri için bir araçtır. Bu biçimiyle devlet, iddia edildiği gibi sınıflar üstü bir kavram değil, sınıflar arasındaki uzlaşmazlığın bir ürünüdür (Tanilli, 1981, s.41-42). Toplumsal yapı ve devlet, üretim süreci sonucu meydana gelmektedir ve bunları maddi üretim ilişkileri belirlemektedir (Marx ve Engels, 1992, s.41)

1.3.3.1. Marksist İktisat

Marx, Ricardo'nun değer ve gelir dağılımı teorilerini amansız bir şekilde eleştirmiş, tarihsel ve kurumsal ekonomiyi Ricardo'nun teorisine uygulayarak iktisadi çözümlere ulaşmıştır. Marx'ın gelir dağılımı teorisi Ricardo'nunki ile kıyaslandığında, her ikisinde de ücretlilerin iktisadi gelişmeden hiçbir kazançları olmadığı; ancak, Ricardo'da reel ücretlerin asgari yaşama düzeyinde sabit kabul edildiği halde, Marx'da sürekli bir sefilleşmeden söz edildiği görülmektedir. Ayrıca, her ikisinde de kar hadlerinin düşeceği ve sonuç olarak kapitalist sistemde büyümenin mümkün olamayacağı görüşü egemendir. Bu düşünce, Ricardo'da durgunluk halini, Marx'ta ise çöküşü ortaya çıkarmaktadır (Aksu, 1993, s.10-11).

Marx, toplumun kapitalistler ve proleterler olmak üzere iki sınıftan oluştuğunu belirtmiş; işçinin geçimini sağlayacak üretim için ne kadar emek zaman harcaması gerektiğini basitçe tanımlayarak emek değerini bunun üzerine oturtmuştur. Bu çalışma günün yarısını temsil

ediyorsa, geriye kalan yarım gündeki üretime kapitalist "artı-değer"¹⁴ olarak el koyar. Böylece, eğer çalışma süresi uzunsa veya emeğin üretkenliği yüksekse, kapitalistin el koyduğu artı-değer ve dolayısıyla da sınıflar arasındaki çatışma artar (Marx, 1992, s. 106-108). Artı-değerin tümü kapitalist tarafından ele geçirilemez, bir bölümü rant olarak toprak sahibine aktarılır; ancak, sonunda kapitalistin saklayabildiği pay ne olursa olsun işçiden bu artı-değeri çekip alan kapitalisttir (Marx, 1992, s. 110-111).

Bir yandan kapitalistlerin kar oranlarını artırmak için daha fazla artı-değere el koymak istemeleri diğer yandan da kapitalistlerin kendi aralarındaki rekabetin artması sonucu¹⁵; Marx'ın yedek sanayi ordusu olarak adlandırdığı, gittikçe artan ölçüde nispi artı-nüfus üretimi ortaya çıkar ve de ücretler düşer. Marx'a göre yedek sanayi ordusunun varlığı kapitalizmin varlığını sürdürebilmesi açısından çok önemlidir. "Emekçi artı-nüfus, birikimin ya da kapitalist temele dayanan zenginliğin gelişmesinin zorunlu bir ürünü olduğu gibi, tersine olarak da, bu artı nüfus, kapitalist birikimin kaldıracı ve hatta bu üretim biçiminin varlık koşulu halini de alır. Bu artı-nüfus, her an el altında bulunan yedek bir sanayi ordusu oluşturur ve bu ordu, tıpkı bütün masrafları sermaye tarafından karşılanarak beslenen bir ordu gibi, tümüyle sermayeye aittir." (Marx, 1986, s. 649). Yedek işgücü ordusunun varlığı, ücretleri daima baskı altında tutarak sınıflar arasındaki sömürü ilişkisinin sürekliliğini sağlar.

¹⁴ Sermaye (S) iki kısımdan oluşur, birincisi, üretim araçlarına yatırılan para miktarı (s) ve ikincisi de emek-gücü için harcanan para miktarıdır (d). Bunlardan 's' değişmeyen sermayeye dönüşen kısmı, 'd' de değişen sermayeye dönüşen kısmı temsil ederler. Örneğin yatırılan sermaye (S= s+ d) 500 sterlin ise, bölünüşü de şöyle olabilir: 500 sterlin = 410 sterlin değişmeyen sermaye + 90 sterlin değişen sermaye. Eğer üretim süreci bittiğinde bu metanın değeri (S+ a) 590 sterlin ise 500 sterlin 590 sterlin haline gelmiştir. Aradaki fark (a), yani 90 sterlin artı-değerdir. Artı-değer oranı ise artı-değerin değişen sermayeye oranıdır $(\frac{a}{d} * 100)$. Bu oran da emeğin sömürülme derecesini göstermektedir. Bu örnekte artı-değer 90 sterlin değişen sermaye de 90 sterlindir. Dolayısıyla artı-değer oranı $(\frac{90}{90} * 100) \% 100$ 'dür. Yani kapitalistin yatırdığı 100 birimlik bir değişir sermaye 100 birimlik bir artı-değer yaratmaktadır (Marx, 1986, s. 227-235).

¹⁵ Kapitalistlerin kendi aralarındaki rekabetin artmasıyla, üretim araçlarının gitgide artan yoğunlaşması ve sermayenin merkezileşmesi gerçekleşir. Ekonomik gücün az sayıda elde toplanmasıyla küçük ölçekli üreticiler ve el sanatları ile uğraşanlar proleterleşir. Yani kapitalist, bir başka kapitalist tarafından mülksüzleştirilir ve bunun sonucu olarak da birçok küçük sermaye birkaç büyük sermayeye dönüşür (Marx, 1986, s. 642-643).

Marksist iktisada göre, sermaye kişisel değil toplumsal bir güçtür; çünkü, sermaye ancak toplumun birçok üyesinin ortak bir etkinliği ile hatta son aşamasında toplumun tüm üyelerinin ortak etkinliği ile harekete geçirilir (Marx ve Engels, 2000, s.21).

Marksist teorideki gelir dağılımı, geniş anlamda, tarih içinde gelişen üretim ilişkilerinin doğrudan tezahürüdür. Toplumun oluşturan iki sınıfın çıkarları çelişiktir, çünkü kapitalist üretimin genel eğilimi, ücretlerin ortalama düzeyini yükseltmek değil düşürmek yolundadır (Marx, 1992, s.127) Yani, işçiler, daha fazla ürettikleri oranda yoksullaşmaktadır. Yeni bir gelir dağılımının gerçekleştirilmesi ise, ancak, mevcut iktisadi sistemin değiştirilmesi ile mümkündür (Aksu, 1993, s.11). Bu değişim mülkiyet ilişkilerinin değişmesi anlamına gelmektedir; aksi halde ise sömürünün sürmesi nedeniyle, gelir dağılımında zamanla bir iyileşmeden söz edilemeyecektir.

Sosyalist toplumlarda, mülkiyet ilişkileri değişse de, iktisadi anlamda eşitliğe dayanan bir sisteme, ancak, sosyalizmin bir üst aşaması olan komünist toplumlarla ulaşılabacaktır. Sosyalizmde, bu anlamda bir eşitlik yoktur; çünkü, yıkılan burjuvazinin ayrıcalıklarını yeniden ele geçirmek için yapacağı girişimlere karşı, işçi sınıfı iktidarı savunmak zorundadır (Tanilli, 1981, s.49-50). Komünizm aşamasında ise, komünler tarafından hazırlanan planlar sayesinde iktisadi demokrasi gerçekleşmiş olacak ve malların piyasa fiyatı, değerine eşit olacaktır.

1.4. Gelir Dağılımı Politikasının Araçları

Bir ülkede toplumsal barışın sağlanması ve korunabilmesi büyük ölçüde gelir dağılımının adil olmasına ve asgari gelir düzeyinin belirli bir noktanın altına düşmemesine bağlıdır. Adil gelir dağılımı, farklı gelir grupları arasında büyük uçurumlar oluşmasına ortam yaratmayan dağılım olarak tanımlanabilir; ancak, gelir dağılımının kendiliğinden adil olarak gerçekleşmesi mümkün olmamaktadır. Devlet tarafından gelir dağılımına müdahale edilmesi sosyal devletin de bir gereği olarak görülmektedir; çünkü, bölüşüm sürecinin kendi akışına bırakılması sadece ekonomik açıdan değil, aynı zamanda sosyal ve politik boyutlarıyla da önemli sorunlar ortaya çıkarabilme potansiyeline sahiptir (Türk-İş, 1999, s.233)

Gelir dağılımının düzenlenmesine yönelik iktisat politikalarını, başta hükümet olmak üzere politika karar birimleri belirlemektedir; yani, bu açıdan değerlendirildiğinde iktidar partilerinin ideolojik görüşleri temel belirleyicidir. Örneğin, sosyal demokrat bir siyasi parti için gelir dağılımı çok önemli bir sorun iken, muhafazakar bir parti için ise gelir dağılımı

sorunu önemsiz olarak görülebilmektedir. Gelir dağılımının düzenlenmesine yönelik iktisat politikalarını belirleyen bir diğer unsur ise tarafların örgütlenme düzeyleridir. Örneğin, işverenler etkin bir şekilde örgütlenirken, sendikaların örgütlenmesinde etkinlik sağlanamıyorsa, gelir dağılımını işverenler lehine değiştirecek politikaların uygulanabilme olasılığı artacaktır. Çünkü, örgütlenemeyen kesimler politik karar sürecine yeterince etkide bulunamayacaklar ve böylece uygulanacak politikaların belirli çıkar gruplarına hizmet etmesi engellenemeyecektir (DPT, 2001, s. 71-73).

Milli gelirin tüketici birimleri arasındaki dağılımını iki şekilde değiştirmek mümkündür: Birincisi, milli gelirin tüketici birimleri arasındaki dağılımını belirleyen asli faktörleri değiştirerek; ikincisi de milli geliri, kamu gelirleri ve harcamaları yoluyla yeniden dağıtarak (Türk, 1998, s. 318). Ancak kamunun yaptığı yeniden dağıtım tümüyle zenginlerden vergi toplayıp, bunları para veya hizmet olarak fakirlere vermeyi içermez. Kamunun yaptığı her şey yeniden dağıtımdır ve bunun büyük çoğunluğu da amacının aksine fakirlerin yararına değildir (Ulbrich, 2003, s. 115). Dolaylı ve dolaysız olarak fakirlerin yararına olan yeniden dağıtıcı politikalar da eğer ancak yatırımları tehlikeye sokmayacak biçimde yeniden dağıtılıyorsa olumlu bir etkiye sahiptir. Yani, geliri yeniden dağıtıcı politikalar aynı zamanda yatırımları sürdürmeyi veya arttırmayı da amaçlamalıdır (Kanbur, 1996, s. 16).

Gelir dağılımı politikasının neyi amaçladığı uygulanacak politika araçları açısından oldukça önemlidir. Örneğin eğitim sağlama, sağlık koruma, insanların üretkenliklerini sürdüren ve gelişmelerini sağlayan hizmetler ile 'fırsat eşitliğinin'¹⁶ mi; veya gelirdeki eşitsizliği azaltma ve yoksulluğu direkt olarak hafifletme üzerinde durularak sonuçların eşitliğinin mi öncelikli hedef olarak belirlendiği bu açıdan oldukça önemlidir (Ulbrich, 2003, s. 129)

¹⁶ Kaynaklar ve fırsatlar eşit olmayan bir biçimde dağıtıldığında, bir yarışta farklı başlama noktalarından başlanması gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. Fırsat eşitliği kavramı, kaynakların ve fırsatların eşit olarak dağıtılmasını ve herkesin dil, din, ırk, cinsiyet ve sınıf farkları gözetilmeksizin her şeye eşit ulaşım imkanına sahip olmasını ifade etmektedir. Bu açıdan bakıldığında para açısından eşitliğin sağlanmasından çok fırsat eşitliğinin sağlanması daha önemli gözükmektedir (Sundrum, 1990, s. 290-292). Eğer bireyler kaynaklar üzerinde eşit yetkiye sahiplerse, eşit fırsatlara da sahip olabilirler. Ancak, kaynaklar üzerinde eşit yetki, eşit olmayan fırsatlara da bir arada olabilir; çünkü, bireylerin yetenekleri açısından da farklılıklar vardır (Sugden, 1993, s. 1956)

Sonuç olarak, hükümetler fırsatları eşitleştirerek ve varlıkları yeniden dağıtarak gelir dağılımını daha adil bir hale getirebilirler. Ancak, düşük gelirli grupların birincil ya da ikincil gelir dağılımı yoluyla gelir düzeyleri önemli ölçüde değiştirilse bile, kullanım biçimi değişmez ve tümüne yakın bir bölümü tüketim harcamalarında kullanılmaya devam edilirse, varolan dengesizlik devam edecektir (DPT, 2001, s.69). Ayrıca, nakit olarak yapılan transferlerin sadece ikincil gelir dağılımı üzerinde etkileri vardır; asıl önemli olan ise, birincil gelir dağılımını iyileştirebilmektir. Uygulanan politikalar sonucunda birincil gelir dağılımında arzulanır etkilerin ortaya çıkması ise uzun zaman alabilir (Sundrum, 1990, s.303).

1.4.1. Ücret Politikası

Devlet ve toplu sözleşme tarafları beraber yürüttükleri ücret politikası ile birincil dağılımı önemli ölçüde etkileyebilmektedirler. Burada devlet asgari ücretlerin, toplu sözleşme tarafları da toplu sözleşme ile asgari ve fiili ücretlerin tayinin de rol oynarlar. Demokratik ülkelerde toplu sözleşme düzeni çerçevesinde devlet sözleşme serbestisi tanır, bu yüzden genellikle devletin müdahalesi dolaylıdır. Ücret politikasının amaçları, ücret politikasını yürüten işçi sendikaları, işveren sendikaları ve devlet tarafından farklı şekillerde saptanmaktadır (Aksu, 1993, s.47).

Sendikalar takip ettikleri ücret politikaları ile gelir dağılımına etki ederek milli gelir içindeki ücretler payını işçiler lehine artırmak için gayret gösterirler. Aktif ücret politikası ile sendikaların elde ettikleri normal üstü ücret artışları, önce ücretliler için kısa vadeli bir faydayı getirmekte, fakat uzun vadede artan tüketim maddelerinin fiyatları ve karlar işçilerin ilk planda elde ettikleri avantajlı durumu ortadan kaldırmaktadır. Böylece, sendikaların takip ettikleri yalnızca aktif ücret politikası ile dağılımı ücretliler lehine değiştirebilmeleri olanaksız bir duruma gelmektedir¹⁷ (Aksu, 1993, s.71).

İşveren sendikalarının takip ettiği ücret politikası ise, genellikle işçi sendikalarının ücret artışı talepleri karşısında karlarını azaltmamayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla işveren sendikalarının ve işçi sendikalarının ücret politikası konusundaki amaçları çelişmektedir. Herhangi bir pazarlık durumunda işverenlerin ödemeye niyetli olabileceği en yüksek ücret;

temel olarak, işletmenin karlılık düzeyine ve rekabet gücüne göre belirlenebilecektir. En düşük ücret düzeyi ise işçilerin hayat standartlarının indirilmesine karşı koyabilme derecelerine yani sendikaların pazarlık güçlerine bağlı olacaktır (Lordoğlu ve Törüner, 1995, s.91)

Devlet de sendikalar ve toplu iş sözleşmesi ile ilgili yasal düzenlemeler yaparak hem sendikalaşma talebini hem de sendikal hizmetlerin arzını çeşitli yönlerden etkileyebilmektedir. Devlet, bu yasal düzenlemeler dışında, çeşitli zamanlarda işçi ve işveren arasındaki serbest toplu pazarlık sürecine de müdahale edebilmektedir. Bu müdahalenin temel nedeni, pek çok işçinin toplu pazarlığa dahil olmaması ve devletin desteği olmaksızın işçilerin işverene karşı yeterli pazarlık gücüne sahip olmamalarıdır. Sonuç olarak, devletin müdahalesiyle ücret ve istihdam düzeyleri serbest toplu pazarlığa göre farklı olabilmekte ve bu da gelir dağılımını etkilemektedir (Biçerli, 2000, s.372).

Devletin ücret konusunda uyguladığı iktisat politikaları, ekonominin genel düzeyinden büyük ölçüde etkilenmektedir. Ekonominin canlanma ve genişleme dönemlerinde izlenen iktisat politikaları, sektörel örgütlenme ve toplu pazarlık alanında olumlu gelişmelerin olmasına katkıda bulunmaktadır. Ancak, ekonomik kriz ile birlikte gerileme ve duraklama dönemlerine geçişle bu olumlu yaklaşım terkedilmekte; gelir dağılımında önemli rol oynayan sendikalar ve toplu pazarlıklar, karları arttırmak amacıyla etkisiz hale getirilmeye çalışılabilmektedir (Çetik ve Akkaya, 1999, s.55).

1.4.2. Fiyat Politikası

Fiyat politikası, ücret politikasıyla doğrudan ilişkilidir; çünkü, reel ücret (W/P) dikkate alındığında mal fiyatlarının önemi ortaya çıkmaktadır. Fiyatlardaki yüksek oranlı değişimler, özellikle dar ve sabit gelirli hanelerde (işçiler, memurlar, esnaf ve sanatkarlar, kendi hesabına çalışanlar, emekliler, yoksulluk maaşı alanlar, ücretsiz aile işçileri) önemli reel gelir kayıplarına neden olmaktadır. Reel gelirin artırılması amacı da geniş halk kitleleri açısından ve dolayısıyla sosyal politika açısından oldukça önemlidir. Devlet fiyat politikası aracılığıyla

¹⁷ Bu durum, aktif ücret politikası ile elde edilen fazla ücretlerin tüketime gitmesi durumunda geçerlidir. Eğer normal üstü artan ücretleri harcamayıp tasarruf ederlerse tüketim mallarına yönelik fazla bir talep olmayacak ve de tüketim mallarının fiyatı yükselmeyecektir (Aksu, 1993, s 71).

ilk planda, asgari yaşamayı belirleyen mallara yönelerek dar gelirliyi korumayı amaçlamaktadır (Aksu, 1993, s.49).

Temel ihtiyaç maddeleri için tüketicilerin gelir dilimlerine göre farklı fiyatlandırma politikalarının uygulanması, gelir dağılımını dolaylı olarak iyileştirebilecek bir politika aracı olarak kullanılabilir. Ayrıca, kamunun destekleme alımları ve elektrik, gaz ve su gibi temel maddeleri fiyatlandırma politikaları da gelir dağılımını etkileme yönünde önemli araçlardır. Ancak, KİT ürünleri ve tarımsal destekleme fiyat politikaları, emek ve tarım dışı kesimlere kaynak aktarımında kullanılabilir. Aktarılan kaynakların etkin kullanılmaması, üretim yerine ranta ve tüketime yönelmesi, gelir dağılımı sorununun daha da derinleşmesine yol açacaktır. Böylece büyük halk kitlelerinin gelir ve tüketimi kısılarak yaratılan zorunlu tasarruflar, yatırım yoluyla ekonomiye dönmeyecek; emek payındaki azalma, büyümeye hizmet etmeyecektir (DPT, 2001, s.75).

1.4.3. Servet Politikası

Servet politikası temel olarak, eşitsiz dağılan servetlerin mümkün olduğunca eşit bir biçimde dağıtımının sağlanmasını amaçlamaktadır. Varlıkların dağıtımını sağlamanın bir yolu, varlıkları zenginden fakire yani varlıklara çokça sahip olanlardan hiç sahip olmayanlara veya daha az sahip olanlara doğru olmak üzere yeniden dağıtmaktır (Sundrum, 1990, s.293). Sistemin gösterdiği servet eşitsizlikleri hukuki esaslarla da dokunulmazlık kazanmakta, bu da servetin yaygınlaştırılması politikasının önce düşünce sahasında gelişmesini ve daha sonra da özellikle servet edinimleri ile ilgili yasal değişikliklere gidilmesini zorunlu kılmaktadır (Aksu, 1993, s.76).

Az gelişmiş ülkelerde servet dağılımında çok büyük dengesizlikler vardır. Servet dağılımındaki bu dengesizlikler nedeniyle az gelişmiş ekonomilerin iktisaden kalkınabilmek için yapmak zorunda oldukları köklü ekonomik ve sosyal reformların başında toprak reformu gelmektedir (Copkur, 1996, s.9).

Toprağın, sınırlı ve genişletilemeyen bir faktör olması ve bu ülkelerde tarımın çok önemli bir yer tutuyor olması, toprak reformunun önemini artırmaktadır. Toprak reformu ile bir yeniden dağıtım gerçekleştirildiğinde, daha sonra bu toprakların satılmasına izin verilmemesi çok önemlidir; eğer buna izin verilirse kısa sürede eski duruma dönülmesi kaçınılmaz olacaktır. Toprağın kimden kime dağıtılacağı da önemli bir sorundur. Topraklar, küçük

çiftçilere dağıtılabilir gibi, hiçbir toprağa sahip olmayanlara da dağıtılabilir. Topraksız işçiler az gelişmiş ülkelerin en fakir grubunu oluşturmaktadır, bunlar aynı zamanda üretim yapabilmek için gerekli araç gereçten de tamamen yoksundurlar; dolayısıyla bunlara araç gereç yardımı yapılması ve teknik destek verilmesi de bir zorunluluktur (Sundrum, 1990, s.293-295)

Sanayi sermayesi ve finansal sermaye de özellikle az gelişmiş ülkelerde oldukça eşitsiz bir biçimde dağılmıştır. Ancak, bu varlıkların yeniden dağıtımını toprak dağıtımındaki gibi uygun olmayabilir; çünkü, böyle varlıkların verimli şekilde yönetilmesi gereklidir. Bu yüzden hükümetler, ekonomik gücün tek elde veya belirli gruplarca toplanmasını önlemek gibi daha farklı yollara gitmektedirler. Eşitsizliği azaltmanın bir başka yolu da varlıklara sahip olanların varlıklarına el koymaktır (Sundrum, 1990, s.298-299).

1.4.4. Maliye Politikası

Maliye politikası aracılığıyla ikincil gelir dağılımından söz edilebilir. İdeal olarak, vergi ve harcama sistemi eşit yararlanmayı gerektirmektedir¹⁸. Bu eşitlik, parasal anlamda bir eşitlikten ziyade her bir vatandaşın eşit biçimde kamu hizmetlerinden faydalanması anlamında bir eşitliği ifade etmektedir. Örneğin, eğer A çok fakir, B çok zengin ise; A'dan küçük bir miktar katkı, B'den ise daha büyük bir katkı eşit harcama standardının yakalanmasını sağlayabilecektir (Ulbrich, 2003, s.117).

1.4.4.1 Vergi Politikası

Diğer politikalarda olduğu gibi vergi politikasında da hükümetlerin ulaşmak istedikleri amaçlar, uygulanacak politikayı belirlemektedir. Amaç tam eşitlik ise, hükümetler ortalama gelir üzerindeki tüm fazlalıkları vergilendirir ve bu vergileri ortalamanın altında geliri olanlara doğru, hedefe ulaşabilecek şekilde transfer edebilirler. Eğer, hükümetler tam eşitlik yerine sadece gelir eşitsizliğinin derecesini azaltmayı amaçlıyorsa; bu durumda, yüksek gelirli daha yüksek oranlarda vergilendiren bir politika uygulayabilirler (Sundrum, 1990, s.300-301)

¹⁸ Ancak, ikincil gelir dağılımı sonucu, maddi durumları göreceli olarak kötü olanlardan ziyade politik olarak daha iyi organize olanların durumlarında bir iyileşme de görülebilir (Tullock, 1997, s.1)

Bütün malları tek düze bir oranla vergilendirmenin farklı gelir gruplarında bir yeniden gelir dağılımına yol açacağı açıktır. Bunun aksine, yaygın ve zorunlu ihtiyaçlara cevap veren malları düşük; lüks tüketim mallarını ise yüksek oranlarda vergilendirecek şekilde, vergi oranlarını mal gruplarına göre sınıflandırmak da mümkündür (Özbilen, 1998, s.388).

Gelir dağılımında servete bağlı olarak ortaya çıkan dengesizliğin giderilmesinde arazi, bina gibi belirli bir servet üzerinden alınan ve dolaysız olan servet vergileri önem kazanmaktadır (DPT, 2001, s.63). Vergi politikasında dolaylı vergilerin ağırlığının artması ise, marjinal tüketim eğilimi yüksek, düşük gelirli kesimler aleyhine ortam hazırlamaktadır (DPT, 2001, s.74). Ayrıca, ücretli kesimlerden alınan vergilerin yüksek oranlı olması ve asgari ücretlerin yüksek oranlarda vergilendirilmesi de ücret ile geçinenler aleyhinde sonuçlar yaratmaktadır (DPT, 2001, s.74).

1.4.4.2. Harcama Politikası

Devlet, harcama politikası aracılığıyla bazı mal ve hizmetleri ücretsiz olarak sağlayarak bireylerin reel gelirlerini önemli ölçüde etkileyebilme gücüne sahiptir ve bu harcamaların dağılımları parasal gelirin dağılımından farklı da olabilir (Gillespie, 1965:130-132).

Gelir dağılımı bağlamında, devletin hangi gelir gruplarına yapılan harcamalara ağırlık verdiği oldukça büyük bir öneme sahiptir. Eğer, kamu harcamalarından, gelir durumu daha kötü olan gruplar daha çok yararlanıyor ise, kamu harcamalarının gelir dağılımını iyileştirici etkisinden; göreceli olarak maddi durumları iyi olanlar yararlanıyor ise kamu harcamalarının gelir dağılımını kötüleştirici etkisinden söz edilebilir (Chu vd., 2000, s.15). Bu açıdan değerlendirildiğinde, eğitim ve sağlık aynı yere sahiptir¹⁹. Ancak gerek eğitim, gerek sağlık harcamalarının öngörülen sonucu sağlamada etkili olması, iki ciddi koşulun bir arada gerçekleşmesine bağlıdır. Bunlardan birincisi, faktör piyasalarının monopolcü olmamasıdır. İkinci koşul da bu harcamaların finansmanı ile ilgilidir. Eğer söz konusu harcamalar, göreceli olarak düşük gelir grupları üzerine yıkılan yüklerle finanse ediliyorsa, gelir dağılımı daha da bozulmuş olabilir (Önder, 1989, s.23).

¹⁹ Çeşitli ülkeler için yapılan çalışmalar, eğitim ve sağlık harcamalarının bu konudaki önemini vurgulamaktadır. Örneğin, kamu harcamalarının gelir dağılımını iyileştirme derecesi 100 kabul edildiğinde, eğitim ve sağlık harcamalarının bu iyileştirmedeki payları; yaklaşık, Hong Kong için %65, İran için %88, Filipinler için %78 olarak gerçekleşmiştir (Lecaillon vd., 1984, s.171-176)

1.4.4.2.1. Eğitim Harcamaları

Eğitim hakkı, Fransız Devrimi'nden bu yana doğuştan sahip olunması gereken bir hak olarak tanımlanmaktadır. Bu hakkı sağlaması ve koruması gereken ise en üst otorite olan devlettir. Devlet, bireylerin sahip olduğu eğitim hakkını korumakla yükümlü olduğu kadar, bireylerin doğuştan sahip olduğu yetileri de geliştirmek zorundadır (Ercan, 1997, s.46). Bu düşünceler 1970'lere kadar egemen olmuş ancak bu yıllardan itibaren neo-liberal iktisat²⁰ politikaların belirleyici olmasıyla bu düşünceler bir anlamda arka plana itilmiştir. Neo-liberal eğitim politikalarında kamu harcamalarının eğitim için yetersiz olduğu, eğitim için yapılan kamusal harcamaların eşitsizliğe neden olduğu ve devletin eğitime müdahalesinin eğitimin etkinliğini azalttığı vurgulanmaktadır. Bunun için de eğitime yönelik kamu harcamalarının kısılması, eğitimin özelleştirilmesi ve orta ile yüksek eğitim hizmetlerinin büyük ölçüde bunlardan yararlananlar tarafından karşılanması öngörülmektedir; yani, eğitim piyasa koşulları içinde üretilen bir meta haline gelmelidir (Ercan, 1997, s.55-64). "Ampirik veriler açısından bakıldığında neo-liberal yönelimli eğitim politikalarında vurgulanan eğitim için yapılan kamusal harcamaların eşitsizliğe neden olduğu ve bu harcamalara konu olan eğitim hizmetlerinin genellikle üst gelir grubunun kullandığı yönündeki vurgu bu anlamda öncelikle doğru değildir." (Ercan, 1997, s.61). Yani neo-liberalizmin iddiasının aksine gerçek eğitim harcamalarının seviyesi, gelir dağılımını pozitif olarak etkilemektedir.

Eğitim, kamu sektörü ve/veya özel sektör tarafından karşılanabilir. Eğer eğitim tümüyle özel sektör tarafından sağlanırsa; zengin aileler eğitime daha fazla para harcarlar ve dolayısıyla da onların çocukları da ortalama olarak daha fazla para kazanırlar. Eğer bütün eğitim devlet tarafından sağlanırsa ve vergilerle finanse edilirse, çocukların eğitimi ve gelecekteki kazançları ailelerinin gelir düzeylerinden bağımsızlaşacaktır (Biggs and Dutta, 1999, s.68-70).

Eğitim harcamalarında, devlet, buradaki maliyetleri bu faaliyetlerde yararlananlar yerine karşılar. Bunlardan yararlanan gruplar, üç ayrı eğitim seviyesine (ilk, orta ve yüksek okul olarak) göre ayrıştırılmalıdır. Çünkü, her bir öğrenciye düşen maliyet her düzeyde farklıdır ve

²⁰ Neo-liberal iktisat politikaları temel olarak şunları öngörmektedir: Kamu harcamalarının kısılması, devletin ekonomik bir ajan olarak piyasa sürecine katılmaması, piyasaların etkin işlenmesini önleyen sınırlamaların kaldırılması ve ülke içi pazarların dünya pazarları ile bütünleşmesini sağlayacak düzenlemelerin yapılması (Ercan, 1997, s.50).

öğrencilerin hepsi bütün aşamaları geçememektedir. Toplam eğitim harcamaları, sadece ilk eğitimi bitiren, orta kısmı bitiren ve yüksek okulu bitirenler olarak ayrılabilir (Gillespie, 1965, s.146).

Yüksek eğitim, bu eğitimi alanlar dışında, yani ekonominin geri kalanı için bir dışsallık veya pozitif bir etki yaratmaktadır. Bu yüzden yüksek eğitimin tüm maliyetini öğrencilere ve ailelerine yüklemek haksızlık olacaktır. Bu haksızlığı gidermesi gereken ise, topladığı vergilerin bir kısmını bu alanlara aktarabilecek olan devlettir (Bevia and Iturbe-Ormaetxe, 2002, s.322).

Genç insanların yoğun olarak eğitilmeleri ve bu açıdan eşit şansa sahip olmaları, daha önce önemi belirtilen fırsat eşitliğinin sağlanabilmesi için temel bir koşuldur. Eğitim sisteminin böyle bir rol oynayabilmesi için üç şartı sağlaması gereklidir. Birincisi, eğitim sisteminde hızlı bir genişleme olmalıdır, bu sadece gelir dağılımında adaleti gerçekleştirmez aynı zamanda hünerli emek gücünün teknolojiyi kullanmasıyla ulusal gelirin hızla büyümesini de sağlar. Eğitim ne kadar hızlı genişlerse, gelir dağılımının düzelmesi için gerekli olan süre de o kadar hızlı azalır. İkincisi, eğitimin genişlemesi süreci aynı zamanda eğitim olanaklarının da kendi içinde eşit şekilde dağıtılmasını sağlamalıdır. Birçok az gelişmiş ülkede, bu fırsatlar oldukça eşitsiz bir dağılım göstermektedir. Bunun en büyük nedeni de hükümetlerin ekonomideki modernizasyonu hızlandırabilmek için, yüksek öğrenime daha fazla öncelik tanımalarıdır; bu da daha fazla gelire sahip ailelerin çocuklarına yaramaktadır. Üçüncü olarak da farklı eğitim düzeylerine sahip bireyler arasındaki ücret uçurumları en kısa sürede azaltılmalıdır (Sundrum, 1990, s.292).

Zorunlu eğitim seviyesi de gelir dağılımı açısından önemli bir etkidir. Eğer lise veya üniversite zorunlu değilse, kamusal anlamda herkese lise ve üniversite eğitimi sağlanamaz, yani yüksek bir seçicilik mevcuttur. Bu durumda, yüksek gelir sahibi ailelerin çocukları liselere veya üniversitelere girebilmek için çok daha fazla şansa sahiptirler. Bu da yüksek gelirli ailelerin çocuklarının lise ve üniversitelerde aşırı temsil edildiğini göstermektedir (James and Benjamin, 1986, s.470, 475).

1.4.4.2.2. Sağlık ve Barınma Harcamaları

Sağlık hizmetlerinin temel amacı, toplumun sağlık düzeyini yükseltmektir; özellikle, temel sağlık hizmetleri ve koruyucu sağlık hizmetleri tüm yurttaki yeterli bir şekilde sunulmalıdır.

Sosyal devletin en temel görevi, adil ve dengeli kaynak dağılımı ile bireylerin en temel hakkı olan sağlıklı yaşamalarına öncülük etmektir. Sağlık harcamaları, eğitim harcamaları gibi dar gelirliileri yakından ilgilendiren harcama alanlarıdır. Daha fazla sağlık kuruluşu, daha çok sağlık personeli ve daha kaliteli sağlık hizmeti düşük gelirliiler için manevi bir gelir anlamını taşımaktadır. Dolayısıyla, sağlık harcamalarının artırılması hem fırsat eşitliğini hem de gelir dağılımının daha adil olmasını sağlayabilecektir.

Temel sağlık hizmetlerinin birinci ayağını oluşturan sağlık evi, sağlık ocağı, ana çocuk sağlığı merkezleri geliştirilmeli ve bunlar her açıdan donatılmalıdır. Sağlık hizmetlerinin diğer ayağını ise uygun koşullarda ve hatta ücretsiz ilaç sağlanması oluşturmaktadır. Sağlık hizmetlerinin ülke içinde her yerden ulaşılabilir, kaliteli, altyapı yönünden geliştirilmiş olması ve dengeli bir biçimde sunulması hedeflenmelidir (Türk-İş, 1999, s.303-304).

Bulaşıcı hastalıkları tedavi etmek ve ortaya çıkmalarını engellemek, bu amaçlar doğrultusunda araştırmalar yapmak, anne ve çocuk sağlığını korumak, okul çağındaki çocuklara çocuk felci aşısı yapmak, bedava diş klinikleri sağlamak, sağlık eğitimi vermek ve imkanları olmayanlara bedava sağlık hizmeti sunmak kamusal sağlık harcamalarının içinde yer almaktadır. Birçok kamusal sağlık hizmeti ve sağlık araştırmaları, herkesin eşit miktarda tükettiği veya tüketme fırsatının olduğu tam sosyal mal olarak tasarlanabilir. Her insanın eşit olarak tüketmesi veya tüketme fırsatının olması, hastalıkların ortaya çıkmasının veya yayılmasının olasılıklarını genel olarak azaltarak, tüm bireylerin hastalıklara yakalanma riskinin azalmasını sağlayacaktır (Gillespie, 1965, s.148).

Barınma harcamaları, düşük gelirlili ailelere düşük kirali evler sağlanmasını gerektirir. Kendi başlarına uygun ve sağlam evler inşa edemeyenler veya çok düşük gelire sahip olanlar böylece korunabilir (Gillespie, 1965, s.149) Konut politikasının genel amacı, herkesin kabul edilebilir standartta ve elverişli yerlerde (yaşanabilir bir çevrede) konuta sahip olmasıdır. Konutun kabul edilebilir standartta sahip olması ise, ülkenin genel olarak sahip olduğu gelişmişlik düzeyi ile belirlenmekte ve ülkeden ülkeye değişmektedir (Türk-İş, 1999, s.430)

Özellikle az gelişmiş ülkelerde yoksul insanların barınmalarında çok büyük adaletsizlikler göze çarpmaktadır ve bu konu sosyal açıdan çok önemlidir. Bu alan hükümetlerin çok önemli bir yere sahip oldukları ve de yeni evler yaparak veya özel girişimi teşvik ederek direkt müdahale edebildikleri bir alandır. Ayrıca, bu tür konut politikaları emek talebi yaratarak iş olanaklarını da arttırmış olacaktır (Sundrum, 1990, s.299).

1.4.4.2.3. Sosyal Güvenlik Harcamaları

Sosyal güvenlik, kaynakların veya gelirlerin yeniden dağıtımını sağlayarak sosyal riskleri gidermeyi hedefleyen sistemler bütünüdür. Sosyal risk kavramı yaşlılık, malullük, ölüm, hastalık yardımları, sağlık, analık, iş kazası, aile yardımları ve işsizliği kapsamaktadır (Ayaş, 1998, s.42) "Bütün dünyada, bireyleri gelir kaybından ve yetersiz gelirden korumaya yönelik olan ve sosyal güvenlik ve sosyal yardım mekanizmaları içeren refah sistemleri, devlet, aile, gönüllü örgütlenmeler ve piyasa öğelerinin bir araya gelmesinden oluşmaktadır. Bu dört öğenin farklı bileşimler içinde kurulması ve biçimlenmesi sonucunda farklı felsefelere sahip sosyal refah ve sosyal güvenlik rejimleri ortaya çıkmıştır." (Arın, 277)

Muhafazakar, liberal ve sosyal demokrat olmak üzere üç tür sosyal güvenlik sistemi vardır. Muhafazakar sistemde, piyasa ve gönüllü örgütlenmeler yerine devlet ve aileye ağırlık verilir. Ancak devlet müdahalesi mevcut toplumsal eşitsizlikleri azaltmaya veya belli bir düzeyde eşitlik sağlamaya yönelik değildir, tersine mevcut sınıf ve statü farklarını koruyarak istikrarı sağlamayı amaçlamaktadır. Liberal sosyal güvenlik sisteminde devlet tarafından sağlanan sosyal yardım öğeleri hakimdir ve sosyal güvenlik sadece sınırlı bir asgari geçim düzeyi sağlamaktadır. Sosyal demokrat sistemin dayandığı temel ilke eşitlik ve toplumun orta sınıfları için de yeterli olacak düzeyde koruma ve gelir desteği sağlanmasıdır. Sosyal güvenlik ve sosyal yardım mekanizmaları piyasa mantığına dayanmak yerine kamusal mantığa dayanır (Arın, 278-279).

Sosyal güvenlik zenginiyle ve fakiriyle toplumun her kesimi için söz konusudur. Sosyal güvenlik, bir ülke halkının bugününü ve yarınını güven altına almayı amaçlayan ve birbiri arasında sıkı bir birlik ve uyum kurulmuş olan bir kurumlar bütünüdür. Sosyal güvenlik, sosyal sigortalar ve sosyal yardımlar olmak üzere iki temel önlemden oluşmaktadır. Sosyal güvenliğin mali kaynakları ise, işçiden ve işverenden belli bir oranda alınan primlerden ve devletin genel bütçeden yaptığı yardımlardan oluşur (DPT, 1994, s. 107-109).

Sosyal güvenlik ödemelerinin temel fonksiyonu, bireylere ve ailelere iktisadi ve sosyal risklerle karşılaşmaları halinde hayat standartlarının belirli bir seviyenin altına düşmeyeceği garantisini sağlamaktır. Ancak bu yapılırken, daha düşük düzeyde gelire sahip olanların, yüksek gelir gruplarına göre daha fazla desteklenmeleri sağlanmalıdır. İkinci özelliği ise, ekonomide; çalışanlardan işsizlere, yaşlılara ve malullere doğru olmak üzere gelirin yeniden dağılımının vatandaşlar arasında sağlanmasıdır (Gillespie, 1965, s. 150-151).

1.4.4.2.4. Tarımsal Harcamalar

Tarım politikaları genel olarak ürünün fiyatını destekleme politikaları, girdi sübvansiyonları ve dolaylı destekler şeklinde sınıflandırılabilir. Tarım programlarının en ilginç ve en önemli unsuru, üreticilere yüksek bir fiyat düzeyini sürdürebilecekleri destekleme ödemelerinden oluşmakta ve bu ödemelerin dağıtıcı etkileri çiftçiler dışında diğer bireyleri de etkilemektedir (Gillespie, 1965, s.152).

Devlet, girdi sübvansiyonları aracılığıyla, belirli malların fiyatlarını serbest piyasada oluşan fiyatlara kıyasla daha düşük tutabilir. Ancak, belirli maddeler için yapılan sübvansiyonlar sadece belirli grup üreticileri ve belirli girdileri kullanan kesimi desteklediğinden, bundan tarım kesiminin kendi içindeki gelir dağılımını da olumsuz etkilenebilmektedir (DPT, 2001, s.83).

Zarar eden veya yeterli bir gelir elde etme imkanı bulamayan, düşük kar eden üreticilerin dolaylı destekler şeklinde özel vergi kolaylıkları aracılığıyla desteklenmeleri mümkündür (Özbilen, 1998, s.395-396). Ayrıca, döviz kurları ve dış ticaret politikaları da ihracat ve ithalat değerlerini belirleyip tarım sektörünün kendi içindeki ve sektörler arası gelir dağılımını etkileyebilmektedir (DPT, 2001, s.83).

1.4.4.2.5. Faiz Ödemeleri

Faiz ödemeleri, devletin iç ve dış borçlanma dolayısıyla, borç verenlere yaptığı transfer ödemesi niteliğindedir ve gelir dağılımını doğrudan etkilemektedir. Bu açıdan, faiz ödemelerinin kimlere yapıldığı, yani devlete borç verme eğiliminde olanların kimler olduğu önem kazanmaktadır. Düşük gelire sahip olanların tasarruf edebilme şanslarının yok denecek kadar az olması ve borç verenlerin yüksek gelir sahibi olanlar veya ticari kuruluşlar olduğu dikkate alındığında; faiz ödemelerinin yoksuldan zengine bir kaynak aktarımı olarak işlediği görülebilmektedir²¹. Dolayısıyla faiz ödemeleri, özellikle de iç borç faiz ödemeleri, gelir dağılımını bozan çok önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır.

²¹ Kamu borçlarının artması, bireyler arasındaki gelir dağılımını etkilediği gibi aynı zamanda nesiller arası gelir dağılımını da etkilemektedir. Bu artış sonucu, bugün yaşayanlar aldıkları mal ve hizmetlere karşılık daha düşük bir maliyete katlanırken; gelecek nesiller, daha az mal ve hizmet alıp daha fazla maliyete katlanacaklardır.

İç borç faiz ödemelerinin gelir dağılımı üzerinde iki temel etkisi vardır. Bu ödemelerin artmasıyla düşük gelirli gruplardan yüksek gelirli gruplara (faiz geliri elde edenlere) doğrudan bir kaynak transferi gerçekleşmektedir; bu da gelir dağılımını dolaysız olarak etkilemekte ve gelir dağılımını kötüleştirmektedir (Akgüç, 2002, s.24).

İkinci etkisi ise faiz ödemelerinin bir bütçe kısıtı oluşturarak diğer harcama kalemleri üzerinde bir baskı oluşturmasıyla ortaya çıkmaktadır. "Bu sıkışıklığın sonucunda, piyasaya açılacak hizmetlerin bütçelerden çıkartılması yoluna gidilmektedir. Bunlar arasında, başta eğitim ve sağlık olmak üzere, sosyal nitelikli harcamaların bütçe payları kısılmakta, maliyetlerin geri kalan bölümlerinin piyasadan, hizmetten yararlandıktan, sağlanmasına çalışılmaktadır. Eğitim ve sağlık gibi beşeri sermaye harcamalarının kısılması sadece fırsat eşitliği ya da sosyal adaleti zedelemekle kalmamakta, aynı zamanda sosyal sermaye stoğunun eritilmesine de neden olmaktadır." (Önder, 2001, s.32). Sonuç olarak, faiz ödemelerinin artmasıyla eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, yatırım ve personel harcamalarının bütçe içindeki payları azalmakta ve gelir dağılımı daha da kötüleşmektedir.

Yani, bireyler, almadıkları mal ve hizmetlerin bedelini öder duruma geleceklerdir (Jensen and Rutherford, 2002, s 474) Bu konuda daha geniş bilgi için bkz Musgrave, 1985, s 50-52

2. KAMU HARCAMALARI

Bu bölüm, iki alt bölümden oluşmaktadır. İlk alt bölümde, kamu harcamalarının tanımı ve sınıflandırılması üzerinde durulacaktır. İkinci alt bölümde ise, Türkiye'de kamu harcamalarının 1980 sonrası gelişimi incelenecektir. Bu amaçla, GSMH, konsolide bütçe, ekonomik ayrıma göre kamu harcamaları, transfer harcaması bileşenleri ile eğitim ve sağlık harcaması verileri analiz edilecektir.

2.1. Kamu Harcamalarının Tanımı ve Sınıflandırılması

Bir ülke ekonomisinde, özel ve kamu olmak üzere, iki ayrı kesimden söz edilebilir. Özel kesimde temel amaç kar etmektir, bütün gelişmeler bu temel amaca ulaşabilmek için -piyasa kuralları- içinde yapılan faaliyetleri kapsar, dolayısıyla piyasanın o anki durumu ve gelecekteki beklentiler karar alma sürecini doğrudan etkiler. Kamu kesiminde ise temel amaç kar etmek değil, toplumun refahını²² artırmaktır. Toplumsal gereksinimleri karşılamaya yönelik mal ve hizmet üretmek bu kesimin asıl amaçları arasında yer almaktadır " ..., devlet, kamu harcamalarının düzeyinde ve bileşiminde yapacağı ayarlamalar yoluyla ekonominin üretim gücünü doğrudan doğruya etkileyebilmekte, gelir dağılımını etkileyerek kişilerin yaşam standartlarının iyileştirilmesinde önemli roller oynayabilmektedir." (Ataç ve Ataç, 1992, s.33). Kamu kesimi bu amaçlar doğrultusunda ağırlıklı olarak, bölünemeyen, fiyatlandırılmayan, pazarlanamayan ve yoğun dışsal ekonomiler yaratan faaliyetleri gerçekleştirir.

Kamu harcamaları kısaca, devletin yukarıda belirtilen amacını gerçekleştirmek için yaptığı bütçe harcamalarıdır. Siyasal bir organın kamu hizmetleri için topladığı vergiler ve sağladığı diğer kaynaklardan bütçe belgesi ile ayırdığı tüm ödenekler kamu harcamasıdır (Bulutoglu, 1981, s.218) Kamu harcamalarının tanımlanmasına ilişkin iki yaklaşım vardır: Dar anlamda kamu harcamaları, merkezi devlet örgütü ve yerel yönetimlerin yaptıkları harcamalardan oluşur; geniş kapsamlı kamu harcamaları ise bunlara ek olarak sosyal güvenlik harcamaları, KİT'lerin yaptıkları harcamaları ve kamunun özel işletmelerin finansmanına katkısı ne olursa

²² Kamu kesiminin yaptığı bazı faaliyetler toplumsal refahı doğrudan etkilemektedir. Örneğin eğitim, sağlık, barınma, sosyal güvenlik gibi kalemlere bütçeden ayrılan payın artması toplumsal refahın da artmasına neden olmaktadır

olsun sermayeye katılım için yaptığı harcamaları kapsar (Sönmez, 1987, s.5-6). "Kamu harcamalarının bir kısmıyla devlet doğrudan çeşitli mal ve hizmeti satın alırken, bir kısım harcamasıyla da kaynakları, mal ve hizmet satın almadan, sadece, belirli toplumsal gruplar arasında dağıtır. Bu yolla söz konusu toplumsal gruplara satın alma gücü aktarmış olur." (Ulutürk, 1998, s.111).

Bir ekonomide kamu ve özel kesim ekonomilerinin büyüklüğü uygulanabilecek politikaları belirleyeceği ve kamu harcamaları, devletin kullandığı ekonomik kaynaklar dolayısıyla yaptığı harcamaları ifade ettiği için kamu kesiminin görece büyüklüğünün bilinmesi önemli olmaktadır. Bir ülkede, kamu harcamalarının GSMH'ya oranı, kamu kesiminin görece büyüklüğünün görülmesini sağlamaktadır. Çeşitli ülkelere ilişkin olarak yapılan çalışmalarda kamu harcamalarının sürekli olarak arttığı saptanmıştır²³. Özellikle sanayileşmiş ülkelerde, 1960 sonrası dönemde 'kamu harcamaları'/GSMH oranı büyük artışlar göstermiştir²⁴. Bütün sanayileşmiş ülkelerin ortalaması alındığında, 'kamu harcamaları'/GSMH oranınının 1960'ta %28 iken 1996'da %46 olarak gerçekleştiği görülmektedir (Tanzi, 1998, s.5).

Kamu harcamalarındaki artışlar uzun bir süre vergi artışlarıyla karşılanmış, daha sonra ise borçlanma bir çözüm olarak görülmüştür. Borçlanma da kamu borçlarının ve faiz ödemelerinin büyümesine yol açarak bu tarz bir finansmanın çok maliyetli²⁵ olmasına neden olmuştur (Tanzi, 1998, s.5).

Kamu harcamalarının bir bütün olarak değerlendirilmesi hangi hizmetlere ne miktarda harcama yapıldığını gösterememekte ve bu açıdan sağlıklı karşılaştırmalar yapılmasını engelleyebilmektedir. Kamu harcamalarının bileşimine ilişkin çeşitli sınıflandırmalar

²³ Kamu harcamalarının artışına ilişkin yaklaşımlar için bkz. Ataç ve Ataç, 1992, s.30-32; Ulutürk, 1998, s.30-46.

²⁴ Kamu harcamalarının artmasının arkasında teknik, politik ve sosyal faktörler vardır. Teknik faktörler kamu mallarının, dışsallıkların ve erdemli malların bulunması sonucu kamusal faaliyet alanının genişlemesi şeklinde tanımlanabilir. Sosyal faktörler de işsizlik ve diğer olumsuz makro etkileri hafifletmek için işçiler, çiftçiler ve diğer gruplara sürdürülebilir bir gelir seviyesi sağlanması şeklinde tanımlanabilir. Politik faktörler ise hükümetlerin, piyasanın başarıya ulaşması (bölgesel gelişmenin sağlanması, sanayileşmenin desteklenmesi ve istihdam politikalarının uygulanması gibi) için yaptığı faaliyetleri (girişimcilere vergi indirimleri, sübvanseler edilmiş krediler gibi) kapsar (Tanzi, 1998, s.4).

²⁵ Kamu borçlarının GSMH'ya oranı yükseldiğinde, bu, hükümetlerin borçlanabileceği faiz oranlarını etkilemekte ve faiz oranlarının artmasına neden olmaktadır.

yapılmaktadır: Kamu harcamalarının hizmete göre sınıflandırıldığı fonksiyonel ayırım, kamu harcamalarının ekonomik etkilerine göre sınıflandırıldığı ekonomik ayırım ve kamu harcamalarının bu harcamaları yapan yönetim birimlerine göre sınıflandırıldığı idari ayırım gibi.

2.1.1. Ekonomik Ayırım

Ekonomik ayırırnda harcamalar, devletin, doğrudan bir mal veya hizmet alımına yönelik olarak ve bir mal veya hizmet alımı söz konusu olmamasına rağmen yaptığı harcamaları kapsar. Özellikle, ekonomik kalkınmasını büyük ölçüde kamu kesimince gerçekleştirmek zorunda olan, gelişmekte olan ülkeler açısından bu sınıflandırırma oldukça önemlidir (Ulutürk, 1998, s.112). Kamu harcamalarının ekonomik açıdan sınıflandırılması da kendi içinde gerçek harcamalar ve transfer harcamaları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

2.1.1.1. Gerçek Harcamalar

Gerçek harcamalar devletin tüketim ve yatırım harcamalarıdır. Bu tür harcamalar, dolaylı veya dolaysız bir tarzda, üretim faktörlerinin ya mülkiyetine ya da kullanım hakkına sahip olunmasını sağlar. Gerçek harcamalar, cari mal ve hizmet alımına (cari harcamalar) ve sermaye mal ve hizmet alımına (yatırım harcamaları) ilişkindir. Bu harcamalar, kamu sektörü tarafından yapılan girdi alımlarını göstermekte ve ayrıca bu harcamalar ile ekonominin kaynakları üzerinde kullanım hakkı elde edilmekte, böylece de özel sektörün bu kaynakları kullanımı engellenmektedir (Ataç ve Ataç, 1992, s.33). Gerçek harcamaların, milli gelire dahil edilmesi ve yeni gelir akımlarına sebebiyet vermesi bu harcamaların ekonomik niteliğidir.

2.1.1.1.1. Cari Harcamalar

Cari harcamalar, ele alınan dönemde, gayri safi milli hasılaya katkıda bulunan ve o dönemde tüketilen harcamalardır. Cari harcamaların doğrudan üretimi artırıcı etkisi yoktur, bu harcamalar ekonominin mevcut üretim kapasitesini kullanmak için gerekli mal ve hizmetlerin satın alınmasına yönelik olarak yapılmaktadır. Cari harcamalar emek için ücret ve maaş, her çeşit mal alımı için fiyat olarak yapılıır (Bulutoğlu, 1981, s.220). Cari harcamaların çok büyük bir bölümünü personel harcamaları oluşturmaktadır.

2.1.1.1.2. Yatırım Harcamaları

Yatırım harcamaları, bir ekonominin üretim gücünü doğrudan artırıcı nitelikteki harcamalardır. Etüt ve proje giderleri, yapı ve büyük onarım giderleri, makine ve teçhizat giderleri bu harcamalara örnek olarak gösterilebilir. Bu harcamalar ele alınan dönemde hem gayri safi hasılaya katkıda bulunmakta hem de kamu sektöründe sermaye stoku birikimine yol açmaktadır. Bu durum da yatırım harcamalarını ekonominin toplam talep düzeyi üzerinde ve ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi konusunda önemli etkilere sahip kılmaktadır. Ayrıca, kamu yatırım harcamalarında bir kısıntı yapma olanağı diğer harcama türlerine göre daha fazladır; çünkü, yatırım harcamalarının ekonomi üzerindeki etkisi uzun dönemde ortaya çıkmaktadır ve dolayısıyla kısa dönemde bir tepkiyle karşılaşma olasılığı çok az olacaktır (Ataç ve Ataç, 1992, s.34).

2.1.1.2. Transfer Harcamaları

Transfer harcamaları gerçek harcamalarda olduğu gibi ekonomik kaynakların kamu kesimince kullanımını göstermemektedir, bu harcamaların temel özelliği karşılıksız olmasıdır. Transfer harcamaları ile bir ekonomide toplam talep düzeyi değişmemekte, yalnızca toplam talep bileşimi değişmektedir; çünkü, devlet bu harcamalar ile bir mal ve hizmet satın almamakta ya da bir mal ve hizmet üretmemektedir. Yalnızca, bir gruptan sağladığı gelirleri karşılıksız olarak bir diğer gruba bırakmaktadır (Ataç ve Ataç, 1992, s.34). İç ve dış faiz ödemeleri, KİT'lere transferler, vergi iadeleri, sosyal güvenlik ödemeleri transfer harcamalarına örnek olarak gösterilebilir.

Transfer harcamaları, temelde, gelir dağılımında adalet amacına yönelik hizmetlerin karşılığı olmasına rağmen, transfer harcaması türlerinin hepsi gelir dağılımını eşitleyici etkide bulunmaz. Örneğin kurumlara yapılan para aktarmalarının böyle etkileri yoktur. Aksine, yüksek gelir grubu içinde yer alan girişimciler lehine bir dağılım sağlamaktadır. Özellikle tarım sektörüne yapılan, destekleme yardımı şeklindeki yüksek fiyatla mal alımı durumunda da aynı şey geçerlidir. Çünkü, büyük üreticilerin, yani yüksek gelir grubunda olanların da bu desteklemelerden yararlanma şansları vardır, bu da gelir dağılımının daha da bozulmasına yol açabilmektedir. Devlete borç verenlerin yüksek gelir grubunda oldukları göz önüne alındığında, borç faiz ödemeleri açısından da gelir dağılımında eşitsizliğin artması yönünde bir eğilimle karşılaşılabılır (Ataç ve Ataç, 1992, s.34-35).

2.1.2 İşlevsel Ayırım

İşlevsel ayırım eğitim, sağlık, adalet, savunma gibi sektörler bazında yapılmakta ve kaynakların hangi amaçları gerçekleştirmek için kullanıldıklarını göstermektedir. İşlevsel ayırımıda kamu hizmetleri üç büyük kümede toplanabilir. Birincisi en genel yönetim ve düzen hizmetleridir: Genel yönetim, temsil, yasama, güvenlik, yargı ve savunma hizmetleri bu kümede toplanır. Bunlar olmadan bir devlet düzeni ve piyasa ekonomisi kurulamaz. İkinci kümede yer alan faaliyetler eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve konut gibi bireylere topluca veya teker teker refah sağlayan hizmetlerdir. Üçüncü kümede de tarım, sanayi, ticaret, altyapı hizmetleri gibi ekonomik nitelikteki hizmetler yer alır (Bulutoglu, 1981, s.219).

2.1.3 İdari Ayırım

İdari ayırımıda harcamalar, bunları yapan kamu kurum ve kuruluşlarına göre tek tek ayrılmakta ve ne işlevsel ne de ekonomik ayırımıda olduğu gibi harcamaların toplumsal ve ekonomik etkileri dikkate alınmamaktadır. İdari ayırım daha çok, devletin çeşitli işlemlerini yürütebilmesi ve kontrol sağlayabilmesi için gerekli bir ayırımıdır.

2.2. Türkiye'de Kamu Harcamalarının Gelişimi

Türkiye'de, 1980-2003 döneminde, kamu harcamalarının gelişiminin incelenmesi amacıyla; GSMH, konsolide bütçe, ekonomik ayırımı göre kamu harcamaları, transfer harcaması bileşenleri ile eğitim ve sağlık harcaması verileri analiz edilecektir

2.2.1 GSMH

Tablo:2-1'in incelenmesinden de görüleceği gibi, cari fiyatlarla gayri safi milli hasıla 1980 yılından 2003 yılına kadar sürekli ve hızlı bir artış göstermiştir. 1980 yılında 5.303 milyar lira olan büyüklük 2003 yılında 356 680 888 milyar liraya ulaşmıştır. Tablodan, bir önceki yıla göre değişim oranları da izlenebilmektedir: En dikkate değer artış %102 ile 1995 yılında, en düşük artış ise %31.3 olarak 1983 yılında gerçekleşmiştir.

Tablo 2.1 Gayri Safi Milli Hasıla (1980-2003)

Yıllar	Milyar TL.		Yıllık Yüzde Değişimleri (%)	
	Cari Fiyatlarla	1987 Fiyatlarıyla	Cari Fiyatlarla	1987 Fiyatlarıyla
1980	5.303	50.870	-	-
1981	8.023	53.317	51,3	4,8
1982	10.612	54.963	32,3	3,1
1983	13.933	57.279	31,3	4,2
1984	22.168	61.350	59,1	7,1
1985	35.350	63.989	59,5	4,3
1986	51.185	68.315	44,8	6,8
1987	75.019	75.019	46,6	9,8
1988	129.175	76.108	72,2	1,5
1989	230.370	77.347	78,3	1,6
1990	397.178	84.592	72,4	9,4
1991	634.393	84.887	59,7	0,3
1992	1.103.605	90.323	74	6,4
1993	1.997.323	97.647	81	8,1
1994	3.887.903	91.733	94,7	-6,1
1995	7.854.887	99.028	102	8
1996	14.978.067	106.080	90,7	7,1
1997	29.393.262	114.874	96,2	8,2
1998	53.518.322	119.303	82	3,9
1999	78.282.967	112.044	46,2	-6,1
2000	125.596.129	119.144	60,4	6,3
2001	176.483.953	107.783	40,5	-9,5
2002	273.463.168	116.165	54,9	7,8
2003	356.680.888	123.165	30,4	6

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü

Yıllık fiyat artışlarının etkisini ortadan kaldıran 1987 fiyatlarıyla gayri safi milli hasıla (GSMH) rakamlarını da aynı tablodan izlemek mümkündür. Sabit fiyatlarla GSMH, 1980 yılında 50 870 milyar lira iken 2003 yılında 123 165 milyar liraya ulaşmıştır. Büyümenin yüksek olduğu yıllar ise %9 8 ile 1987, %9 4 ile 1990, %8 2 ile 1997, %8 1 ile 1993, %8 ile 1995 ve %7 8 ile 2002 olarak görülmektedir. 1987 fiyatlarıyla GSMH 1994 yılına kadar sürekli artış eğilimindeyken 1994 yılında %6 1 azalmıştır. Daha sonra 1999 ve 2001 yıllarında ekonomi sırasıyla %6 1 ve %9 5 olmak üzere iki kez negatif büyümeyle karşılaşmıştır. 1990 yılından sonra ekonomide, hem beş kez yüksek büyüme gerçekleşmesi hem de ekonominin bu yıllarda üç kez negatif büyümeyle karşılaşması çok dikkat çekicidir²⁶.

²⁶ Reel GSMH'nin azalması, yani kriz yılları ile sermaye hareketleri arasında bir ilişki kurmak mümkündür (Yeldan, 2001, s.135-144) Türkiye'de, 1989 yılında finansal serbestleştirmeye gidilerek, uluslararası finansal sermayenin giriş ve çıkışına konan her türlü kısıtlama kaldırılmıştır. Dolayısıyla, finansal serbestleştirmeden sonra, ekonomide üç büyük kriz yaşanması tesadüfi değildir. Her üç krizin de belirleyici nedeni, sermaye

2.2.2. Konsolide Bütçe Harcamaları

Konsolide bütçe harcamaları ile bu harcamaların yüzde değişimleri cari fiyatlarla ve 1987 fiyatlarıyla Tablo:2-2'de gösterilmektedir. Cari fiyatlarla konsolide bütçe harcamaları, inceleme döneminin başından sonuna kadar sürekli bir artış göstermektedir. 1980 yılında 1.078 milyar lira olan harcamalar 2003 yılında 140 053.981 milyar liraya ulaşmıştır. İnceleme döneminde, cari fiyatlarla en dikkate değer gelişme kamu harcamalarının 1989 yılından itibaren daha hızlı artmasıdır. En yüksek artış oranları sırasıyla; 1996 yılında %130,3, 1993 yılında %118,9 ve 1997 yılında %104,3 olarak gözlemlenmektedir. Bir önceki yıla göre en düşük artış oranı ise %5,7 ile 1982 yılında gerçekleşmiştir.

1987 fiyatlarıyla konsolide bütçe harcamaları, 1980 yılında 12.368 milyar lira iken, 2003 yılında 40.381 milyar liraya ulaşmıştır. Bu gelişim incelendiğinde, en dikkat çekici nokta, bu harcamaların 1989 yılı sonrasındaki önemli artışıdır. 1980'den 1989 yılına gelindiğinde önemli bir artış göstermeyen sabit fiyatlarla konsolide bütçe harcamaları, 1989-2003 yılları arasında ise yaklaşık 2,5 kat artmıştır.

Tablo:2-2'den, yıllar itibariyle, konsolide bütçe harcamalarının GSMH'ya oranları da izlenebilmektedir. 1980 yılında %24,3 olan büyüklük, 2003 yılında %32,8 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranın, 1980-1988 döneminde azalma, 1989-2002 döneminde ise artma eğiliminde olduğu söylenebilir. Konsolide bütçe harcamalarının GSMH'ya oranının en düşük olduğu yıl %16,2 ile 1985 yılı iken, bu oranın en yüksek olduğu yıl ise %38,7 ile 2001 yılı olarak gözlemlenmektedir.

Hem sabit ve cari fiyatlarla hem de GSMH'ya oran olarak yapılan analizler; konsolide bütçe harcamalarında, özellikle 1989 yılından sonra önemli artışlar olduğunu göstermektedir. Bu artışın nelerden kaynaklandığı ise ancak bu harcamaların bileşenlerinin incelenmesiyle görülebilir.

hareketlerinden kaynaklanan bir dalgalanmanın yaşanmasıdır. 1994, 1998 ve 2001 yıllarında, yabancı kökenli sermaye hareketleri bir önceki yıl ile karşılaştırıldığında; net sermaye çıkışının, kriz öncesi yılın milli gelirine oranının sırasıyla % -11,9, % -4 ve % -15,1 olduğu görülmektedir (Boratav, 2003, s. 180)

Tablo 2.2 Konsolide Bütçe Gerçekleşmeleri (1980-2003)

Yıllar	Konsolide Bütçe (Milyar TL)		Yüzde Değişim (%)		Konsolide Bütçe/GSMH (%)
	Cari Fiyatlarla	1987 Fiyatlarıyla	Cari Fiyatlarla	1987 Fiyatlarıyla	
1980	1.078	12.368	-	-	24,3
1981	1.516	12.045	40,6	-2,6	22,6
1982	1.602	9.466	5,7	-21,4	17,2
1983	2.613	11.620	63,1	22,8	20,3
1984	3.784	11.317	44,8	-2,6	18,4
1985	5.313	10.392	40,4	-8,2	16,2
1986	8.165	11.127	53,7	7,1	16,3
1987	12.696	12.696	55,5	14,1	16,9
1988	21.006	12.378	65,5	-2,5	16,3
1989	38.051	12.763	81,1	3,1	16,5
1990	67.193	14.067	76,6	10,2	16,6
1991	130.263	16.797	93,9	19,4	19,8
1992	221.658	17.412	70,2	3,7	19,3
1993	485.249	21.903	118,9	25,8	22,4
1994	897.296	19.088	84,9	-12,9	20,8
1995	1.710.646	19.436	90,6	1,8	19,6
1996	3.940.162	24.194	130,3	24,5	22,8
1997	8.050.252	26.868	104,3	11,1	23,4
1998	15.614.441	29.544	94,0	10,0	24,8
1999	28.084.685	34.082	79,9	15,4	30,4
2000	46.705.028	37.560	66,3	10,2	31,5
2001	80.579.065	41.726	72,5	11	38,7
2002	115.485.633	41.587	43,3	-0,3	35,8
2003	140.053.981	40.381	21,2	-2,9	32,8

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı ve Muhasebat Genel Müdürlüğü

* Sabit fiyatlarla olan veriler GSMH deflatörü kullanılarak hesaplanmıştır.

2.2.3. Ekonomik Ayırma Göre Kamu Harcamaları

Bu alt bölümde incelemelerin tümü 1987 fiyatlarıyla yapılacaktır. Bu, fiyat artışlarının etkisinin ortadan kaldırılması nedeniyle çok daha anlamlı olabilecektir²⁷. Ekonomik ayırma göre konsolide bütçe harcama bileşenlerini Tablo:2-3'ten izlemek mümkündür. 1980 yılında 5.677 milyar lira olan cari harcamalar, 2003 yılında 11.077 milyar liraya ulaşmıştır. 1987 fiyatlarıyla cari harcamalar 1980 yılından 1988 yılına kadar düşme eğilimindedir (5.677 milyar liradan, 4.642 milyar liraya gerilemiştir) 1989 yılında yükselmeye başlamış ve 1993 yılında 9.988 milyar liraya ulaşmıştır. 1994 ve 1995 yıllarında tekrar azalarak 1995'te 7.327 milyar lira olarak gerçekleşmiştir. Bundan sonra, daha düzensiz bir seyir izleyerek 2003

²⁷ Fiyat artışlarının etkisini ortadan kaldırabilmek için GSMH deflatörü kullanılmıştır.

yılında 11.077 milyar liraya ulaşmıştır. Tablodan da görülebileceği gibi cari harcamalar, 1980-1988 yılları arasında %18 azalmış, 1988-1993 yılları arasında %115 artmış, bu yıldan sonra ise düzensiz bir seyir izlemiştir²⁸.

Cari harcamaların bir önceki yıla göre yüzde değişimleri de aynı tablodan izlenebilmektedir. 1980, 1993 ve 1999 yıllarından sonra cari harcamalarda önemli azalmaların olduğu görülmektedir. En dikkate değer artışlar ise 1989 yılında %29 ve 1990 yılında %24 olarak gerçekleşmiştir. En önemli azalma ise %22 ile 1994 yılındadır.

Tablo:2-3'ten yatırım harcamalarına ilişkin değerler de görülebilmektedir. 1980 yılında 2.127 milyar lira olan yatırım harcamaları, 2003 yılında 2.066 milyar lira olarak gerçekleşmiştir. Sabit fiyatlarla yatırım harcamalarının 2003 yılında, 1981 yılındaki değerine bile ulaşamadığı gözlemlenmektedir. Hatta 1994 ve 1995'te olduğu gibi 1.000 milyar lira seviyesine kadar bile gerilemiştir. Yatırım harcamalarının yıllık yüzde değişimlerine bakıldığında ise en büyük azalmanın %34.9 ile 1994 yılında, en büyük artışın da %38.3 ile 1996 yılında gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo:2-4'teki en dikkat çeken harcamalar kuşkusuz ki transfer harcamalarıdır. 1980 yılında 4.564 milyar lira olan transfer harcamaları 2003 yılında 27.238 milyar liraya ulaşmıştır. Transfer harcamaları incelenen dönem boyunca artmıştır. Özellikle 1993 yılından itibaren daha büyük artışlar görülmektedir. Transfer harcamaları 1993 yılında 10.251 milyar lira iken 2002 yılında 27.957 milyar lira olarak gerçekleşmiştir. Yıllık yüzde değişimler de transfer harcamalarındaki artışı yansıtmaktadır. En yüksek artış oranı 1993 yılında %66.8 olarak, en büyük düşüş ise 1982 yılında %28.7 olarak gerçekleşmiştir. Yıllık yüzde değişimler, özellikle 1993 yılından itibaren transfer harcamalarındaki artışın hızlandığını göstermektedir.

Tablo:2-4'ten, ekonomik ayırma göre konsolide bütçe harcama bileşenlerinin GSMH'ya ve KB'ye yüzde oranlarını izlemek mümkündür. Cari harcamaların KB'ye oranı 1980 yılında

²⁸ 1981-1987 arası dönemin toplumsal bölüşüm ilişkileri açısından temel özelliği, ücretlerin düşürülmesi yoluyla yurtiçi talebin daraltılarak, yurtdışı pazarlara ihraç edilecek bir artığın yaratılmasıdır. 1988 yılına gelindiğinde, ücret daraltılmasına dayanan klasik birikim süreci sona ermiş ve yeni tür kaynak aktarım mekanizmalarının uygulanmasına zorunlu kalınmıştır. 1994 sonrasında ise, işgücü piyasalarında ücretlerin düşürülmesine dayanan klasik birikim sürecinin tekrar devreye girdiği görülmektedir (Yeldan, 2001, s 44-51)

%45 iken 2000 yılında %27 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranın en yüksek olduğu yıl %56.1 ile 1992 yılıdır. Bu oran 1992 yılından sonra hızla düşmeye başlamış ve 2001 yılında %25.4 ile en düşük seviyesine ulaşmıştır. 1980-1988 ve 1992-2002 yılları arasında bu oranın hızla azaldığı görülmektedir; cari harcamaların KB'ye oranlarının artma eğiliminde olduğu tek dönem ise, 1989 ile 1992 yılları arasında gözlenmektedir.

Tablo 2.3 Ekonomik Ayrıma Göre KB Harcama Bileşenleri, 1987 Fiyatlarıyla (1980-2003)

Yıllar	Milyar TL.			Yıllık Yüzde Değişimleri (%)		
	Cari	Yatırım	Transfer	Cari	Yatırım	Transfer
1980	5.677	2.127	4.564	-	-	-
1981	5.071	2.433	4.541	-11	14,4	-0,5
1982	4.260	1.969	3.237	-16	-19,1	-28,7
1983	4.753	2.103	4.764	12	6,8	47,2
1984	4.459	2.071	4.798	-6	-1,5	0,7
1985	4.094	2.016	4.282	-8	-2,7	-10,8
1986	4.161	2.214	4.751	2	9,8	11
1987	4.850	1.981	5.866	17	-10,5	23,5
1988	4.642	1.597	6.139	-4	-19,4	4,7
1989	5.973	1.302	5.488	29	-18,5	-10,6
1990	7.427	1.421	5.219	24	9,1	-4,9
1991	8.482	1.512	6.803	14	6,4	30,4
1992	9.768	1.497	6.146	15	-1	-9,7
1993	9.988	1.643	10.251	2	9,8	66,8
1994	7.845	1.069	10.174	-22	-34,9	-0,8
1995	7.327	1.050	11.079	-7	-1,8	8,9
1996	7.887	1.452	14.855	8	38,3	34,1
1997	9.296	2.149	15.422	18	48	3,8
1998	9.809	1.891	17.845	6	-12	15,7
1999	11.145	1.875	21.063	14	-0,8	18
2000	10.961	1.991	24.606	-1,6	6,2	16,8
2001	10.602	2.149	28.971	-3,2	7,9	17,7
2002	11.216	2.482	27.957	5,8	15,4	-3,5
2003	11.077	2.066	27.238	-1,2	-16,7	-2,5

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı ve Muhasebat Genel Müdürlüğü verilerinden hesaplanmıştır

Cari harcamaların GSMH'ya oranları da aynı tablodan izlenebilmektedir. 1980 yılında %11.2 olan bu oran, 2003 yılında %8,6 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranın en yüksek olduğu yıl %11.2 ile 1980 yılı iken, en düşük olduğu yıl %6.1 ile 1986 ve 1988 yıllarıdır.

Yatırım harcamalarının konsolide bütçeye oranları da Tablo:2-4'ten izlenebilmektedir. Bu oran, 1980 yılında %17.2 iken 2003 yılında %5,1 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranın en yüksek olduğu yıl %20.8 ile 1982 yılı iken, en düşük olduğu yıl ise %5.1 ile 2003 yılıdır. Yatırım

harcamalarının konsolide bütçe içindeki payı 1986 yılından itibaren azalma eğilimindedir. Aynı tablodan, yatırım harcamalarının GSMH'ya oranları da görülebilmektedir. 1980 yılında %4.2 olan bu oran, 2003 yılında %1,7 olmuştur. Bu oranın en yüksek olduğu yıl %4.6 ile 1981 yılı, en düşük olduğu yıl ise %1.1 ile 1995 yılıdır. Yatırım harcamalarının GSMH'ya oranları, 1980 yılından 1989 yılına kadar sürekli azalarak 1989 yılında %1.7 olarak gerçekleşmiştir. Bu yıldan sonra ise daha durağan bir hal aldığı ve dönem sonuna kadar %1.7'ler etrafında dalgalandığı gözlemlenmektedir.

Tablo 2.4 Ekonomik Ayrıma Göre KB Harcama Bileşenlerinin GSMH'ya ve Toplam KB Harcamalarına Yüzde Oranları (1980-2003)

Yıllar	GSMH'ya Oranları (%)			KB'ye Oranları (%)		
	Cari	Yatırım	Transfer	Cari	Yatırım	Transfer
1980	11,2	4,2	9,0	45,9	17,2	36,9
1981	9,5	4,6	8,5	42,1	20,2	37,7
1982	7,8	3,6	5,9	45	20,8	34,2
1983	8,3	3,7	8,3	40,9	18,1	41
1984	7,3	3,4	7,8	39,4	18,3	42,4
1985	6,4	3,2	6,7	39,4	19,4	41,2
1986	6,1	3,2	7,0	37,4	19,9	42,7
1987	6,5	2,6	7,8	38,2	15,6	46,2
1988	6,1	2,1	8,1	37,5	12,9	49,6
1989	7,7	1,7	7,1	46,8	10,2	43
1990	8,8	1,7	6,2	52,8	10,1	37,1
1991	10,0	1,8	8,0	50,5	9	40,5
1992	10,8	1,7	6,8	56,1	8,6	35,3
1993	10,2	1,7	10,5	45,6	7,5	46,8
1994	8,6	1,2	11,1	41,1	5,6	53,3
1995	7,4	1,1	11,2	37,7	5,4	57
1996	7,4	1,4	14,0	32,6	6	61,4
1997	8,1	1,9	13,4	34,6	8	57,4
1998	8,2	1,6	15,0	33,2	6,4	60,4
1999	9,9	1,7	18,8	32,7	5,5	61,8
2000	9,2	1,7	20,7	29,2	5,3	65,5
2001	9,8	2,0	26,9	25,4	5,2	69,4
2002	9,7	2,1	24,1	27,0	6,0	67,2
2003	9	1,7	22,1	27,4	5,1	67,5

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı ve Muhasebat Genel Müdürlüğü verilerinden hesaplanmıştır

Transfer harcamalarının konsolide bütçe içindeki payları da Tablo:2-4'ten izlenebilmektedir. 1980 yılında %36,9 olan bu oran, 2003 yılında %67,5'e ulaşmıştır. İncelenen dönemde transfer harcamalarının konsolide bütçe içindeki payının sürekli olarak arttığı görülebilir. Transfer harcamalarının konsolide bütçe içindeki payının en yüksek olduğu yıl %69,4 ile 2002 yılı, en düşük olduğu yıl ise %34,2 ile 1982 yılıdır. 1994'te %50'nin

üzerine çıkan bu oranın bir daha bu seviyenin altına inmediği, hatta %70'lere yaklaştığı gözlemlenmektedir.

Aynı tablodan transfer harcamalarının GSMH'ya oranları da incelenebilmektedir. 1980 yılında %9 olan bu oran, 2003 yılında %22,1 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranın en düşük olduğu yıl %5.9 ile 1982 yılı, en yüksek olduğu yıl ise %26.9 ile 2001 yılıdır. İncelenen dönemde, transfer harcamalarının GSMH'ya oranlarının özellikle 1990 yılından itibaren hızla arttığı görülebilir.

İnceleme, transfer harcamalarının konsolide bütçe içindeki payının giderek arttığını göstermektedir. Transfer harcamaları, hem miktar olarak hem de GSMH'ya ve KB'ye yüzde oranlar olarak sürekli artmaktadır. Konsolide bütçeye ve GSMH'ya oran olarak, dönem başında en fazla paya sahip olan cari harcamaların, dönem sonunda payının azaldığı ve ikinci sıraya düştüğü görülmektedir. Yatırım harcamalarında ise hem miktar olarak hem de GSMH'ya ve KB'ye oranlar olarak ciddi azalmaların olduğu gözlemlenmektedir. 1990'lı yıllarda artan transfer harcamalarıyla birlikte 2000'li yıllara gelindiğinde konsolide bütçenin üçte ikisinin transfer harcamalarına ayrıldığını ve dolayısıyla bütçenin bir transfer bütçesi haline geldiğini söylemek mümkündür. Ancak, sadece bu gözlemden hareketle bu artışın çeşitli grupları nasıl etkilediğini söyleyebilmek imkansızdır. Çünkü bu açıdan bir değerlendirme yapabilmek için transfer harcamalarının kimlere doğru yapıldığının bilinmesi gereklidir, bu nedenle bir sonraki alt bölümde transfer harcaması bileşenleri incelenecektir.

2.2.4. Transfer Harcaması Bileşenleri

Bu bölümde de inceleme sadece 1987 fiyatlarıyla yapılacaktır. Transfer harcaması bileşenleri; KİT'lere transferler, vergi iadeleri, sosyal güvenlik ödemeleri, iç ve dış borç faiz ödemeleri olarak incelenecektir. Önemli paya sahip oldukları için, faiz ödemeleri kalemi altında yer alan iç ve dış borç faiz ödemeleri ayrı birer kalem olarak incelenecektir. Bunların dışındaki transfer harcamaları, yani diğer transfer harcamaları²⁹, birçok alt kalemden oluşmaktadır. Bunlar, tek başlarına önemli bir paya sahip olmadıkları için inceleme dışında tutulacaklardır.

1987 fiyatlarıyla transfer harcaması bileşenlerinin, 1980-2003 yılları arasındaki gelişimi Tablo:2-5'ten izlenebilir. Tablodan da görüleceği gibi, iç borç faiz ödemeleri 1980 yılında 251 milyar lira iken, 2002 yılında 16.854 milyar liraya ulaşmıştır. İç borç faiz ödemelerinde sürekli bir artış gözlemlenmektedir. Bu ödemelerin miktar olarak en yüksek olduğu yıl 19 414 milyar lira ile 2001 yılı iken, en düşük olduğu yıl ise 201 milyar lira ile 1982 yılı olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 2.5 KB Transfer Harcaması Bileşenleri, 1987 Fiyatlarıyla, Milyar TL. (1980-2003)

Yıllar	İç Borç Faiz Ödemeleri	Dış Borç Faiz Ödemeleri	KİT'lere Transferler	Vergi iadeleri	Sosyal Güvenlik Ödemeleri
1980	251	105	2.319	68	516
1981	327	268	1.526	254	445
1982	201	314	1.330	*	401
1983	357	581	1.358	834	505
1984	528	792	840	1.142	374
1985	484	839	355	1.422	411
1986	884	926	190	1.520	390
1987	1.261	1.009	481	1.654	422
1988	1.860	1.074	595	1.240	442
1989	1.712	1.054	406	960	466
1990	2.015	913	261	752	256
1991	2.184	918	1.571	837	204
1992	2.403	768	639	848	313
1993	4.172	1.076	1.169	964	615
1994	4.965	1.384	448	661	834
1995	5.407	1.141	521	720	1.230
1996	8.155	1.040	312	639	2.065
1997	6.601	1.002	416	833	2.529
1998	10.653	1.035	303	1.017	2.659
1999	11.922	1.095	506	1.411	3.328
2000	15.111	1.334	690	1.316	2.664
2001	19.414	1.859	555	1.515	2.641
2002	16.854	1.835	756	2.045	4.025
2003	15.200	1.698	542	2.403	4.591

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı ve Muhasebat Genel Müdürlüğü verilerinden hesaplanmıştır

Dış borç faiz ödemeleri ise 1980 yılında 105 milyar lira iken, 2002 yılında 1 835 milyar liraya ulaşmış, 2003 yılında ise 1.698 milyar lira olarak gerçekleşmiştir. Dış borç faiz

²⁹ Diğer transfer harcamalarına şunlar örnek olarak gösterilebilir: Kamulaştırma, devlet iştiraklerine katkı payı, program dışı görev zararı, fon ödemeleri, tarımsal destekleme, kredi yurtlar, istihbarat hizmetleri giderleri, TÜBİTAK'a yardım, MTA'ya yardım, belediyeler ve siyasi partilere yapılan transferler

ödemelerinin miktar olarak en düşük olduğu yıl 105 milyar lira ile 1980 yılı iken, en yüksek olduğu yıl ise 1 859 milyar lira ile 2001 yılıdır.

KİT'lere transferlerin gelişimi de aynı tablodan incelenebilmektedir. KİT'lere transferler, 1980 yılında 2 319 milyar lira iken, 2003 yılında 542 milyar lira olarak gerçekleşmiştir. 1980 yılı aynı zamanda, KİT'lere transferlerin miktar olarak en yüksek olduğu yıl olarak görülmektedir. Bu harcamalar, en düşük değerine ise, 190 milyar lira ile 1986 yılında ulaşmıştır. İncelenen dönemde, dönem başı ve sonu rakamları itibariyle, transfer harcamaları içinde miktar olarak azalan tek kalemin KİT'lere transferler olduğu gözlemlenmektedir.

Tablo:2-5'te vergi iadelerinin miktar olarak gelişimi de görülebilir. 1980 yılında 68 milyar lira olan büyüklük, 2003 yılında 2 403 milyar lira olmuştur. Bu yıllar aynı zamanda, en düşük ve en yüksek değerlerin gerçekleştiği yılları ifade etmektedir.

Sosyal güvenlik harcamaları ise 1980 yılında 516 milyar lira iken, 2003 yılında 4 591 milyar lira olarak görülmektedir. En yüksek değerine 4 591 milyar lira ile 2003 yılında, en düşük değerine ise 204 milyar lira ile 1991 yılında ulaşmıştır.

Tablo:2-6'dan, konsolide bütçe transfer harcaması bileşenlerinin yıllık yüzde değişimlerini izlemek mümkündür. Daha önce de belirtildiği gibi, iç borç faiz ödemelerinin atma eğiliminde olduğu görülmektedir; ancak, değişim hızlarında istikrarlı bir durum ortaya çıkmamaktadır. İç borç faiz ödemeleri, 1982, 1985, 1989, 1997, 2002 ve 2003 yıllarında azalmıştır. Bu azalmanın en fazla olduğu yıl %38,5 ile 1982 yılı, artışın en yüksek olduğu yıl ise %82,6 ile 1986 yılıdır.

Dış borç faiz ödemelerinin yıllık yüzde değişimleri de Tablo:2-6'dan izlenebilmektedir. Bu ödemelerde en büyük artış, %155,2 ile 1981 yılında; en fazla azalma ise, %17,6 ile 1995 yılında gerçekleşmiştir. Dış borç faiz ödemeleri 1989, 1990, 1992, 1995, 1996, 1997, 2002 ve 2003 yıllarında azalmıştır. Bu ödemelerin, 1989 yılına kadar sürekli artarken, bu yıldan sonra sekiz kez azalması dikkat çekicidir³⁰.

³⁰ Kamu sektörünün artan açıklarını karşılamak için kullanılan kaynaklardan en önemlileri iç ve dış borçlanmadır. Türkiye'de dış borçlanma, dünya finans merkezlerinin konjonktürel kısıtları ile ulusal mali piyasaların genelde istikrarsız ve kırılgan görünümü nedenleriyle anlamlı bir kaynak oluşturamamıştır. Özellikle

Tablo 2.6 KB Transfer Harcaması Bileşenlerinin Yıllık Yüzde Değişimleri, 1987 Fiyatlarıyla. (1980-2003)

Yıllar	İç Borç Faiz Ödemeleri	Dış Borç Faiz Ödemeleri	KİT'lere Transferler	Vergi İadeleri	Sosyal Güvenlik Ödemeleri
1980	-	-	-	-	-
1981	30,3	155,2	-34,2	273,5	-13,8
1982	-38,5	17,2	-12,8	-100,0	-9,9
1983	77,6	85,0	2,1	*	25,9
1984	47,9	36,3	-38,1	36,9	-25,9
1985	-8,3	5,9	-57,7	24,5	9,9
1986	82,6	10,4	-46,5	6,9	-5,1
1987	42,6	9,0	153,2	8,8	8,2
1988	47,5	6,4	23,7	-25,0	4,7
1989	-8,0	-1,9	-31,8	-22,6	5,4
1990	17,7	-13,4	-35,7	-21,7	-45,1
1991	8,4	0,5	501,9	11,3	-20,3
1992	10,0	-16,3	-59,3	1,3	53,4
1993	73,6	40,1	82,9	13,7	96,5
1994	19,0	28,6	-61,7	-31,4	35,6
1995	8,9	-17,6	16,3	8,9	47,5
1996	50,8	-8,9	-40,1	-11,3	67,9
1997	-19,1	-3,7	33,3	30,4	22,5
1998	61,4	3,3	-27,2	22,1	5,1
1999	11,9	5,8	67,0	38,7	25,2
2000	26,7	21,8	36,4	-6,7	-20,0
2001	28,4	39,3	-19,6	15,1	-0,9
2002	-13,1	-1,2	36,2	35	52,4
2003	-9,8	-7,4	-28,3	17,5	14

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı ve Muhasebat Genel Müdürlüğü verilerinden hesaplanmıştır.

*Bu veriye ulaşılamamıştır

Aynı tablodan, KİT'lere transferlerin bir önceki yıla göre yüzde değişimlerinin düzensiz olduğu görülebilmektedir. En dikkat çekici nokta ise 1991 yılındaki %501,9'luk ve 1987 yılındaki %153,2'lik yüksek artışlardır. En fazla azalma ise %61,7 ile 1994 yılında gerçekleşmiştir.

Transfer harcaması bileşenlerinin, toplam transfer harcamalarına yüzde oranları Tablo:2-7'den izlenebilmektedir. İç borç faiz ödemelerinin toplam transfer harcamaları içindeki payı 1980 yılında %5,5 iken, 2003 yılında %55,8 olarak gerçekleşmiştir. İç borç faiz ödemeleri, 2003 yılı itibarıyla, en yüksek paya sahip olan transfer harcaması bileşeni olarak gözlemlenmektedir. İncelenen bu kalemin payı dönem boyunca artış eğilimindedir. İç borç

1988'den sonra, kamunun net anlamda dış borçlanması çok düşük düzeylerde gerçekleşmiştir (Yeldan, 2001, s 117).

faiz ödemelerinin toplam transfer harcaması içindeki payının en düşük olduğu yıl %5,5 ile 1980 yılı iken, en yüksek olduğu yıl ise %67 ile 2001 yılıdır. Bu payın, özellikle 1985 yılından sonra daha hızlı artmaya başladığı görülmektedir. Bu artışın en önemli nedeni, iç borç faiz ödemelerinin, ancak yeni iç borçlanma ile karşılanabilmesidir³¹. Böylece, iç borç stoku giderek artmakta ve bir kısır döngü içine girilmektedir (Yeldan, 2001, s 118; Boratav, 2003, s.178).

Tablo 2.7 KB Transfer Harcaması Bileşenlerinin Toplam Transfer Harcamalarına Yüzde Oranları (1980-2003)

Yıllar	İç Borç Faiz Ödemeleri	Dış Borç Faiz Ödemeleri	KİT'lere Transferler	Vergi İadeleri	Sosyal Güvenlik Ödemeleri
1980	5,5	2,3	50,8	1,5	11,3
1981	7,2	5,9	33,6	5,6	9,8
1982	6,2	9,7	41,1	*	12,4
1983	7,5	12,2	28,5	17,5	10,6
1984	11,0	16,5	17,5	23,8	7,8
1985	11,3	19,6	8,3	33,2	9,6
1986	18,6	19,5	4,0	32,0	8,2
1987	21,5	17,2	8,2	28,2	7,2
1988	30,3	17,5	9,7	20,2	7,2
1989	31,2	19,2	7,4	17,5	8,5
1990	38,6	17,5	5,0	14,4	4,9
1991	32,1	13,5	23,1	12,3	3,0
1992	39,1	12,5	10,4	13,8	5,1
1993	40,7	10,5	11,4	9,4	6,0
1994	48,8	13,6	4,4	6,5	8,2
1995	48,8	10,3	4,7	6,5	11,1
1996	54,9	7,0	2,1	4,3	13,9
1997	42,8	6,5	2,7	5,4	16,4
1998	59,7	5,8	1,7	5,7	14,9
1999	56,6	5,2	2,4	6,7	15,8
2000	61,4	5,4	2,8	5,3	10,8
2001	67,0	6,4	1,9	5,2	9,1
2002	60,3	6,6	2,7	7,3	14,4
2003	55,8	6,2	2	8,8	16,9

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı ve Muhasebat Genel Müdürlüğü verilerinden hesaplanmıştır.

*Bu veriye ulaşılamamıştır

Tablo:2-7'den, dış borç faiz ödemelerinin toplam transfer harcamaları içindeki payını da izlemek mümkündür: 1980 yılında %2,3 olan büyüklük, 2003 yılında %6,2 olarak gerçekleşmiştir. Bu payın en düşük olduğu yıl %2,3 ile 1980 yılı iken, en yüksek olduğu yıl ise %19,6 ile 1985 yılıdır. Dış borç faiz ödemelerinin toplam transfer harcamaları içindeki

³¹ Bu, iktisat yazınında, 'Ponzi Finansmanı' olarak adlandırılmaktadır (Boratav vd , 2000, s 25)

payının, 1980 yılından 1989 yılına kadar artma eğiliminde, 1989 yılından sonra ise azalma eğiliminde olduğu gözlemlenmektedir.

Aynı tablodan, KİT'lere transferlerin toplam transfer harcamaları içindeki payının gelişimi de incelenebilmektedir. KİT'lere transferlerin toplam transfer harcamaları içindeki payı, 1980 yılında %50,8 iken 2003 yılında %2 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranın en yüksek olduğu yıl %50,8 ile 1980 yılı iken, en düşük olduğu yıl ise %1,7 ile 1998 yılıdır. KİT'lere transferler, dönem başında, %50,8 ile en fazla paya sahip olan transfer harcaması kalemiyken; dönem sonunda, en düşük paya sahip transfer harcaması kalemi olarak görülmektedir.

Tablo:2-7'den, vergi iadelerinin toplam transfer harcamaları içindeki payı da görülebilir. 1980 yılında %1,5 olan büyüklük, 2003 yılında %8,8'e ulaşmıştır. Vergi iadelerinin toplam transfer harcamaları içindeki payının en yüksek olduğu yıl %32,2 ile 1985 yılı iken en düşük olduğu yıl ise %1,5 ile 1985 yılı olarak gerçekleşmiştir. Vergi iadelerinin payının, 1980-1986 yılları arasında hızlı bir şekilde arttığı, 1986-2001 yılları arasında da azalma eğiliminde olduğu gözlemlenmektedir.

Aynı tabloda, sosyal güvenlik harcamalarının toplam transfer harcamaları içindeki payı da gösterilmektedir. 1980 yılında %11,3 olan bu oran, 2003 yılında %16,9 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranın en yüksek olduğu yıl %16,9 ile 2003 yılı iken, en düşük olduğu yıl ise %3 ile 1991 yılıdır. En dikkat çekici nokta ise sosyal güvenlik harcamalarının 1990-1993 yılları arasındaki payının oldukça düşük olmasıdır.

Tablo:2-8'den transfer harcaması bileşenlerinin toplam KB harcamalarına yüzde oranlarını izlemek mümkündür. İç borç faiz ödemelerinin KB harcamaları içindeki payı, 1980 yılında %2 iken, 2001 yılında %46,5'e ulaşmış, 2003 yılında ise %37,6 olarak gerçekleşmiştir. İncelenen dönemde, iç borç faiz ödemelerinin KB içindeki payının giderek arttığı görülmektedir³². Bu payın en düşük olduğu yılın %2 ile 1980 yılı, en yüksek olduğu yılın ise %46,5 ile 2001 yılı olduğu gözlemlenmektedir.

³² İç borç faiz ödemelerinin konsolide bütçe içindeki payının artması, başta eğitim ve sağlık olmak üzere sosyal nitelikteki harcamaların bütçe içindeki payının azalmasına neden olabilmektedir (Önder, 2001, s 32)

Aynı tabloda, dış borç faiz ödemelerinin KB harcamalarına yüzde oranları da gösterilmektedir. Bu oran, 1980 yılında %0,8 iken 2003 yılında %4,2 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranın en yüksek olduğu yıl %8,7 ile 1988 yılı iken en düşük olduğu yıl ise %0,2 ile 1980 yılı olmuştur. Dış borç faiz ödemelerinin KB içindeki payının, 1988 yılına kadar artma eğiliminde, bu yıldan dönem sonuna kadar ise azalma eğiliminde olduğu söylenebilir.

Tablo 2.8 KB Transfer Harcaması Bileşenlerinin KB'ye Yüzde Oranları (1980-2003)

Yıllar	İç Borç Faiz Ödemeleri	Dış Borç Faiz Ödemeleri	KİT'lere Transferler	Vergi İadeleri	Sosyal Güvenlik Ödemeleri
1980	2,0	0,8	18,8	0,5	4,2
1981	2,7	2,2	12,7	2,1	3,7
1982	2,1	3,3	14,1	*	4,2
1983	3,1	5,0	11,7	7,2	4,3
1984	4,7	7,0	7,4	10,1	3,3
1985	4,7	8,1	3,4	13,7	4,0
1986	7,9	8,3	1,7	13,7	3,5
1987	9,9	7,9	3,8	13,0	3,3
1988	15,0	8,7	4,8	10,0	3,6
1989	13,4	8,3	3,2	7,5	3,7
1990	14,3	6,5	1,9	5,3	1,8
1991	13,0	5,5	9,4	5,0	1,2
1992	13,8	4,4	3,7	4,9	1,8
1993	19,0	4,9	5,3	4,4	2,8
1994	26,0	7,3	2,3	3,5	4,4
1995	27,8	5,9	2,7	3,7	6,3
1996	33,7	4,3	1,3	2,6	8,5
1997	24,6	3,7	1,5	3,1	9,4
1998	36,1	3,5	1,0	3,4	9,0
1999	35,0	3,2	1,5	4,1	9,8
2000	40,2	3,6	1,8	3,5	7,1
2001	46,5	4,5	1,3	3,6	6,3
2002	40,5	4,4	1,8	4,9	9,7
2003	37,6	4,2	1,3	6	11,4

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı ve Muhasebat Genel Müdürlüğü verilerinden hesaplanmıştır.

*Bu veriye ulaşılamamıştır

Tablo:2-8'den, KİT'lere transferlerin toplam KB harcamalarına yüzde oranları da izlenebilmektedir. Bu oran 1980 yılında %18,7 iken 2003 yılında %1,3 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran en yüksek değerine %18,7 ile 1980 yılında, en düşük değerine ise %1 ile 1998 yılında ulaşmıştır. İncelenen dönemde, KİT'lere transferlerin toplam KB harcamaları içindeki payında çok büyük düşüşler gözlemlenmektedir. Bu pay, 1985 yılından sonra sadece iki kere %5'in üzerine çıkmıştır. Bu payın, dönem başında %18,8 olması bu durumu çok daha dikkat çekici kılmaktadır.

Vergi iadelerinin toplam KB harcamalarına yüzde oranlarını da Tablo:2-8'den izlemek mümkündür. 1980 yılında %0,6 olan büyüklük, 2003 yılında %6 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranın en yüksek olduğu yıl %13,7 ile 1985 ve 1986 yılları iken, en düşük olduğu yıl ise %0,6 ile 1980 yılıdır. Vergi iadelerinin toplam KB harcamaları içindeki payının, 1986 yılına kadar artmakta olduğu, bu yıldan sonra ise azalma eğilimine girdiği gözlemlenmektedir.

Sosyal güvenlik harcamalarının toplam KB harcamalarına yüzde oranları da Tablo:2-8'den incelenebilmektedir. Bu oran 1980 yılında %4,2 iken, 2003 yılında %11,4 olarak gerçekleşmiştir. Sosyal güvenlik harcamalarının KB harcamaları içindeki payının en yüksek olduğu yıl, %11,4 ile 2003 yılı iken; en düşük olduğu yıl ise, %1,2 ile 1991 yılı olarak görülmektedir. Bu oranının yıllar itibariyle düzensiz bir şekilde geliştiği, fakat dönem başı ve sonu rakamları göz önüne alındığında artmış olduğu gözlemlenmektedir.

Tablo 2.9 KB Transfer Harcaması Bileşenlerinin GSMH'ya Yüzde Oranları (1980-2003)

Yıllar	İç Borç Faiz Ödemeleri	Dış Borç Faiz Ödemeleri	KİT'lere Transferler	Vergi İadeleri	Sosyal Güvenlik Ödemeleri
1980	0,5	0,2	4,6	0,1	1,0
1981	0,6	0,5	2,9	0,5	0,8
1982	0,4	0,6	2,4	*	0,7
1983	0,6	1,0	2,4	1,5	0,9
1984	0,9	1,3	1,4	1,9	0,6
1985	0,8	1,3	0,6	2,2	0,6
1986	1,3	1,4	0,3	2,2	0,6
1987	1,7	1,3	0,6	2,2	0,6
1988	2,4	1,4	0,8	1,6	0,6
1989	2,2	1,4	0,5	1,2	0,6
1990	2,4	1,1	0,3	0,9	0,3
1991	2,6	1,1	1,9	1,0	0,2
1992	2,7	0,9	0,7	0,9	0,3
1993	4,3	1,1	1,2	1,0	0,6
1994	5,4	1,5	0,5	0,7	0,9
1995	5,5	1,2	0,5	0,7	1,2
1996	7,7	1,0	0,3	0,6	1,9
1997	5,7	0,9	0,4	0,7	2,2
1998	8,9	0,9	0,3	0,9	2,2
1999	10,6	1,0	0,5	1,3	3,0
2000	12,7	1,1	0,6	1,1	2,2
2001	18,0	1,7	0,5	1,4	2,5
2002	14,5	1,6	0,7	1,8	3,5
2003	12,3	1,4	0,4	2	3,7

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı ve Muhasebat Genel Müdürlüğü verilerinden hesaplanmıştır.

*Bu veriye ulaşılamamıştır.

Tablo:2-9'da transfer harcaması bileşenlerinin GSMH'ya yüzde oranları gösterilmektedir. İç borç faiz ödemelerinin GSMH'ya oranları, 1980 yılında %0,5 iken 2003 yılında %12,3 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranın en düşük olduğu yıl %0,4 ile 1982 yılı iken, en yüksek olduğu yıl ise %18 ile 2001 yılıdır. İç borç faiz ödemelerinin GSMH'ya oranlarının, özellikle 1992 yılından sonra daha yüksek seviyelere ulaştığı görülmektedir.

Aynı tablodan, dış borç faiz ödemelerinin GSMH'ya yüzde oranlarını da izlemek mümkündür. 1980 yılında %0,2 olan bu oran, 2003 yılında %1,4 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranın en yüksek olduğu yıl %1,7 ile 2001 yılı iken, en düşük olduğu yıl ise %0,2 ile 1980 yılıdır. 1980 yılında %0,2 olan büyüklük, 1984 yılına kadar önemli artışlar göstererek %1,3'e ulaşmıştır. Dış borç faiz ödemelerinin GSMH'ya oranı incelenen dönemin başından sonuna kadar artış göstermiş olsa da bu oranın daha 1984 yılında %1,3 seviyesine ulaşması dikkat çekici bir noktadır.

Tablo:2-9'dan KİT'lere transferlerin GSMH'ya yüzde oranları da izlenebilmektedir. 1980 yılında %4,6 olan bu oran 2003 yılında %0,4 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranın en yüksek olduğu yıl %4,6 ile 1980 yılıdır. En düşük seviyesi ise, %0,3 ile; 1986, 1990, 1996 ve 1998 yıllarında gözlemlenmektedir. KİT'lere transferlerin GSMH'ya oranlarında dönem boyunca bir düşüş görülmektedir.

Vergi iadelerinin GSMH'ya yüzde oranlarını da Tablo:2-9'dan izlemek mümkündür. 1980 yılında %0,1 olan bu oran, 2003 yılında %2 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranın en düşük olduğu yıl, %0,1 ile 1980 yılı iken; en yüksek olduğu yıl ise %2,2 olarak 1985, 1986 ve 1987 yılları olarak görülmektedir.

Sosyal güvenlik harcamalarının GSMH'ya yüzde oranları da Tablo:2-9'dan görülebilmektedir. 1980 yılında %1 olan bu oran, 2003 yılında %3,7 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran en yüksek değerine %3,7 ile 2003 yılında, en düşük değerine ise %0,2 ile 1991 yılında ulaşmıştır. Sosyal güvenlik harcamalarının GSMH'ya oranının, 1980 yılından 1991 yılına kadar azalma eğiliminde, 1991 yılından 2003 yılına kadar da artma eğiliminde olduğu gözlemlenmektedir.

2.2.5. Konsolide Bütçe Sağlık Harcamaları

İncelemede, konsolide bütçe sağlık harcamaları; Sağlık Bakanlığı ile Hudut ve Sahiller Genel Müdürlüğü toplamı olarak alınmıştır. Konsolide bütçe sağlık harcamalarının 1980-2003 yılları arasındaki gelişimi, cari fiyatlarla ve 1987 fiyatlarıyla Tablo:2-10'da gösterilmektedir. Tabloda cari fiyatlarla olan büyüklükler verilmesine rağmen, çalışmanın bütünlüğünü bozmamak için, inceleme sadece 1987 fiyatlarını kapsayacaktır.

Tablo 2.10 Konsolide Bütçe Sağlık Harcamaları (1980-2003)

Yıllar	Cari Fiyatlarla*		1987 Fiyatlarıyla**		Yüzde Oranlar	
	Milyar TL	Yüzde Değişim (%)	Milyar TL	Yüzde değişim (%)	KB	GSMH
1980	41		393		3,8	0,8
1981	39	-4,9	259	-34,1	2,6	0,5
1982	45	15,4	233	-10,1	2,8	0,4
1983	70	55,6	288	23,5	2,7	0,5
1984	101	44,3	280	-2,9	2,7	0,5
1985	150	48,5	272	-2,9	2,8	0,4
1986	221	47,3	295	8,6	2,7	0,4
1987	372	68,3	372	26,1	2,9	0,5
1988	641	72,3	378	1,5	3,1	0,5
1989	1.482	131,2	498	31,8	3,9	0,6
1990	3.213	116,8	684	37,5	4,8	0,8
1991	5.221	62,5	699	2,1	4,0	0,8
1992	9.809	87,9	803	14,9	4,4	0,9
1993	18.031	83,8	882	9,8	3,7	0,9
1994	31.537	74,9	744	-15,6	3,5	0,8
1995	57.275	81,6	722	-3,0	3,3	0,7
1996	117.119	104,5	829	14,9	3,0	0,8
1997	256.951	119,4	1.004	21,1	3,2	0,9
1998	472.763	84,0	1.054	4,9	3,0	0,9
1999	806.931	70,7	1.155	9,6	2,9	1,0
2000	1.143.588	41,7	1.085	-6,1	2,4	0,9
2001	1.825.490	59,6	1.115	2,8	2,3	1,0
2002	3.047.713	67,0	1.295	16,1	2,6	1,1
2003	3.706.444	21,6	1.261	-2,6	2,6	1,0

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü ve Ulutürk, 1998, s 184.

*1993 yılına kadar olan veriler Ulutürk'ten, 1993 yılından sonraki veriler Muhasebat Genel Müdürlüğü'nden alınmıştır

**GSMH deflatörü kullanılarak hesaplanmıştır.

Tablodan da görüldüğü gibi, sağlık harcamaları, 1987 fiyatlarıyla, 1980 yılında 393 milyar lira iken, 2003 yılında 1.261 milyar lira olmuştur. Sabit fiyatlarla sağlık harcamalarının, 1980-1985 yılları arasında azalma eğiliminde, 1985-2002 yılları arasında ise artma eğiliminde olduğu görülmektedir. Aynı tablodan, konsolide bütçe sağlık harcamalarının, konsolide bütçe ve GSMH'ya yüzde oranlarını izlemek de mümkündür. Bu harcamaların GSMH'ya oranı,

1980 yılında %0,8 iken, 2003 yılında %1 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran 1981 yılında %0,5'e düşmüş, 1988 yılına kadar da %0,4-0,5 aralığında dalgalanarak 1989 yılında %0,6'ya ulaşmıştır. Bu yıldan sonra ise %0,7-1 aralığında dalgalanarak dönem sonunda %1 olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla, dönem başı ve sonu rakamları incelendiğinde, sağlık harcamalarının GSMH'ya oranında ciddi artışlar olmadığı görülmektedir.

Tablo:2-10'dan, sağlık harcamalarının konsolide bütçe içindeki payı da izlenebilmektedir. 1980 yılında %3,8 olan büyüklük, 2003 yılında %2,6 olarak gerçekleşmiştir. İncelenen dönemde, bu harcamaların payının en fazla olduğu yıl %4,8 ile 1990 yılı iken, en düşük olduğu yıl ise %2,3 ile 2001 yılıdır. Sağlık harcamalarının konsolide bütçe içindeki payının 1980-1986 döneminde azalma, 1986-1992 döneminde artma ve 1992-2003 döneminde tekrar azalma eğiliminde olduğu tablodan görülebilmektedir. Birinci bölümde belirtilen nedenlerle, konsolide bütçe içindeki payının giderek artması beklenen sağlık harcamalarının; 1980-2003 yılları arasında payının artmadığı, aksine önemli bir biçimde azaldığı gözlemlenmektedir.

2.2.6. Konsolide Bütçe Eğitim Harcamaları

İncelemede, konsolide bütçe eğitim harcamaları; Milli Eğitim Bakanlığı, üniversiteler ve YÖK toplamı olarak alınmıştır. Türkiye'de 1980-2003 dönemine ilişkin, cari fiyatlarla ve 1987 fiyatlarıyla eğitim harcamaları, Tablo:2-11'de yer almaktadır. Sağlık harcamalarında olduğu gibi eğitim harcamalarında da inceleme 1987 fiyatlarıyla yapılacaktır.

Dönem başında 1.132 milyar lira olan eğitim harcamaları dönem sonunda 4.913 milyar liraya ulaşmıştır. 1987 fiyatlarıyla eğitim harcamalarında, özellikle 1989 yılından sonra büyük artışlar görülmektedir. Bu harcamalar, 1980-1989 döneminde sadece %19,1 artarken, 1989-2003 dönemindeki artış ise %264 olarak gerçekleşmiştir. Aynı tablodan, konsolide bütçe eğitim harcamalarının, konsolide bütçe ve GSMH'ya yüzde oranlarını izlemek de mümkündür. Bu harcamaların GSMH'ya oranı, 1980 yılında %2,2 iken, 2003 yılında %4 olarak gerçekleşmiştir. Dönem süresince en düşük oran %1,6 ile 1986 yılında, en yüksek oran ise %4,1 ile 1993,1999 ve 2001 yıllarında gözlemlenmektedir. Bu oranda, 1989 yılından itibaren, 1994 yılı dışında kayda değer bir azalma olmadığı ve aksine bu oranın 1989 sonrasında artma eğiliminde olduğu görülmektedir.

Tablo:2-11'den, konsolide bütçe eğitim harcamalarının, konsolide bütçe içindeki payı da izlenebilmektedir. 1980 yılında %10,9 olan bu pay, 2003 yılında %10,3 olarak

gerçekleşmiştir. Bu oranın en yüksek olduğu yıl %17,8 ile 1992 yılı iken, en düşük olduğu yıl ise %9 ile 2001 yılıdır. İncelenen dönemde, sağlık harcamalarında olduğu gibi, eğitim harcamalarının konsolide bütçe içindeki payının da azaldığı görülmektedir.

Tablo 2.11 Konsolide Bütçe Eğitim Harcamaları (1980-2003)

Yıllar	Cari Fiyatlarla*		1987 Fiyatlarıyla**		Yüzde Oranlar	
	Milyar TL	Yüzde değişim (%)	Milyar TL	Yüzde değişim (%)	KB	GSMH
1980	118		1.132		10,9	2,2
1981	194	64,4	1.289	13,9	12,8	2,4
1982	242	24,7	1.253	-2,8	15,1	2,3
1983	383	58,3	1.575	25,6	14,7	2,7
1984	460	20,1	1.273	-19,1	12,2	2,1
1985	616	33,9	1.115	-12,4	11,6	1,7
1986	840	36,4	1.121	0,5	10,3	1,6
1987	1.250	48,8	1.250	11,5	9,8	1,7
1988	2.412	93,0	1.421	13,7	11,5	1,9
1989	4.018	66,6	1.349	-5,1	10,6	1,7
1990	11.012	174,1	2.345	73,9	16,4	2,8
1991	18.141	64,7	2.427	3,5	13,9	2,9
1992	39.354	116,9	3.221	32,7	17,8	3,6
1993	81.163	106,2	3.969	23,2	16,7	4,1
1994	116.378	43,4	2.746	-30,8	13,0	3,0
1995	225.987	94,2	2.849	3,8	13,2	2,9
1996	460.499	103,8	3.261	14,5	11,7	3,1
1997	1.026.041	122,8	4.010	23,0	12,7	3,5
1998	1.856.826	81,0	4.139	3,2	11,9	3,5
1999	3.210.184	72,9	4.595	11,0	11,4	4,1
2000	5.001.524	55,8	4.745	3,3	10,7	4,0
2001	7.288.895	45,7	4.452	-6,2	9,0	4,1
2002	10.851.024	48,9	4.609	3,5	9,4	4,0
2003	14.454.773	33,2	4.913	6,6	10,3	4,0

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü ve Ulutürk, 1998, s 184.

*1993 yılına kadar olan veriler Ulutürk'ten, 1993 yılından sonraki veriler Muhasebat Genel Müdürlüğü'nden alınmıştır.

**GSMH deflatörü kullanılarak hesaplanmıştır

3. TÜRKİYE'DE 1980 SONRASI DÖNEMDE KAMU HARCAMALARININ GELİR DAĞILIMI ÜZERİNE ETKİLERİ

Bu bölüm iki alt bölümden oluşmaktadır. İlk alt bölümde Türkiye'de 1980 sonrası dönemde yapılan gelir dağılımı araştırmaları değerlendirilecektir. İkinci alt bölümde ise, incelenen dönemde kamu harcamalarının gelir dağılımı üzerine etkileri üzerinde durulacaktır. Bu amaçla transfer harcaması bileşenleri ile eğitim ve sağlık harcamaları verileri analiz edilecektir.

3.1. Gelir Dağılımı Araştırmalarının Değerlendirilmesi

1980 sonrasında, hanhalkları arasındaki gelir dağılımındaki eşitsizliğin ölçülebilmesi amacıyla DİE tarafından, örnekleme yöntemi kullanılarak üç çalışma yapılmıştır. Bunlardan ilki, 1987 yılında, "Hanhalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi" esas alınarak; ikinci çalışma, 1994 yılında "Hanhalkı Gelir Dağılımı Anketi" kullanılarak; son çalışma ise 2002 yılında "Hanhalkı Bütçe Anketi" esas alınarak yapılmıştır. Gelir dağılımının zaman içindeki değişimini inceleyen bu anketlerde, ele alınan gelir tanımı 'kullanılabilir gelir' olmuştur.

DİE tarafından, anket yoluyla elde edilen verilerin kullanılmasıyla yapılan gelir dağılımı çalışmalarının bir çok olumsuzluğu içinde barındırdığı söylenebilir. Uygulanan anketlerde yöntem, tanımlama, kapsam farklılıklarının³³ olması ve bunların sık sık değiştirilmesi gelir dağılımına ilişkin sonuçların sağlıklı bir şekilde karşılaştırılmasını engellemektedir (Işığışok).

Bu çalışmalara getirilen diğer önemli bir eleştiri de hanhalklarının gelirlerini gizleme eğilimi nedeniyle anket verileri üzerinden hesaplanan toplam gelir rakamının, gerçek milli gelir rakamlarından daha düşük değerler vermesidir (TÜSİAD, 2000, s.39). Özellikle rant ekonomisinin ve kayıt dışı ekonominin etkili olduğu ülkelerde, bu, daha önemli bir sorun olarak ortaya çıkabilmektedir. Bu sorunu görebilmek için Tablo: 3-1 ve Tablo:3-2'de, anketlerden elde edilmiş hanhalkı kullanılabilir geliri ile GSMH ve DPT tarafından hesaplanan özel harcanabilir gelir rakamları ve bunların yüzde oranları verilmiştir.

³³ Örneğin, 1994 anketinde 12 yaş üstündekiler istihdama dahil edilirken, 2002 anketinde 15 yaş üstündekiler kapsamıştır. Örnekleme hacminin büyük farklılık göstermesi de önemli bir sorundur. Anket, 1994 yılında 26.256 haneye uygulanmışken, 2002 yılında 9.600 örnek haneye uygulanmıştır (Yükseler, 2003, s.2)

Anketlerden elde edilen hanehalkı kullanılabilir gelirin GSMH'ya oranları 1987, 1994 ve 2002 yılları için sırasıyla; % 68, % 57 ve % 53 olarak gerçekleşmiştir (Tablo:3-2) Bu oranlar oldukça düşük olsa da hanehalkı kullanılabilir gelirin özel harcanabilir gelire oranlarına bakmak daha anlamlı olabilecektir³⁴. Bu oran 1987 yılı için % 79, 1994 yılı için % 63 ve 2002 yılı için de % 57 olarak gözlemlenmektedir. 1994 ve özellikle de 2002 yılına ait verilere göre, DİE'nin anketler ile ulaştığı bulgular, DPT'nin elde ettiği sonuçların 1994 için % 63'ünü, 2002 yılı için ise ancak % 57'sini karşılamaktadır. Yani, bu karşılaştırmalar dikkate alındığında, ankete katılan hanehalklarının gelirlerini gizledikleri sonucuna ulaşılmakta, bu da 1994 ve 2002 yıllarına ait gelir dağılımı çalışmalarını tartışmalı bir hale sokmaktadır.

	Milyar TL.		
	1987	1994	2002
GSMH*	75.020	3.887.903	271.406.000
Özel Harcanabilir Gelir (ÖHG)*	64.806	3.515.749	254.391.027
Hanehalkı Kullanılabilir Geliri (HHKG)** (Anket Sonuçları)	51.000	2.209.000	143.777.000

* Hazine İstatistikleri, 2003, s 3

** 1987 yılına ait veri TÜSİAD, 2000, s 39'dan hesaplanmış; 1994 ve 2002 yılına ait veriler Yükseler, 2003, s 16'dan alınmıştır

	Yüzde (%)		
	1987	1994	2002
HHKG/GSMH	68	57	53
HHKG/ÖHG	79	63	57
ÖHG/GSMH	86	90	94

Kaynak: Tablo: 3-1'deki veriler kullanılarak hesaplanmıştır

³⁴ Üretim faktörlerine yapılan gerçek ödemeler (ücret, faiz, kar, kira) ile kamu ve özel teşebbüslerden ve dış alemden kişilere yapılan tek taraflı transferlerden, dolaysız vergiler ve hanehalkının devlete yaptığı tek taraflı transferler düşüldükten sonra kalan değer kişisel kullanılabilir gelir olarak tanımlanmıştır. Hanede yer alan her bir ferdin kişisel yıllık kullanılabilir gelirin toplamından da hanehalkı kullanılabilir gelire ulaşılmaktadır (Ayrıntı için bkz DİE, 2003). Özel harcanabilir gelir ise, Devlet Planlama Teşkilatı'nın 'ekonominin genel dengesi' tablosunda yer alan bir büyüklüktür. Buna göre özel harcanabilir gelir, GSMH'dan 'kamu harcanabilir geliri' çıkartılarak bulunmaktadır.

1987, 1994 ve 2002 yıllarına ait gelir dağılımı araştırma sonuçları Tablo:3-3 aracılığıyla incelenebilmektedir. Gini Katsayısı 1987, 1994 ve 2002 yılları için sırasıyla; 0.43, 0.49 ve 0.44 olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla, bu verilere göre, Türkiye'de 1987'den 1994'e gelindiğinde gelir dağılımının kötüleştiği, 1994'ten 2002'ye gelindiğinde ise gelir dağılımında bir iyileşme sonucunu ortaya çıkardığı görülmektedir.

2002 anket sonuçlarına göre, Türkiye'de ilk dört % 20'lik grubun gelirden aldıkları pay 1994 yılına göre artarken, en üst gelir grubunun aldığı payda ise gerileme olmuştur³⁵ 2002 yılı anket sonuçları, 1994 yılı anket sonuçlarına göre önemli farklılık göstermesine karşın, hem gelir dilimlerine ait büyüklükler hem de gini katsayısı açısından, 1987 yılı anket bulguları ile büyük bir benzerlik taşımaktadır. Ancak, daha önce de belirtildiği gibi bu anketler bir çok olumsuzluğu içlerinde barındırmaktadır. Anketler ile elde edilen sonuçların, makro ekonomik verilerle karşılaştırılması sonucunda, çok büyük farklılıkların çıkması da yapılan gelir dağılımı çalışmalarının güvenilirliklerinin zedelenmesine neden olmaktadır.

	1987*	1994**	2002***
Nüfus Payı			
Birinci %20 (En fakir)	5,2	4,9	5,3
İkinci %20	9,6	8,6	9,8
Üçüncü %20	14,1	12,6	14,0
Dördüncü %20	21,2	19,0	20,8
Beşinci %20 (En zengin)	49,9	54,9	50,1
Gini Katsayısı	0,43	0,49	0,44
Beşinci %20/Birinci %20	9,6	11,2	9,5

* DİE, 1987 Hanehalkı Gelir Dağılımı ve Tüketim Harcamaları Anketi

** DİE; 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi

*** DİE, 2002 Hanehalkı Bütçe Anketi

1987, 1994 ve 2002 araştırmalarına göre hanehalkı kullanılabilir gelirinin türlerine göre dağılımı Tablo:3-4'ten izlenebilmektedir. 2002 yılı itibariyle (1994 yılı ile karşılaştırıldığında) maaş ve ücret gelirinin payında bir artma, müteşebbis ve mülk gelirlerinin payında azalma görülmektedir. Transfez gelirinin payında ise önemli bir değişme olmamıştır. 2002 hanehalkı

³⁵ Yükseler'e göre, en üst gelir grubunun payındaki azalma şu şekilde açıklanabilir: Kasım 2000 ve Şubat 2001 tarihlerinde yaşanan krizler, daha çok kentleri ve mali piyasaları etkilediğinden, bundan daha fazla etkilenen ve işsiz kalanlar büyük ölçüde üst gelir grubuna sahip insanlar olmuştur (Yükseler, 2003, s.6)

bütçe anketinin, kullanılabilir gelirin türlerine göre dağılımına ilişkin en ilginç bulgusu, Türkiye genelinde menkul kıymet gelirlerinin 1994'te % 7,7 olan payının, % 4,9'a gerilemesidir. "1986 yılından itibaren, kamu finansmanında iç borçlanmaya ağırlık verilmesi, menkul kıymet piyasalarındaki hızlı gelişme ve yüksek reel faizler sonucunda, 1987-1994 döneminde menkul kıymet gelirlerinin kullanılabilir gelir içindeki payında önemli bir artış gözlenmiştir. (.) Gelir grupları itibariyle menkul kıymet gelirlerinin dağılımındaki dengesizliğin, 1994 yılında gelir dağılımında ki bozulmada etkili olduğu düşünülmektedir." (Yükseler, 2003, s.8-9). 1994-2002 döneminde iç borç stokunun giderek artmasına ve bu dönemde ortalama reel faizlerin yüksek olmasına rağmen (bkz. Tablo:3-12) 2002 yılına ait çalışmada menkul kıymet gelirlerinin azalması düşündürücüdür. Bu da, daha önceki eleştirilere ek olarak, 2002'de yapılan gelir dağılımı çalışmasının güvenilirliğinin daha da zedelenmesine neden olmaktadır.

	1987*	1994**	2002***
TOPLAM	100	100	100
Maaş ve Ücret	24,1	23,7	35,8
Yevmiye		4,6	2,9
Müteşebbis Geliri	51,5	42,4	34,5
Tarım	22,8	16,7	13,2
Mülk Geliri (1)	13,6	19,3	9,3
Gayrimenkul (1)	11,8	11,6	4,4
Menkul Kıymet	1,8	7,7	4,9
Transfer Geliri	10,8	10	17,5

* DİE, 1987 Hanehalkı Gelir Dağılımı ve Tüketim Harcamaları Anketi

** DİE; 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi

*** DİE, 2002 Hanehalkı Bütçe Anketi

(1) 2002 yılında izafi kira gelirleri kullanılabilir gelire dahil değildir

3.2. Kamu Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri

Merkezi bütçeler ve daha özelde kamu harcamalarının bileşimi, kamusal kaynakların toplumun hangi kesimleri gözetilerek ve hangi gereksinmelerin karşılanmasında kullanıldığının en yalın işaretidir. Yani bunlar, hükümetlerin siyasi tercihlerinin bir göstergesidir. Kamu harcamalarının hacmi ve bileşimi ayrıca, sınıflar ve gruplar arasındaki mücadeleleri (toplumsal ve ekonomik) yansıtır ve de yapısal olarak bu mücadeleler tarafından belirlenir (O'Connor, 1993, s.245).

Diğer bir deyişle, kamu harcamalarının yapısına, bileşimine, toplumdaki gelir dağılımını etkileme gücü yüksek olan harcama kalemlerinin miktarlarına ve de bütün bunların belirli bir dönemdeki gelişimlerine bakıldığında, incelenen dönemde kamu harcamalarının gelir dağılımını nasıl etkilediği büyük ölçüde anlaşılabilir³⁶. Bu çalışmada, kamu harcamalarının gelir dağılımına etkileri, bu yöntem ile anlaşılmaya çalışılacaktır.

Bu amaçla, ikinci bölümde derinlemesine incelenen, çeşitli konsolide bütçe harcama bileşenleri üzerinde durulacaktır. Çeşitli büyüklükler için, ikinci bölümde kullanılan veriler ile endeks değerleri oluşturulacak ve böylece 1980-2003 yılları arasında kamu harcamalarının gelir dağılımını nasıl etkilediği daha net değerlendirilebilecektir. Endeks değerleri 1980 yılı 100 kabul edilerek oluşturulacaktır. Ancak bu, 1980 yılının ideal bir durumu ifade ettiğini; yani, 1980 yılında kamu harcamalarının gelir dağılımını iyileştirici yönde bir katkısının olduğunu ifade etmemektedir. 1980 yılının baz alınmasının tek nedeni, çalışmanın 1980-2003 yılları arasını kapsamaması ve böyle bir değer atamadan sağlıklı karşılaştırmanın mümkün olamayışdır. Dolayısıyla, endeks değerlerinin gelişiminin incelenmesi sonucunda ulaşılabilecek olumlu ve olumsuz değişme, sadece 1980 yılına göre oluşmuş göreceli bir durumu ifade edecektir.

Tablo: 3-5, ekonomik ayırma göre konsolide bütçe harcama bileşenlerinin konsolide bütçeye yüzde oranlarının endeks değerlerini vermektedir. Cari harcamalar dönem içinde azalma eğilimindedir. Bu harcamaların endeks değeri, sadece 1989-1992 yılları arasında başlangıç değeri olan 100'ün üzerine çıkmış ve dönem sonunda da 50'lere kadar düşmüştür. Cari harcamaların büyük bölümünün personel giderlerine ayrıldığı göz önüne alındığında, bu değerdeki %40'lık bir düşüşün, kamuda çalışanlar açısından düşünüldüğünde gelir dağılımını

³⁶ Elbette, kamu harcamalarının gelir dağılımını nasıl etkilediğinin anlaşılabilmesinin tek ve en iyi yöntemi bu değildir. Kurulabilecek doğru bir model, bu etkinin daha net ve somut görülmesini sağlayabilecektir. Bu konuda yapılmış bir çok çalışmada farklı modeller uygulanarak sonuçlar analiz edilmiştir. Türkiye'de ise gelir dağılımı konusunda veri sıkıntısı nedeniyle böyle çalışmalar yapmak pek mümkün görülmemektedir; örneğin bu çalışma açısından düşünülürse, 1980 sonrasında hepsi yıllık olmak üzere sadece üç tane gelir dağılımına ait veri vardır. Bu da bir model kurabilmek için yeterli değildir. Örneğin, Blejer ve Guerrero'nun Filipinler üzerinde yaptıkları çalışmada, üçer aylık dönemler halinde olmak üzere 19 adet veri vardır. İncelenen dönemde, kamu harcamaları dahil bir çok değişken modele dahil edilmiş ve kamu harcamalarının gelir dağılımı üzerinde önemli ve olumsuz bir etkisi olduğu sonucuna varılmıştır (Blejer and Guerrero, 1990)

olumsuz bir biçimde etkileyeceğini söylemek mümkündür. Bu da 1980 dönüşümünün en temel öngörülerinden birisi olan ücretlerin düşük tutulmasıyla uyuşan bir değişimdir

Yatırım harcamalarının endeks değerindeki azalma, cari harcamalarınkinden oldukça fazladır. 1981-1986 yılları arasında 100'ün üzerinde olan değer, bu yıldan sonra bir daha 100'ün üzerinde gerçekleşmemiştir. Krizlerden sonra (1995, 2000 ve 2001) 30-31'e kadar gerileyen endeks değerinin, özellikle 1994'ten sonra 30-35 aralığına yerleştiği gözlemlenmektedir. Ayrıca son 10 yıldaki endeks değerleri incelendiğinde yatırım harcamalarının alt sınırına ulaştığı ve artık konsolide bütçe içindeki payının daha fazla düşürülemeyeceğini söylemek de mümkündür. İkinci bölümde de değinildiği gibi, yatırım harcamaları bir ekonominin üretim gücünü doğrudan doğruya artırıcı bir niteliğe sahiptir. Dolayısıyla, yatırım harcamalarının istihdamı artırıcı bir etkisi vardır; istihdamın artması da gelir dağılımını daha adil bir hale getirebilmektedir.

Yatırım harcamaları endeks değerinin, inceleme döneminde yaklaşık % 65-70'ler civarında azaldığı göz önüne alındığında, yatırım harcamalarındaki değişimin gelir dağılımını iyileştirmediği görülebilmektedir. Bu da devletin üretici özelliğini bırakarak ekonomiden çekilmesini ve bu alanları özel sektöre devrederek her şeyi piyasalara bırakması gerektiğini savunan 1980 sonrası birikim modeliyle tamamıyla uyumludur.

Transfer harcamalarının endeks değeri ise inceleme döneminde 1982 ve 1992 yılları dışında 100'ün üzerinde gerçekleşmiştir. Bu büyüklük 1980 yılına göre yaklaşık % 80 artarak dönem sonunda 183 olarak gerçekleşmiştir. Tablodan da görülebildiği gibi, dönem içinde endeks olarak artan tek harcama bileşeni transfer harcamasıdır. Bu, gelir dağılımına etki açısından düşünüldüğünde, ilk bakışta çok olumlu gelmektedir. Çünkü transfer harcamaları, temelde, toplumun çeşitli kesimlerine kaynak aktarımında kullanılan harcamalardır. Dolayısıyla da bu tür harcamaların artmasının gelir dağılımını daha adil bir hale getireceği varsayılmaktadır. Ancak, bu tür harcamaların hepsi gelir dağılımını iyileştirici bir etkide bulunmaz. Bu konuda sağlıklı ve net bir şeyler söyleyebilmek ise, ancak transfer harcamalarının kendi içindeki bileşiminin incelenmesiyle mümkün olabilecektir.

Tablo 3.5 Ekonomik Ayrıma Göre KB Harcama Bileşenlerinin KB'ye Yüzde Oranlarının Endeks Değerleri (1980=100)

Yıllar	Cari	Yatırım	Transfer	KB/GSMH
1980	100	100	100	100
1981	92	117	102	93
1982	98	121	93	71
1983	89	105	111	84
1984	86	106	115	76
1985	86	113	112	67
1986	81	116	116	67
1987	83	91	125	70
1988	82	75	134	67
1989	102	59	117	68
1990	115	59	101	68
1991	110	52	110	81
1992	122	50	96	79
1993	99	44	127	92
1994	90	33	144	86
1995	82	31	154	81
1996	71	35	166	94
1997	75	47	156	96
1998	72	37	164	102
1999	71	32	167	125
2000	64	31	178	130
2001	55	30	188	159
2002	59	35	182	147
2003	59	35	182	147

Kaynak: Tablo:2-2 ve Tablo:2-4'teki veriler kullanılarak hesaplanmıştır.

Tablo:3-5'ten konsolide bütçenin gayri safi milli hasılaya oranının endeks değerleri de izlenebilmektedir. Buradan bu değer 1998 yılına kadar 100'ün altında kaldığı ve 2001 yılında dönem başına göre %60 artmış olduğu, 2003 yılında ise yaklaşık %40 artışla 135 olarak gerçekleştiği görülmektedir. En dikkat çekici nokta ise bu artışların hepsinin 1998-2003 yılları arasında gerçekleşmesidir. Diğer bir önemli nokta ise, 1980 dönüşümünün öngörülerinden birisi olan kamu harcamalarının sınırlandırılması ve azaltılması ilkesinin aksine, kamu harcamalarının gayri safi milli hasılaya oranındaki önemli artıştır. Tablodan da görüleceği gibi kamu harcamalarının artmasını sağlayan en önemli etken kuşkusuz ki transfer harcamalarının artışıdır. Ancak, daha önce de değinildiği gibi bu artışın gelir dağılımını nasıl etkilediğini değerlendirebilmek, transfer harcaması bileşenlerinin incelenmesiyle mümkün olacaktır.

3.2.1 Transfer Harcaması Bileşenlerinin Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri

Transfer harcaması bileşenleri, ikinci bölümde ayrıntılarıyla incelenmiştir. Tablo: 2-7'den ayrıntılı olarak da izlenebileceği gibi, inceleme dönemi boyunca en dikkat çekici gelişmeler iç borç faiz ödemelerinde ve KİT'lere transferlerde yaşanmıştır. KİT'lere transferlerin toplam transfer harcamaları içindeki payı % 50'lerden % 3'lere kadar inmiş, iç borç faiz ödemelerinin payı ise % 5'lerden % 60'lara çıkmıştır. Yani transfer harcamalarının büyük bir kısmı iç borç faiz ödemelerine ayrılmış bir hale gelmiştir.

Tablo 3.6 Transfer Harcaması Bileşenlerinin Transfer Harcamasına Yüzde Oranlarının Endeks Değerleri (1980=100)

Yıllar	İç Borç Faiz Ödemeleri	Vergi İadeleri	Sosyal Güvenlik	KİT'lere Transferler	Diğer
1980	100	100	100	100	100
1981	131	373	87	66	133
1982	113	*	110	81	107
1983	136	1.167	94	56	83
1984	200	1.587	69	34	82
1985	205	2.213	85	16	63
1986	338	2.133	73	8	62
1987	391	1.880	64	16	62
1988	551	1.347	64	19	53
1989	567	1.167	75	15	57
1990	702	960	43	10	69
1991	584	820	27	45	56
1992	711	920	45	20	67
1993	740	627	53	22	77
1994	887	433	73	9	65
1995	887	433	98	9	65
1996	998	287	123	4	62
1997	778	360	145	5	92
1998	1.085	380	132	3	43
1999	1.029	447	140	5	47
2000	1.116	353	96	6	50
2001	1.218	347	81	4	36
2002	1.096	487	127	5	30
2003	1.014	586	149	4	28

Kaynak: Tablo:2-7'deki veriler kullanılarak elde edilmiştir

* Bu veriye ulaşılamamıştır.

Tablo:3-6'da, transfer harcaması bileşenlerinin, transfer harcamasına yüzde oranlarının endeks değerleri görülebilmektedir. Bu tabloda, ülke dışına kaynak transferi olması nedeniyle, dış borç faiz ödemelerine yer verilmemiştir. İç borç faiz ödemelerinin endeks değerinin

dönem boyunca hiçbir zaman 100'ün altına düşmediği, hatta sürekli olarak arttığı gözlemlenmektedir. Bu değer, bir daha geri düşmemek üzere, 1984'te 200'ü, 1988'de 500'ü, 1992'de 700'ü ve 1998'de de 1 000'i geçerek dönem sonunda 1.014 olarak gerçekleşmiştir. Yani, iç borç faiz ödemelerinin transfer harcamalarına yüzde oranı on kattan fazla artmıştır.

Vergi iadeleri endeks değerinin gelişimi de aynı tablodan incelenebilmektedir. Bu değer dönem boyunca 100'ün üzerinde gerçekleşmiştir. 1985'te 2000'i geçen endeks değerinin, bu yıldan itibaren genelde düşerek 2001 yılında 347 olduğu görülmektedir. Vergi iadelerinin bir dönem, ihracatın teşvikinin önemli bir aracı olarak kullanıldığı düşünüldüğünde; inceleme döneminde, vergi iadelerinin gelir dağılımını iyileştirici etkisinden söz edebilmek mümkün olmamaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi, Tablo:3-6'da dikkat çeken diğer bir önemli nokta da KİT'lere transferlerin endeks değerinin, 1986'dan sonra 10'lu değerlere, 1993'ten sonra da 10'lu değerlerin de altına düşmesidir. Tablodan da görüleceği gibi, endeks değeri 1998'de 3'e kadar düşmüş ve dönem sonunda dönem başına göre % 96 azalma ile 4 olarak gerçekleşmiştir. Devlet, KİT'ler aracılığıyla ücret ve fiyatlara etki ederek, gelir dağılımının daha adil bir hale gelmesini sağlayabilir.

Türkiye'de 1980 yılından önce, devlet KİT'ler aracılığıyla uyguladığı politikalarla, gelir dağılımında emeğiyle geçinenlerden yana bir müdahalede bulunmuştur. Ancak devlet, 1980 sonrasının iktisat politikaları çerçevesinde tavır değişikliğine gitmiş ve emek aleyhtarı adımlar atmıştır. Bu çerçevede yeni personel alımı durdurulmuş, KİT'lerin faal olduğu birçok işkoluna yeni yasalarla grev yasağı getirilmiş, işçilerin sosyal hakları önemli ölçüde tıpanlanmış, işçiler sendikasılaştırılmış ve bu kuruluşlar özelleştirmeler aracılığıyla adım adım devletin elinden çıkartılmaya başlanmıştır (Sönmez, 2001, s.149-150). Endeks değerinin gelişiminin izlenmesiyle de açıkça görülen bu politika değişikliğiyle, bütçeden KİT'lere ayrılan payın azaldığını ve dolayısıyla da bunun, gelir dağılımını olumsuz (emeğiyle geçinenler aleyhine) etkilediğini söylemek mümkündür.

Ekonomik ayrıma göre kamu harcamalarının endeks değerlerinin incelendiği bir önceki alt bölümde, transfer harcamasının endeks değerinin sürekli olarak arttığı, ancak bu değişimin gelir dağılımını nasıl etkilediğinin görülebilmesi için transfer harcaması bileşenlerinin ne yönde gelişim gösterdiğinin bilinmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Transfer harcaması bileşenlerinin endeks değerlerinin gelişiminin incelendiği Tablo:3-6'dan da rahatlıkla

izlenebildiği gibi, transfer harcamalarının toplam harcamalar içindeki payının artmasının en büyük nedeni, iç borç faiz ödemelerinin payındaki önemli yükselmelerdir. Bu payın artması ise teorik olarak, birinci bölümde de bahsedildiği gibi, gelir dağılımını toplumun büyük bir çoğunluğu için olumsuz etkilemektedir.

Bütün bu teorik arka plana rağmen, inceleme döneminde, Türkiye'de iç borç faiz ödemelerinin gelir dağılımını hangi yönde etkilediğinin daha net görülebilmesi için farklı veriler de analiz edilmelidir. İç borç faiz ödemelerinin gelir dağılımı üzerinde nasıl bir etkide bulunacağını anlaşılabilmesi için bu ödemelerin kimlere, yani hangi gelir gruplarına sahip bireylere yapıldığının bilinmesi yararlı olabilecektir. Eğer, iç borç faiz ödemeleri sürekli olarak artıyor ve devlete borç verenler de yüksek gelir grubuna sahip bireyler ise gelir dağılımında sürekli bir bozulmadan söz edilebilir.

Tablo 3.7 İç Borçlanmanın Birincil Piyasada Alıcılara Göre Yüzde Dağılımı (%)

Yıllar	Bankalar	Resmi Kurumlar	Özel Sektör	Hane Halkı
1987	77,7	18,1	4	0
1988	90,5	6,7	2,8	0
1989	90,2	6,4	3,4	0
1990	85,9	12,9	1,1	0
1991	92,8	3,2	4,1	0
1992	79,1	14	4	3
1993	77,8	6,1	2,7	13,4
1994	71,5	9,8	2,7	16
1995	81,6	8,8	3,6	6
1996	84,4	9,9	2,9	2,9
1997	89,5	7,2	3,3	0,1
1998	86,8	8	3,9	1,3
1999	85,3	11,2	2,1	1,3
2000	75,9	20,3	3,8	0
2001	74,5	22,1	1,5	1,9
2002	79,8	14,9	4,3	1
2003	75,5	21,8	2,7	0,1
1987-2003 Ortalaması	82,2	11,8	3,1	2,7

Kaynak: 1987-1997 için Yeldan, 2001, s 151 ; 1998-2003 için Hazine Müsteşarlığı
(<http://www.hazine.gov.tr/stat/icborcistatistikleri.htm>)

1987-2003 yılları için, iç borçlanmanın alıcılara göre dağılımı Tablo:3-7'den izlenebilmektedir. Bu tablodan, iç borçlanmanın; bankalar, resmi kurumlar, özel sektör ve hanehalkı arasındaki dağılımı görülmektedir. Tablodan da görüleceği gibi, iç borçlanmanın en büyük alıcısı dönem boyunca bankalar olmuştur. Ayrıca, bu pay hiç bir zaman % 70'in altına inmemiş hatta zaman zaman % 90'ların da üstüne çıkmıştır. 1987-2003 ortalamasına

bakıldığında da, bankaların % 82,2'lik pay ile belirleyici olduğu dikkat çekmektedir. Bankaların ardından %11,8'lik pay ile resmi kurumlar gelmekte, bunları %3,1'lik pay ile özel sektör ve %2,7'lik pay ile hanehalkı izlemektedir. Ancak, bankaların bu yüksek payı da gelir dağılımı konusunda bir sonuca varabilmek için yeterli değildir; bunun için bankaların mevduat yapılarının incelenmesi gereklidir. Çünkü bankalar, iç borç alımlarını bankalardaki mevduatlar ile yapmakta ve mevduat sahiplerine de paranın bankada tutulması karşılığında bir bedel (faiz) ödemektedir. Eğer, bankalardaki mevduat sahiplerinin büyük bölümü üst gelir grubundaki bireylerden oluşuyorsa, gelir dağılımının bozulduğunu söylemek mümkün olacaktır.

Tablo 3.8 Yıllar İtibariyle Hesap Adetleri ve Mevduatların Yüzde Payları (1997-2002)

Yıllar	Toplam Hesap Adedi İçindeki Payı (%)	Toplam Mevduatlar İçindeki Payı (%)
1997	90	7
	10	93
1998	93	10
	7	90
1999	89	4
	11	96
2000	90	4
	10	96
2001	92	4
	8	96
2002	94,2	6,5
	5,8	93,5

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği verileri düzenlenilerek elde edilmiştir

Tablo: 3-8'de, hesap adetlerinin yüzde payı ile mevduatların yüzde payı arasındaki ilişki 1997-2002 yılları için görülebilmektedir. 1997 yılında hesapların % 90'unda mevduatların % 7'si, hesapların % 10'unda ise mevduatların % 93'ü bulunmaktadır. Yani 1997 yılında, mevduatlar hesaplara göre eşit olmayan bir dağılım göstermektedir. Mevduatların çok büyük bir kısmının az sayıda hesapta toplandığı ve dolayısıyla az sayıda kişinin mevduatların büyük bölümünü elinde tuttuğu bu tablodan rahatlıkla görülebilmektedir. 1997 yılından 2002 yılına doğru geldikçe de bu dağılımın giderek daha çok adaletsizleştiği de aynı tablodan izlenebilmektedir. Örneğin, 2002 yılında hesapların % 5,8'inde, mevduatların % 93,5'inin

bulunduğu gözlemlenmektedir. Yani, zaten adaletsiz olan mevduatların dağılımı, 1997'den 2002 yılına gelindiğinde, daha da eşitsiz bir hale gelmiştir. Tablo: 3-8'deki bilgiler 2000, 2001 ve 2002 yılları için daha ayrıntılı bir şekilde; sırasıyla Tablo: 3-9, Tablo: 3-10 ve Tablo: 3-11'den izlenebilmektedir.

Tablo 3.9 31.12.2000 İtibariyle Tasarruf Mevduatları ve Adetleri

Tasarruf Mevduatı Hesap Dilimleri (TL)	Hesap Adetleri		Mevduat (Milyar TL)	
	Adet	Toplam Hesap Sayısına Yüzdesi (%)	Mevduat	Toplam Mevduatlara Yüzdesi (%)
0-50.000.000	39.605.263	81,42	227.207	1,3
50.000.001-250.000.000	4.158.453	8,55	548.644	3,1
250.000.001-1.000.000.000	2.774.013	5,70	1.512.052	8,4
1.000.000.001-5.000.000.000	1.682.400	3,46	3.339.157	18,6
5.000.000.001-25.000.000.000	355.859	0,73	4.662.397	26,0
25.000.000.001-100.000.000.000	60.630	0,12	3.362.084	18,7
100.000.000.000+	8.916	0,02	4.296.261	23,9
Toplam	48.645.534	100	17.947.802	100
0-250.000.000	43.763.716	90	775.851	4
250.000.000+	4.881.818	10	17.171.951	96

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği verileri düzenlenilerek elde edilmiştir

Tablolarda ayrıntılarıyla 2000, 2001 ve 2002 yıllarına yer verildiği halde, bu yılların aşağı yukarı aynı özellikleri taşıması nedeniyle, yani tekrardan kaçınmak için sadece 2002 yılı üzerinde durulacaktır

Tablo 3.10 31.12.2001 İtibariyle Tasarruf Mevduatları ve Adetleri

Tasarruf Mevduatı Hesap Dilimleri (TL)	Hesap Adetleri		Mevduat (Milyar TL)	
	Adet	Toplam Hesap Sayısına Yüzdesi (%)	Mevduat	Toplam Mevduatlara Yüzdesi (%)
0-50.000.000	45.103.439	82,26	312.179	1,1
50.000.001-250.000.000	5.174.614	9,44	672.437	2,4
250.000.001-1.000.000.000	2.000.857	3,65	1.145.920	4,2
1.000.000.001-5.000.000.000	1.753.257	3,20	4.097.036	14,9
5.000.000.001-25.000.000.000	672.428	1,23	7.058.496	25,7
25.000.000.001-100.000.000.000	106.586	0,19	5.823.305	21,2
100.000.000.000+	17.017	0,03	8.350.374	30,4
Toplam	54.828.198	100	27.459.747	100
0-250.000.000	50.278.053	92	984.616	4
250.000.000+	4.550.145	8	26.475.131	96

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği verileri düzenlenilerek elde edilmiştir

Tablo: 3-11'den, çeşitli hesap dilimlerinde 2002 yılı itibariyle kaç hesap olduğunu ve bu hesaplarda da ne kadar mevduat olduğunu görebilmek mümkündür. Gelir dilimlerine ait hesap sayıları ile mevduat miktarları arasında ters bir ilişki olduğu gözlemlenmektedir. Örneğin, 0-50 Milyon TL dilimindeki mevduat hesapları, adet olarak toplam hesapların % 82,2'sini oluşturmasına rağmen; toplam mevduatlardaki yüzdesi sadece % 0,8 olarak gerçekleşmiştir. 100 Milyar TL'nin üstündeki mevduat hesapları, adet olarak toplam hesapların sadece % 0,1'ini oluşturmakta; ancak, bu hesapların toplam mevduatlardaki payı % 26,9'u bulmaktadır.

Tasarruf mevduatı hesap dilimleri, bir milyarın altındaki ve üstündeki hesaplar olmak üzere ikiye indirildiğinde, hesap sayıları ile mevduatlar arasındaki orantısızlık daha da net görülebilmektedir. Hesapların % 94,2'sini oluşturan 0-1 Milyar TL diliminde, mevduatların sadece % 6,5'i bulunurken; hesapların % 5,8'ini oluşturan 1 Milyar TL'nin üstündeki hesaplarda ise toplam mevduatın % 93,5'i bulunmaktadır.

Sonuç olarak, bankalardaki mevduatların çok büyük bir kısmının, üst gelir gruplarındaki kişilere ait olduğunu gözlemlenmektedir. İç borçlanma içinde bankaların çok büyük bir payının olması ve banka mevduatlarının büyük bir çoğunluğunun üst gelir gruplarına ait olmasından hareketle; Türkiye'de gittikçe artan iç borç faiz ödemelerinin, gelir dağılımını daha da kötüleştirdiğini söylemek mümkündür.

Tablo 3.11 31.12.2002 İtibariyle Tasarruf Mevduatları ve Adetleri

Tasarruf Mevduatı Hesap Dilimleri (TL)	Hesap Adetleri		Mevduat (Milyar TL)	
	Adet	Toplam Hesap Sayısına Yüzdesi (%)	Mevduat	Toplam Mevduatlara Yüzdesi (%)
0-50.000.000	49.542.331	82,2	280.485	0,8
50.000.001-250.000.000	4.894.611	8,1	629.730	1,8
250.000.001-1.000.000.000	2.357.503	3,9	1.347.280	3,9
1.000.000.001-5.000.000.000	2.261.208	3,8	5.276.353	15,1
5.000.000.001-25.000.000.000	994.427	1,6	9.921.813	28,5
25.000.000.001-100.000.000.000	195.076	0,3	8.025.735	23,0
100.000.000.001+	40.308	0,1	9.369.242	26,9
Toplam	60.285.464	100	34.850.637	100
0-1.000.000.000	56.794.445	94,2	2.257.495	6,5
1.000.000.001+	3.491.019	5,8	32.593.143	93,5

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği verileri düzenlenilerek elde edilmiştir

İç borç faiz ödemelerinin gelir dağılımını nasıl etkileyebileceğini görebilmek için iç borçlanma reel faiz oranlarına da bakılmalıdır. Türkiye'de 1987-2003 döneminde reel iç borçlanma faiz oranlarının gelişimi Tablo:3-12'den izlenebilmektedir. İncelenen dönemde bu oranların genelde çok yüksek olduğu gözlemlenmektedir. 1991 yılında itibaren yükselme eğilimine giren iç borçlanma reel faiz oranları 1994 yılından sonra, 2000 ve 2001 yılları dışında %19'un altına inmemiş ve 1998'de %44,2, 1995'te %34, 1999'da %28,6, 2003'te %27,3, 1996'da %27,2, 2002'de %25,2, 1997'de %19 olarak gerçekleşmiştir

Yıllar	Devlet İç Borçlanma Senedinin Yıllık Nominal Faiz Oranı (%)	Yıl Sonu Toptan Eşya Fiyat Endeksi (%)	Reel Faiz Oranı * (%)
1987	47	51,6	-3
1988	62,4	67,9	-3,3
1989	59,8	62,3	-1,5
1990	54	48,6	3,6
1991	80,5	59,2	13,4
1992	87,7	61,4	16,3
1993	87,6	60,3	17
1994	164,4	149,6	5,9
1995	121,9	65,6	34
1996	135,2	84,9	27,2
1997	127,2	91	19
1998	122,5	54,3	44,2
1999	109,5	62,9	28,6
2000	38,2	32,7	4,1
2001	96,2	88,6	4
2002	63,8	30,8	25,2
2003	45	13,9	27,3

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Merkez Bankası ve DPT verilerinden yararlanılarak hesaplanmıştır

* Reel faiz oranı şu şekilde hesaplanmaktadır: $\left[\frac{(1+r)}{(1+p)} - 1\right] \cdot 100$. Burada, 'r' devlet iç borçlanma senedinin yıllık nominal faiz oranının yüzde olarak değerini; 'p' de yıl sonu toptan eşya fiyat endeksinin yüzde olarak değerini göstermektedir.

Bu kadar yüksek reel faizlerin olduğu bir ekonomide, kaynakların yatırımlardan ziyade, faiz geliri elde etmek amacıyla kullanılacağı çok açıktır. Bu yüksek reel faizleri ödeyenin devlet olduğu, yani bu ödemelerin kamusal kaynaklarla yapıldığı, bu ödemelerden gelir elde edenlerin de yüksek gelir grubundaki bireyler olduğu düşünüldüğünde; toplumsal ihtiyaçların karşılanması için kullanılması gereken kaynakların bu amaçlar için kullanılmadığı, aksine, bu süreç sonucunda, zaten gelir durumları oldukça iyi olan az sayıdaki kişinin, gelirlerini daha da artırdıkları görülmektedir. Adeta fakirden zengine bir kaynak transferi şeklinde işleyen bu

süreç sonucunda da gelir dağılımının daha da adaletsiz bir hale geleceğini söyleyebilmek mümkündür.

3.2.2. Eğitim ve Sağlık Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri

Eğitim ve sağlık harcamalarının artmasının gelir dağılımını iyileştirici etkisi birinci bölümde, bu harcamalarının 1980 sonrasında Türkiye'deki gelişimi ise ikinci bölümde ayrıntılarıyla incelenmişti. Bu alt bölümde ise 1980 sonrasında Türkiye'de, eğitim ve sağlık harcamalarının gelir dağılımını nasıl etkilediği gösterilmeye çalışılacaktır. Bu amaçla eğitim ve sağlık harcamalarının konsolide bütçeye oranlarının endeks değerleri kullanılacaktır. Ayrıca, yukarıda iç borç faiz ödemelerinin inceleme döneminde gelir dağılımını olumsuz etkilediği kanıtlandığı ve bu dönemde eğer sosyal harcamaların (eğitim ve sağlık harcamaları) gelir dağılımını düzeltici etkisi var ise hangi etkinin baskın olduğunu görebilmek için iç borç faiz ödemelerinin endeks değeri ile de karşılaştırmalar da yapılacaktır. Ancak daha önce de vurgulandığı gibi, 1980 yılının baz yılı olarak alınması bu yılın kamu harcamalarının gelir dağılımına etkisi açısından ideal bir yıl olduğu, yani kamu harcamalarının gelir dağılımını kötüleştirmediği veya iyileştirdiği anlamına gelmemektedir. Bunun yapılması sadece, inceleme döneminin başlangıç yılı olan 1980 yılıyla karşılaştırmalar yapılabilmesini sağlamaktadır.

Eğitim harcamalarının konsolide bütçeye oranının endeks değeri 1980-2003 yılları için Tablo:3-13'ten izlenebilmektedir. Bu değer genelde 100'ün üzerinde gerçekleşmiştir. 1986, 1987, 1989, 2000, 2001, 2002 ve 2003 yıllarında ise 100'ün altına inmiştir. En yüksek değerine 1992 yılında 163 ile, en düşük değerine ise 2001 yılında 83 ile ulaşmıştır. Bu tablodan, endeks değerinin özellikle 1994 yılından itibaren azalma eğiliminde olduğu ve son dört yılda da bu eğilimi devam ettirerek 2003 yılında 94 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Yani, eğitim harcamaları inceleme döneminde genelde gelir dağılımı üzerinde 1980 yılına göre olumlu bir etkiye sahip olmuş, ancak son yıllarda azalarak gelir dağılımını iyileştirici etkisinden uzaklaşıp, dönem sonunda gelir dağılımını daha da kötüleştirici bir yapıya kavuşmuştur.

Sağlık harcamalarının konsolide bütçeye oranının endeks değeri de aynı tablodan gözlemlenmektedir. 1980 yılında 100 olan değer, 2003 yılında 68 olarak gerçekleşmiştir. Bu değer, incelenen dönemde sadece dört yılda (1989, 1990, 1991, 1992) 100'ün üzerine çıktığı görülmektedir. Endeksin en yüksek olduğu yıl 126 ile 1990 yılı iken, en düşük olduğu yıl ise

61 ile 2001 yılıdır. Tablodan da rahatlıkla görülebildiği gibi, inceleme dönemi boyunca sağlık harcamalarının gelir dağılımını iyileştirici etkisinden söz edebilmek pek mümkün gözükmemektedir. Hatta, 1980 yılına göre, sağlık harcamalarının gelir dağılımını genelde olumsuz etkilediğini ve 1993'ten itibaren bu etkinin olumsuz yönde arttığını söyleyebilmek mümkündür.

Tablo 3.13 Çeşitli Harcama Kalemlerinin KB'ye Yüzde Oranlarının Endeks Değerleri (1980=100)

Yıllar	İç Borç Faiz Ödemeleri (1)	Eğitim Harcamaları (2)	Sağlık Harcamaları (3)	Sosyal Harcamalar* (4)	[(4) / (1)]*100 (5)
1980	100	100	100	100	100
1981	135	117	68	105	78
1982	105	139	74	122	116
1983	155	135	71	118	76
1984	235	112	71	101	43
1985	235	106	74	98	42
1986	395	94	71	88	22
1987	495	90	76	86	17
1988	750	106	82	99	13
1989	670	97	103	99	15
1990	715	150	126	144	20
1991	650	128	105	122	19
1992	690	163	116	151	22
1993	950	153	97	139	15
1994	1.300	119	92	112	9
1995	1.390	121	87	112	8
1996	1.685	107	79	100	6
1997	1.230	117	84	108	9
1998	1.805	109	79	101	6
1999	1.750	105	76	97	6
2000	2.010	98	63	89	4
2001	2.325	83	61	77	3
2002	2.025	86	68	82	4
2003	1.880	94	68	87	5

Kaynak: Tablo:2-8, Tablo:2-10 ve Tablo:2-11'deki veriler kullanılarak elde edilmiştir

* Eğitim ve sağlık harcamalarının konsolide bütçeye oranlarının toplamının endeks değerini göstermektedir.

Sosyal harcamaların endeks değerleri de eğitim ve sağlık harcamalarının toplam etkisini göstermektedir. Tablo:3-13'ten de görülebileceği gibi, bu harcamaların endeks değeri özellikle 1992 yılından sonra azalma eğilimine girmiş, 1999 yılından itibaren 100'ün altına inmiş ve 2003 yılında da 87 olarak gerçekleşmiştir. 1980 yılı ile kıyaslandığında, dönem içinde bu harcamaların zaman zaman gelir dağılımını iyileştirici zaman zaman da bozucu

etkilerinin olduğu, ancak dönem sonuna doğru gelir dağılımını kötüleştirici etkilerinin giderek daha baskın hale geldiği görülmektedir.

Tablo:3-13'teki '5' numaralı sütun, sosyal harcamaların gelir dağılımı üzerindeki etkisiyle, iç borç faiz ödemelerinin gelir dağılımı üzerindeki etkisinin karşılaştırılmasını sağlamaktadır. Bu sütun da 1980 yılının baz alındığı endeks değerlerini göstermektedir. Bu değere, sosyal harcamaların endeks değerinin, iç borç faiz ödemelerinin endeks değerine bölümünün 100 ile çarpılması sonucunda ulaşılmaktadır. Endeks değerinin 100'ün üzerine çıkması gelir dağılımını iyileştirici etkinin, 100'ün altına düşmesi ise gelir dağılımını kötüleştirici etkinin daha ağır bastığı hakkında bir fikir sahibi olunmasını sağlamaktadır. Özellikle, endeks değerinde inceleme dönemi boyunca çok büyük değişimler gözlemlenmişse, bu etkinin yönü hakkında daha da net şeyler söylemek mümkün olabilecektir.

Tablodan da rahatlıkla görülebileceği gibi 1980 yılında 100 olan endeks değeri 1986 yılından sonra 25'in, 1994 yılından sonra 10'un üzerine bir daha çıkamamış ve dönem sonuna doğru daha da düşerek 2003 yılında 5 olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla, bu harcamaların net etkisinin gelir dağılımını daha da kötüleştirici yönde olduğu görülmektedir. Kuşkusuz, bunun en büyük nedeni de, 1980-2003 döneminde iç borç faiz ödemelerinin konsolide bütçe içindeki payının hızla ve büyük oranda artmasıdır. Örneğin, iç borç faiz ödemelerinin konsolide bütçe içindeki payının endeks değeri 1980-2003 döneminde 100'den 1.880'e çıkarken, sosyal harcamaların endeks değeri aynı dönemde 100'den 87'ye düşmüştür. Sırf bu iki değere bakarak bile, sosyal harcamaların da iç borç faiz ödemelerinin de gelir dağılımı üzerinde olumsuz etkileri olduğu, ancak sosyal harcamaların olumsuz etkisinin iç borç faiz ödemelerinin olumsuz etkisiyle karşılaştırılamayacak kadar az olduğu açıkça görülmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye'de, 1980 yılından itibaren, ekonomi politikalarında köklü bir dönüşümü ifade eden yeni bir birikim modeli benimsenmiştir. İhracata dayalı gelişmeyi öngören bu yeni sürecin temel politikaları ise, ücretlerin düşük tutulması, kamu harcamalarının kısılması ve özel kesimin teşvik edilmesi olmuştur. Bu politikaların gerçekleştirilmesi için de sınıflar arasındaki toplumsal ve ekonomik ilişkiler yeniden düzenlenmiştir.

Genel olarak bütçeler, özel olarak da kamu harcamaları sınıflar arasındaki toplumsal ve ekonomik ilişkilerin bir yansımasıdır. Dolayısıyla, ekonomi politikalarındaki değişiklikler, kamu harcamalarının zaman içindeki gelişimi ve yapısı incelenerek görülebilmektedir. Ayrıca, belirli bir dönemde, kamu harcaması yapısına, bileşenlerine ve gelişimine bakarak, bu harcamaların gelir dağılımını hangi yönde ve ne ölçüde etkileyeceği görülebilir. Bu çalışmada da bu yöntem tercih edilmiş ve 1980-2003 yılları için şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Konsolide bütçe harcamaları, hem reel olarak hem de GSMH'ya oran olarak 1989 yılından sonra artma eğilimine girmiş ve bu artış özellikle 1990'ların ikinci yarısından itibaren daha da hızlanmıştır. Yani, 1980 dönüşümünün kamu harcamalarının kısılmasına ilişkin öngörüsünün aksine, dönem içinde kamu harcamaları artmıştır.

Ekonomik ayrıma göre konsolide bütçe harcama bileşenlerinin incelenmesi sonucu, cari harcamalar ile yatırım harcamalarının konsolide bütçe içindeki payının azaldığı, transfer harcamalarının payının ise arttığı görülmektedir.

Cari harcamaların konsolide bütçe harcamalarına oranının endeks değeri, sadece 1989-1992 yılları arasında başlangıç değeri olan 100'ün üzerine çıkmış ve dönem sonunda da 50'lere kadar düşmüştür. Cari harcamaların tamamına yakını personel ödemelerine ayrıldığı için, dönem içinde bu harcamaların konsolide bütçedeki payının %40'lar civarında azalması, kamuda çalışanlar açısından düşünüldüğünde gelir dağılımının daha da bozulmasına yol açmıştır.

Yatırım harcamalarının konsolide bütçeye oranı 1986'dan sonra azalmaya başlamış ve bu azalma eğilimi dönem sonuna kadar sürmüştür. 1980 yılıyla kıyaslandığında 2003 yılında yatırım harcamalarının payının %70 azalmış olması oldukça dikkat çekicidir. Yatırım

harcamalarının istihdamı etkilediği düşünülürken, bu harcamaların gelişiminin, gelir dağılımını bozucu yönde olduğu görülmektedir.

Ekonomik ayırma göre yapılan incelemeye göre, konsolide bütçeye oran olarak artan tek harcama bileşeni transfer harcamasıdır. 1980 yılında konsolide bütçedeki payı %36,9 olan transfer harcamalarının payı dönem içinde sadece iki kez, 1980 yılındakinden daha küçük bir değer almış ve 2003 yılında dönem başına göre %83 artarak %67,5 olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla, hem reel hem de GSMH'ya oran olarak konsolide bütçe harcamalarının artmasını sağlayan tek kalem, transfer harcaması olmuştur.

Transfer harcaması bileşenlerinin incelenmesiyle, bu harcamalardaki artışın gelir dağılımını nasıl etkilediği görülebilmektedir. İnceleme dönemi boyunca en dikkat çekici gelişme iç borç faiz ödemelerinde ve KİT'lere transferlerde yaşanmıştır. 1980 yılında KİT'lere transferler %50'lik pay ile, dönem sonunda ise iç borç faiz ödemeleri %55'lik oran ile en fazla paya sahip transfer harcaması bileşeni olarak göze çarpmaktadır.

Dönem içinde, KİT'lere transferlerin toplam transfer harcamaları içindeki payı %50'lerden %2'lere, konsolide bütçe içindeki payı ise %18'lerden %1'lere kadar inmiştir. Daha önce de değinildiği gibi, devlet, KİT'ler aracılığıyla ücret ve fiyatlara etki ederek, gelir dağılımının daha adil bir hale gelmesini sağlayabilir. Ancak, 1980-2003 yılları arasındaki gelişimi incelendiğinde, KİT'lere transferlerin bütçe içindeki payının hızla azaldığı ve bunun da gelir dağılımını bozucu bir etkiye sahip olduğu görülmektedir.

İç borç faiz ödemelerinin toplam transfer harcamaları içindeki payı, 1980'den 2003 yılına gelindiğinde %5'lerden %60'lara, konsolide bütçe içindeki payı ise %2'lerden %40'lara kadar çıkmıştır. İç borç faiz ödemelerindeki hızlı artış, bu ödemelerin transfer harcamasına yüzde oranının endeks değerlerinden daha da net görülmektedir. 1980 yılında 100 olarak kabul edilen endeksin, dönem boyunca hiçbir zaman 100'ün altına düşmediği, hatta sürekli olarak arttığı gözlemlenmektedir. Bu değer, 1984'te 200'ü, 1988'de 500'ü, 1992'de 700'ü ve 1998'de de 1000'i geçerek dönem sonunda 1 014 olarak gerçekleşmiştir. Dönem başı ve sonu itibariyle, bu harcamaların transfer harcamalarına oranı yaklaşık 10 kat, konsolide bütçeye oranı ise yaklaşık 20 kat artmıştır. Yani, dönem boyunca transfer harcamalarının artmasını sağlayan bileşen, iç borç faiz ödemeleri olmuştur.

Türkiye'de yıllar itibariyle, iç borçlanmanın birincil piyasada alıcılara göre dağılımı incelendiğinde ise, en büyük payın, %80-90 aralığında değişmekle birlikte, bankalara ait olduğu görülmektedir. Bankalar, iç borç alımlarını bankalardaki mevduatlar ile yapmakta ve mevduat sahiplerine de paranın bankada tutulması karşılığında bir bedel (faiz) ödemektedir. Bankalardaki mevduatların incelenmesiyle, mevduatların çok büyük bir kısmının az sayıda hesapta toplandığı, dolayısıyla az sayıda kişinin mevduatların büyük bölümünü elinde tuttuğu ve bunun yıllar itibariyle artma eğiliminde olduğu görülmüştür. Örneğin, 2002 yılında hesapların %5,8'inde, mevduatların %93,5'inin bulunduğu gözlemlenmektedir.

İç borçlanma içinde bankaların çok büyük bir payının olması ve banka mevduatlarının büyük bir çoğunluğunun üst gelir gruplarına ait olmasından hareketle; Türkiye'de inceleme döneminde, gittikçe artan iç borç faiz ödemelerinin, gelir dağılımını daha da kötüleştirdiğini söylemek mümkündür.

Türkiye'de 1987-2003 döneminde, reel iç borçlanma faiz oranlarının genelde çok yüksek olduğu görülmektedir. Bu yüksek reel faizleri ödeyenin devlet olduğu, yani bu ödemelerin kamusal kaynaklarla yapıldığı, buradan gelir elde edenlerin de yüksek gelir grubundaki bireyler olduğu düşünüldüğünde; toplumsal ihtiyaçların karşılanması için kullanılması gereken kaynakların bu amaçlar için kullanılmadığı, aksine, bu süreç sonucunda, gelir durumları iyi olan az sayıda kişinin gelirlerini daha da artırdıkları görülmektedir. Bu da gelir dağılımının daha da bozulması anlamına gelmektedir.

Çalışmada, ekonomik ayırma göre konsolide bütçe harcama bileşenlerinin dışında, gelir dağılımı üzerinde etkili oldukları için eğitim ve sağlık harcamaları da incelenmiştir. Bu iki harcama kaleminin de konsolide bütçeye oranları, dönem başı ve sonu rakamları itibariyle azalmıştır. Eğitim harcamaları, inceleme döneminde genelde gelir dağılımı üzerinde 1980 yılına göre olumlu bir etkiye sahip olmuş, ancak son yıllarda 1980 yılına göre olumlu etkisinden uzaklaşıp, dönem sonunda gelir dağılımını kötüleştirici bir yapıya kavuşmuştur. İnceleme dönemi boyunca, sağlık harcamalarının gelir dağılımını iyileştirici etkisinden söz edebilmek de mümkün değildir. Tersine, 1980 yılına göre, sağlık harcamalarının konsolide bütçe içindeki payı, özellikle de 1993 yılından sonra azalmış ve bu da gelir dağılımını olumsuz etkilemiştir.

Sonuç olarak, 1980-2003 döneminin incelenmesiyle, 1980 yılına göre kamu harcamalarının, ücretliler ve emeğiyle geçinenler aleyhine, gelir dağılımını bozucu etkisinin

olduğu görülmüştür. Çünkü cari harcamalar, yatırım harcamaları, iç borç faiz ödemeleri, KİT'lere transferler, eğitim ve sağlık harcamalarının süreç içindeki gelişimi gelir dağılımını kötüleştirici yönde olmuştur. Daha önce söz edilen sorunlar nedeniyle, ekonometrik bir çalışma uygulanamamışsa da; gelir dağılımını iyileştirici yönde gelişim gösteren hiç bir harcama kaleminin olmamasının, net çıkarımlarda bulunabilmek için yeterli olduğu düşünülmektedir.

Çalışmanın başında, 1980 dönüşümünün özelliklerinden dolayı, incelenecek dönemde kamu harcamalarının gelir dağılımını kötüleştireceği beklentisi vurgulanmış ve çalışmanın sonunda beklenen sonuca ulaşılmıştır. 1980 dönüşümüyle devlet, uyguladığı politikalarla sınıflar arasındaki ilişkilere ciddi bir biçimde müdahalede bulunarak; bir yandan, ücretlerin ve maaşların doğrudan azaltılmasını, dar gelirlilere gelir desteği sağlayan tüm harcama kalemlerinin (sosyal harcamaların) kısılmasını veya kaldırılmasını, istihdamın artırılması düşüncesinden vazgeçilmesini sağlamış; diğer yandan da, ihracata ve özel kesime dayalı gelişme çerçevesinde her şeyi adım adım piyasalara bırakmış ve iç borç faiz ödemeleri aracılığıyla toplumsal ihtiyaçlar için kullanılması gereken kaynakları yüksek gelirli gruplara transfer etmiştir. Yani, bilinçli bir tercihin sonucu olarak, kamu harcamaları aracılığıyla gelir dağılımının iyileştirilmesi ile istihdamın artırılması gibi konular önceliğini yitirmiş ve bütçeler iç borç faiz ödemelerinin payının artmasıyla, toplumun yüksek gelirli gruplarına kaynak aktarımının bir aracı haline gelmiştir.

KAYNAKÇA

- Agenor P R., "Macroeconomic Adjustment and the Poor: Analytical Issues and Cross-Country Evidence", World Bank, (2002) <http://www1.worldbank.org/wbiep/macro-program/agenor/pdfs/MacroPoverty02.pdf> (1 Mart 2004)
- Akgüç Ö., "İç Borç Sorunu", İktisat Dergisi, Sayı 421-428, (2002), 21-24.
- Aksu Ö.A., Gelir ve Servet Dağılımı, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No.3698, 1993.
- Aktan C.C., Anayasal İktisat, İz Yayıncılık, İstanbul, 1997.
- Akyüz Y., Sermaye Bölüşüm Büyüme, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, No. 453, Ankara, 1980.
- Alesina A. and Rodrik D., "Distributive Politics and Economic Growth", NBER Working Paper, No 3668, (1991)
- Altıok M., "Yeni Liberal İstikrar ve Yapısal Uyum Programları: Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi ve Kriz", Praksis, Sayı 5, (2002), 77-130.
- Arın T., "Türkiye'de Sosyal Güvenlik Fonlarının Açıkları: Liberal Güvenlik Rejiminin Çelişkileri ve İflası", X. Maliye Sempozyumu: Kamu Kesimi Finansman Açıkları, İstanbul Üniversitesi Maliye Araştırma Merkezi Yayını, (1996), 277-294.
- Ataç B. ve Ataç E., "Türkiye'de 1964-1991 Döneminde Ekonomik Açılardan Kamu Harcamaları Bileşiminin Analizi", 3 İzmir İktisat Kongresi Tebliğler, Cilt 3, (1992), 31-58
- Ayaş E., "Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sisteminin Sorunları ve Çözüm Önerileri", İktisat İşletme ve Finans, Sayı 150, (1998), 41-50.
- Barro R.J., "Inequality and Growth in a Panel of Countries", Journal of Economic Growth, Vol.5, (2000), 5-32.
- Bevia C. and Iturbe-Ormaetxe I., "Redistribution and Subsidies for Higher Education", Scandinavian Journal of Economics, Vol.104, No 2, (2002), 321-340

Biçerli M.K., *Çalışma Ekonomisi*, Beta Yayınları, İstanbul, 2000.

Biggs M.L. and Dutta J., "The Distributional Effects of Education Expenditures", *National Institute Economic Review*, July, (1999), 68-77.

Blejer M.I. and Guerrero I., "The Impact of Macroeconomic Policies on Income Distribution: An Empirical Study of the Philippines", *The Review of Economics and Statistics*, Vol 72, No.3, (1990), 414-423.

Boratav K. Yeldan E. and Köse A., "Globalization, Distribution and Social Policy: Turkey, 1980-1998", CEPA and The New School for Social Research, Working Paper Series, No 20, (2000).

Boratav K., *1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1991.

Boratav K., *Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2002*, İmge Yayınevi, Ankara, 2003.

Buchanan, J.M., *Liberty, Market and State Political Economy in the 1980's*, New York University Press, New York, 1985.

Bulutoğlu K., *Kamu Ekonomisine Giriş*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1981.

Chu K., Davoodi H. and Gupta S., "Income Distribution and Tax and Government Social Spending Policies in Developing Countries", *IMF Working Paper*, 00/62, (2000).
<http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/wp0062.pdf> (20 Ocak 2004)

Clark J.M., "Distribution", *Readings in the Theory of Income Distribution*, (Eds) Irwin R.D., Homewood, (1951), 58-71

Copkur M., "Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde Transfer Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, (1996).

Çetik A. ve Akkaya Y., *Türkiye'de Endüstri İlişkileri*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1999.

Devlet İstatistik Enstitüsü, 1987 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi Sonuçları-Gelir Dağılımı, Yayın No, s. 1441, Ankara, 1990

Devlet İstatistik Enstitüsü, 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları, Ankara, 1997.

Devlet İstatistik Enstitüsü, 2002 Hanehalkı Bütçe Anketi Gelir Dağılımı Sonuçları, 2003 <http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/HHGELTUK/071103.htm> (14 Şubat 2004)

Dornbusch R , ve Fischer S , Makroekonomi, çev: Ak S , Fisunoğlu M ve diğerleri, Akademi, İstanbul, 1998.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Özel İhtisas Komisyonu Raporu: Gelir Dağılımı ve Politikaları, DPT: 2370-ÖİK: 436, Ankara, 1994.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Özel İhtisas Komisyonu Raporu: Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele, DPT: 2599-ÖİK: 610, Ankara, 2001.

Ekelund R B. and Hebert R F , A History of Economic Theory and Method, McGraw-Hill, Singapore, 1997.

Ercan F., "Neo-Liberalizm ve Yapısal Uyum Politikalarının Eğitim Hakkı Üzerindeki Etkileri", Türk-İş Yıllığı 97 Cilt-2: 1990'ların Bilançosu Değerlendirme Yazıları (içinde), Türk-İş Araştırma Merkezi, Ankara, 2001.

Ercan F., "Çelişkili Bir Süreklilik Olarak Sermaye Birikimi-1 (Türkiye'de Kapitalizmin Gelişme Dinamiklerinin Anlaşılması için Marksist Bir Çerçeve Denemesi)", Praksis, Sayı.5, (2002), 25-75

Galbraith J.K , "The Distribution of Income", Utip Working Paper, No 2, (1998) <http://utip.gov.utexas.edu/web/workingpaper/incediswp.pdf> (15 Şubat 2003)

Gillespie W.I , "Effect of Public Expenditures on the Distribution of Income", Essays in Fiscal Federalism, (Eds) Musgrave R A , Brooking Institution, (1965), 122-186.

Greenwood J and Jovanovic B, "Financial Development, Growth and the Distribution of Income", Journal of Political Economy, Vol.98, No 5, (1990), 1076-1107

Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, **Hazine İstatistikleri 1980-2002**, Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Matbaası, Ankara, 2003.

Hazine Müsteşarlığı, İç Borç İstatistikleri, <http://www.hazine.gov.tr/stat/icborcistatistikleri.htm> (11 Şubat 2004)

Hill G, "The Immiseration of the Landlords, s. Rent in a Kaldorian Theory of Income Distribution", Cambridge Journal of Economics, Vol 25, (2001), 481-492

Işığık E., Türkiye'de Gelir Dağılımı ve 1987-1994 Gelir Dağılımı Araştırmalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi, Yıl Yok.
<http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/1/isigicok/erkan.html> (18 Aralık 2004)

James E. and Benjamin G., "Educational Distribution and Income Redistribution through Education in Japan", The Journal of Human Resources, Vol 22, No 4, (1986), 469-489.

Jehle G.A. and Reny P.J, **Advanced Microeconomic Theory**, Addison Wesley, 2001

Jensen S.E.H. and Rutherford T.F, "Distributional Effects of Fiscal Consolidation", Scandinavian Journal of Economics, Vol.104, No.3, (2002), 471-493

Jha S.K, "Fiscal Policy Income Distribution and Growth", EDRC Report Series, No.67, (1999).

Kaldor N, "Alternative Theories of Income Distribution", Review of Economic Studies, Vol 23, No 2, (1956), 83-100.

Kalecki M., "The Distribution of the National Income", Readings in the Theory of Income Distribution, (Eds.) Irwin R D, Homewood, (1951), 197-217.

Kanbur R, "Income Distribution and Development", (1996).
<http://people.cornell.edu/pages/sk145/papers/Income1.pdf> (18 Mart 2003)

Kazgan G., **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999.

Kepenek Y., **12 Eylül'ün Ekonomi Politikası ve Sosyal Demokrasi**, V Yayınları, Ankara, 1987

Kuznetz S., "Economic Growth and Income Inequality", The American Economic Review, Vol 45, No 1, (1955), 1-28

Larrain J., **Tarihsel Materyalizmi Yeniden Yapılandırmak**, çev: Çeviker S., Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1998

Lecaillon J., Paukert F., Morrisson C and Germidis D., **Income Distribution and Economic Development: An Analytical Survey**, International Labour Office, Geneva, 1984

Lordoğlu K. ve Törüner M., **Çalışma Ekonomisi**, Beta, İstanbul, 1995

Marx K. ve Engels F., **Alman İdeolojisi Feuerbach**, çev: Belli S. ve Kardam A., Sol Yayınları, Ankara, 1992.

Marx K. ve Engels F., **Komünist Parti Manifestosu**, çev: Armağan D., Gelenek, İstanbul, 2000.

Marx K., **Kapital, Kapitalist Üretim Eleştirel Bir Tahlili Birinci Cilt**, çev: Bilgi A., Sol Yayınları, 1986

Marx K., **Ücretli Emek ve Sermaye, s. Ücret Fiyat Kar**, çev: Belli S., Sol Yayınları, Ankara, 1992.

McConnell C.R. and Brue S.T., **Macroeconomics**, McGraw-Hill, 1996

Moore B.J., "The Effects of Monetary Policy on Income Distribution", Macroeconomic Problems and Policies of Income Distribution, (Eds) Davidson P. and Kregel J., Edward Elgar, (1989), 18-41.

Musgrave R. A., "A Brief History of Fiscal Doctrine", Handbook of Public Economics, Vol. 1, (Eds) Auerbach A. J. and Feldstein M., Elsevier Science Publishers, (1985), 1-59.

O'Connor J., "Devletin Mali Bunahını", Liberalizm Refah Devleti Eleştirileri (içinde), (Der) Saybaşı K., Bağlam Yayıncılık, Ankara, 1993.

Önder İ., "Yeni Dünya Düzeni Bağlamında Bütçelerin Evrimi", İktisat Dergisi, Sayı 420, (2001), 30-33

Önder İ., Para ve Maliye Politikalarının Gelir Dağılımına Etkisi (içinde), TESEV, 1989

Özbilen Ş., Maliye Politikası, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1998.

Pasinetti L. L., "Critique of the Neoclassical Theory of Growth and Distribution", (2000) http://www.unicatt.it/docenti/pasinetti/pdf_files/Treccani.pdf (1 Mart 2003)

Persson T. and Tabellini G., "Is Inequality Harmful for Growth", American Economic Review, Vol. 84, No 3, (1994), 600-621.

Ricardo D., Ekonomi Politğin ve Vergilendirmenin İlkeleri, çev: Ertan T., Belge Yayıncılık, 1997.

Ryndina M. ve Chernikov G., Kapitalizmin Ekonomi Politği, çev: Çulhaoğlu M., Bilim Yayınları, 1974.

Sahota G. S., "Theories of Personal Income Distribution: A Survey", Journal of Economic Literature, Vol. 16, No. 1, (1978), 1-55.

Savaş F. V., Anayasal İktisat, Avcıol Basım-Yayın, İstanbul, 1997.

Sönmez M., Gelir Uçurumu Türkiye'de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü, OM Yayıncılık, İstanbul, 2001.

Sönmez S., Kamu Ekonomisi Teorisi: Kamu Harcamalarında Etkinlik Arayışı, Teori, Ankara, 1987.

Sugden R, "Welfare, Resources, and Capabilities: A Review of Inequality Reexamined by Amartya Sen", Journal of Economic Literature, Vol 31, (1993), 1947-1962.

Sundrum R M., **Income Distribution in Less Developed Countries**, Routledge, London and New York, 1990

Tanilli S , **Devlet ve Demokrasi**, Say, İstanbul, 1981.

Tanzi V., "The Demise of the Nation State", IMF Working Paper, 98/120, (1998) <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/wp98120.pdf> (20 Ocak 2003)

Tullock G , **Economics of Income Redistribution**, Kluwer Academic Publishers, Boston/Dordrecht/London, 1997

Türk İ., **Maliye Politikası**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1998.

Türk-İş, **1997'den 1999'a Değişimin Dinamikleri: Türk-İş Yıllığı 99**, 1.Cilt, 1999.

Türkiye Bankalar Birliği, **31.12.1997 İtibariyle Tasarruf Mevduatı ve Tasarruf Mevduatı Hesap Adetleri**, <http://www.tbb.org.tr/turkce/kitap/tablolari/tasmevadt.htm> (3 Haziran 2004)

Türkiye Bankalar Birliği, **31.12.1998 İtibariyle Tasarruf Mevduatı ve Tasarruf Mevduatı Hesap Adetleri**, <http://www.tbb.org.tr/turkce/kitap98/tablolari/tablo5.htm> (3 Haziran 2004)

Türkiye Bankalar Birliği, **31.12.1999 İtibariyle Tasarruf Mevduatı ve Tasarruf Mevduatı Hesap Adetleri**, <http://www.tbb.org.tr/turkce/kitap99/tablolari/tablo5.htm> (3 Haziran 2004)

Türkiye Bankalar Birliği, **31.12.2000 İtibariyle Tasarruf Mevduatı ve Tasarruf Mevduatı Hesap Adetleri**, <http://www.tbb.org.tr/turkce/kitap00/tablolari/tablo5.xls> (3 Haziran 2004)

Türkiye Bankalar Birliği, 31.12.2001 İtibariyle Tasarruf Mevduatı ve Tasarruf Mevduatı Hesap Adetleri, <http://www.tbb.org.tr/turkce/kitap01/tablolari/tablo5.xls> (3 Haziran 2004)

Türkiye Bankalar Birliği, 31.12.2002 İtibariyle Tasarruf Mevduatı ve Tasarruf Mevduatı Hesap Adetleri, <http://www.tbb.org.tr/turkce/kitap2002/tablolari/Tablo6.xls> (12 Mart 2004)

TÜSİAD, Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk: Avrupa Birliği ile Karşılaştırma, İstanbul, 2000.

Ulbrich H U, Public Finance in Theory and Practise, Thomson South-Western, United States, 2003.

Ulutürk S, Türkiye'de Planlı Dönemde Kamu Harcamalarının Gelişimi ve Devletin Ekonomideki Rolü, Akçağ, Ankara, 1998.

Yeldan E., Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

Yükseler Z., "2002 Hanehalkı Bütçe Anketi: Gelir Dağılımı ve Tüketim Harcamalarına İlişkin Sonuçların Değerlendirilmesi", Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, 2003.

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
MERKEZ KÜTÜPHANESİ

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI : Devrim ERSEZER

Doğum Tarihi ve Yeri : 20/01/79, BURSA

Medeni Durumu : Bekar

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise : Gebze Anadolu Lisesi

Lisans Diploması : Akdeniz Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü

Yükseklisans Diploması: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı

Tez Konusu : Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde Kamu Harcamalarının Gelir Dağılımı
Üzerine Etkileri

Yabancı Dil / Diller : İngilizce

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar : Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Araştırma Görevlisi)

Adres : Akdeniz Üniversitesi Kampüsü İİBF İktisat Bölümü -ANTALYA

Tel. no : 242-3101854